

RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, DECEMBER 2004, št. 6 (96) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UVODNIK	Petnajst let Rasti	569	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Dve vinski	571	Tone PAVČEK
	Grišin fes	674	Tomaž ŠALAMUN
	Nizki toni	578	Stanka HRASTELJ
	Otročje enostavno		
	Noč, ki zna prestopiti		
	Glede naključij		
	Potem smo skupaj sedli za mizo		
Prevod	Pesmi	581	Afanasij A. FET (Prevod: Tone PAVČEK)
Proza	Navadna zgodba	585	Barica SMOLE
	Tango ljubosumja	589	Stane PEČEK
KULTURA			
	Kneginja s Kapiteljske njive	597	Borut KRIŽ
	Rudnik lignita Otočec	602	Zorka SKRABL
	Model oltarja, doslej neznano delo Franceta Kralja	609	Nataša POLAJNAR FRELIH
	Zgodba nekega portreta	612	Rozina ŠVENT
	Jože Gale (1913–2004)	614	Marjan BREZOVAR
	Osemdeset let Avguština Laha	616	Stane PEČEK
NAŠ GOST			
	“Zame je vera sploh največ, kar mi je poleg življenja Bog dal”		
	Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem	619	Ivan GREGORČIČ
	Suzana Bricelj	633	Branko ŠUSTER
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Petnajst let pozneje	637	Milan JAZBEC
	Slojevitost slovenske družbe v postmoderni globalizaciji človeštva	642	Franci ŠALI
	Znanje kot strateški element razvoja Krke	657	Boris DULAR
ODMEVI IN ODZIVI			
	Prihaja “Trdinovo” leto	669	Marijan DOVIČ
	Oblikovanje osebnega odnosa do podjetništva	671	Joža MIKLIČ
	Slovenci so branili Srbijo	680	Marijan F. KRANJC
	Študentski raziskovalni tabor v Mokronogu	682	Dušan ŠTEPEC DOBERNIK
	Smiljan Trobiš in njegova Zaveza	684	Tomaž KONCILIJ
	Lumpertov prvenec	685	Rasto BOŽIČ
	Poysem brez pretiravanja	688	Rasto BOŽIČ
GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO			
	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (20)	690	Boris GOLEC
KRONIKA			
	September - oktober 2004	693	Lidija MARKELJ

PETNAJST LET RASTI

V decembrsko praznično in veselo razpoloženje se vključuje tudi naša revija. Vanj stopa z zadovoljstvom posebne vrste, saj se s številko, ki jo držite v rokah, zaključuje petnajsti letnik. Rast, revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja, kot je zapisano v podnaslovu, že polnih petnajst let prihaja k svojim zvestim naročnikom in bralcem na območju širše Dolenjske, pa tudi še kam drugam.

V skorajda nepregledni množini najraznovrstnejših tiskov, ki dandanes preplavljajo trg in se premnogi med njimi borijo za pozornost bralstva predvsem iz dobičkarskih razlogov, si naša revija išče prostor in bralstvo z nečim, kar je slišati, kot bi prihajalo iz nekega drugega, ne današnjega sveta; revija ima svoj bivanjski razlog v poslanstvu, da kot razgledna točka po kulturnih obzorjih, kot odraz in hkrati spodbujevalka ustvarjalnih moči tega dela domovine soustvarja tla, iz katerih črpa moč za plodno in čvrsto rast – nomen est omen – njegova kulturna prepoznavnost in istovetnost.

Na svoji poti od prve številke prvega letnika pa do zadnje številke petnajstega letnika je, otovorjena s tem lepim bremenom, prehodila zanimivo pot, ki četudi bogata in v marsikaterem pogledu uspešna, ni bila ne lahka in ne vedno navdušujoča. Rast se je porodila iz prepričanj, da širša Dolenjska potrebuje svojo kulturniško revijo, in iz hotenj, da se zapolni revialna praznina, ki je dolgo nam vsem v sramoto zevala na kulturnem zemljevidu, zato je bila s srčnim veseljem sprejeto dete za mnoge ustvarjalce in kulturno osveščene. Bili so trenutki, ko je bila na robu obstoja, saj se je v spremenjenih in za kulturo neugodnih razmerah znašla brez "staršev" kot sirota zelo negotove usode, a jo je k sreči "posvojila" Mestna občina Novo mesto in se v tem pogledu izkazala za pravo regijsko kulturno središče. Reviji se ni odrekla tudi pred dvema letoma, ko ji je mačehovsko Ministrstvo za kulturo brez razumljivega in razumnega razloga odreklo večletno dotedanjo pomoč. Med občinami, ki kot soizdajateljice revije izkazujejo svojo kulturno zrelost in širino obzorij, žal še vedno ni vseh z našega območja. Čemu ne store tega koraka, ne vemo, a upamo, da odsotnost ni znamenje njihove tudi siceršnje kulturne podhranjenosti.

Ob zaključenem petnajstem letniku gre Rasti in vsem, ki z njo živijo, jo soustvarjajo in podpirajo, čestitati, predvsem da je sploh obstala. A da bo še naprej odsevala ustvarjalni utrip našega območja in ga spodbujala v kulturni rasti, bo potrebovala nadaljnje dobro razumevanje vseh: izdajateljice Mestne občine Novo mesto in občin soizdajateljic ter podpornikov, predvsem pa vas, bralcev in naročnikov, ki ste, kot je bilo že napisano, sol njene upravičenosti.

Milan Markelj, odgovorni urednik

Tone Pavček **DVE VINSKI**

Hvalnica cvičku

Žejne vodi proti cilju
vino nežno, živo, sveže,
duši in telesu streže
z vsemi blagri v izobilju.

*Zanj ni virov v starem veku,
zanj ne priča zgodovina
Perzije, Egipta, Rima,
da bi drugoval človeku,
najsi je veselo tekel
v svetopisemskem okrilju
v usta, grlo, po ožilju
svoje matere Dolenjske,
kjer še zdaj nje moške, ženske
žejne vodi proti cilju.*

*Božja kaplja troedina –
cviček – vino imenitno,
suho in prijetno pitno,
kot ga dajejo črnina,
frankinja in kraljevina,
pivcu in pevcu se prileže,
jezik in srce razveže,
in četudi ni za maše,
zmeraj paše, ker je naše –
vino nežno, živo, sveže.*

*Poznavalci in penati
ga časte, kot se spodobi,
sam pa skromen, da mu škodi,
se ne druži z lavreati
in ne brati s predikati.
A vseeno brez te teže
svoj pomen in zven doseže:
v mili zemlji pod Gorjanci
kot v ljubezenski romanci
duši in telesu streže.*

*Zato teče po Dolenjski,
teče v litre, zibke, ritke,
teče v misli, brhke, bridke
in ne slabše kot kralj renski
bogati značaj slovenski:
v demokratičnem nasilju
greje v dimlju in zatilju,
dviga pivca v vse iz ničā
in na zemlji ga zveličā
z vsemi blagri v izobilju.*

Zorenje večnosti **Pesem refošku**

*Refošk zori
na oni strani hriba,
na oni strani žeje,
na oni strani duše.
Vsa temna od krvi
se jagoda nagiba
čez vse prestale meje,
čez moče in čez suše,
čez plesni in boleznī
v srce,
v obnebje pesmi.*

*Zato je ta pesem najprej za sina.
Z njim nisva skupaj sadila
refoških trt
ne pila z njih vina;
prej ga je bela vila zvalila
v črno slovensko smrt.*

*Zdaj mi z nebesnih območij,
enaindvajsetleten,
mir večnosti toči
in govori o svetem.*

*Potem je ta vinska beseda
za Giovannina, soseda.
Ko sva v vinji končala delo,
je rekel, v daljo zart:
Šjor Toni, zaigral bom eno veselo
za dobro življenje trt.*

*Zdaj mi z neba igra
o belih volih in črnem vinu
in pravi, da smrt ne konča
veselja ne vinu ne Giovanninu.*

Tone Pavček

*Tako je ta pesem tudi za Istro,
slovensko deželo.
Njej je dalo življenje
h glavi brnistro,
za zglavje kamen,
brinje na čelo,
a refošk kot znamenje znamenj
v dušo za posvečenje.*

*Zato se po njenem ožilju
napitek, ljubezni plod,
razkošno in v izobilju
pretaka iz roda v rod.*

*Nazadnje je ta pesem še zame,
grešnega sina Špančkove Ane,
dolenjske šavrinke.
K njej, za življenja prezrti,
stopam po zvezdne utrinke,
ko hodim k trti,
ko jo režem,
ko jo vežem,
ko ga lijem,
ko ga pijem
in vidim:
življenje vztraja
od pekla do raja,
od konca do kraja
v uboštvu in boštvu
in stvarnica poje
Te Deum refošku.*

*Kajti refošk zori
na naši sončni strani,
na naši srčni strani
in s predniki je z nami
kot čudežno prabitje
za pitje in za žitje.*

Grišin fes

*Vato razrezati in prečitati kulinariko.
Z zamudo se s prsti roke obesiti na spodnjo
čeljust. Voljan sem izpiti čaši dno. Ganimed se*

*zatika v vrtno uto. Kako so ob potkah rasle
rože. Vidiš, kako sem jim sekal glave?
Vidiš, kako kot oficir stopam na njegov skalp?*

*Polivali so me s curki vrele vode, da bi mi utrdili
brke. Kasandri so odluščili sklenino zoba.
Dabome koraka po črni slivi. Salutira in še*

*naprej koraka po črni slivi. Zmita posoda, če
vanjo sevaš jelena, bruha nazaj krakelure v
usta in oči. Kralj novic, vprezi sani, pohodi taft in*

*rman. V skodelicah so cvetni listi. Vabijo k prazniku
lune. Razpotegnjeni konji so pričeska okrog
lune. Velikani se borijo za karte. Velikani grabijo*

*listje. Grablje odidejo, pesek ostane, grablje
odidejo, zemlja ostane. Pof! je držalo grabelj udarilo
velikana po glavi, ker je nekdo stopil s čevlji na*

*zobe. Košute so opeke med katedralami. Drvarji se
sklanjajo, dvigajo, sklanjajo, rotovž je zbit na
greben. Pavu se smili jezero. Zamenjaj:*

*zob za umetni kamen, drvarja za leseno
ladjo. Meglice divjajo v stripu. Konj ima
rad belino. Berač, ki tolče s palčko po obrobju*

*zvona, iz klobuka mu lijeta pesek in dež.
Dlesen je toplo gnezdo. Vleci vrčke iz gline.
Srèbrno so ugrabili Turki, ko je pila vodó.*

Ivo Štandeker

*Juha, Rabelais.
Juha v ustih.
Želva v juhi v tvojih ustih, Rabelais.*

*Priteci tat, priteci tat.
Razlagaj steno iz žvepljenih sodov.
Košuta v oblaku mojih pljuč,*

Tomaz Šalamun *lezi, zamiži.*
Vstani.
Lezi, zamiži.

Čakal sem na Šaranovičevi

*Narisane vešče ne predrejo papirjev
in niti jih ne zamakajo. Gúduli, gúdula,
ziba se v šalčki moji. Smrt začne rasti v*

*soku. V njih padejo kratke palice. Moja trava,
spenjeno ličilo, moja trava, spenjeno ličilo.
Lan ubrč in potem smo pred žametnimi*

*Čirimurci. Trkaš na vrata, ki jih ni,
fige imajo rdeče peške. Tu se je kopal
kapitan s suho kožo. Točno tista zelena*

*škornja med temno in svetlo stradivarko.
Ko narase Govic. Ko gre Cirila po mleko.
Bil sem očetov šofer. Veslali smo*

*bliskovito. Hotel sem biti sam v pesku in se
ribati v njem ob plivkanju valov. V jezerih ni
planktona. Žica se ne ukrivi po trebušni*

*votlini. Potres je. Sadje se dotika tal kot
žarnica. Ciudad plava na vodi in na vogalu
me čaka pes. Smrt je lončenina. V njo kaka pes.*

Pri baronessi Beatrice Monti della Corte von Rezzori

*Radiranka, lepa bela radiranka, si brez človeštva, brez
teles. Kaj če bi se zavihrali, ali začeli obračati kot
propeler tudi žabe, murčke, slivje bi povabili,*

*da bi ne bilo preredko v zraku ali tja, kamor gremo. Bo
akcija? Se bo bliskalo? Bodo fantazme? Raszipavanje
dreves, samo žice hitro navite v klobčič? Frank!*

*Jem te, po dolgem času, po, recimo, Primoževem
posredovanju in to, kar pravi John, kam zabiti kole.
John tega ne reče, jaz pravim temu tako,*

LITERATURA
Rast 6 / 2004

575

*John bi rad prišel v Slovenijo, ampak ostali smo med
brstičjem, resjem, travico, bukovim listjem, Maximiliana
Dornerja bi skoraj zarinil v trdo bukev, glej ga, kako je*

*bled, se ne zavedaš, da si preveč pil, pravi Metka,
vedno nastopi in me reši, odkar imam njo, sem miren,
dom imam, nič se ne bo več raztrgalo, umrli, že,*

*ampak vsi umremo, to je ta lepši del, seveda ko je čas,
ne zdaj, evo, tukaj manjka metafor, metafore so
kljun potopitve, nabrekli ud, diseminacija*

*Flamcev, oni so se res dvignili, ampak kje smo mi, še
vedno vrtim tisti propeler, klicanje muze,
jasno, ker sem sredi noči vstal, pretipkaval*

*(v disk vnašal), kar sva počela s Petrom. Hodil
po sobah kot jastreb in šepetal, boš že? boš
že? Bil sem žival, trgal sem ga od Tanye,*

*Tanya posluša Rufusa, jaz ga obožujem, tudi ko sem
Joshuo peljal v Lucco, stalno sva ga poslušala, po
mojem že letimo, ali vsaj tako se dozdeva mojemu jaz,*

*tu sem zdaj, Beatrice, res besen, da sem zapravljaj
ure in ure s tistim povprečnim profesorjem, Claudio
Magris, res prenapihnjena slava in komaj slišal za*

*Grišo. Beatrice je bila najlepša ženska ob svojem
času, in če bi se potepal po Milanu takrat,
nič Tatjana, nič Nina, komaj Monica Vitti, pa še*

*ta, prilepljena ob Antonionija, se je zasušila,
evo, tu ni nič metafor, Jure bi bil zadovoljen,
ne bi bil, bilo bi mu preveč frivolno, ostali smo, kjer*

*smo ostali, ostajamo, imeli lepo življenje,
imamo ga. Videl sem pajka, ko sem se bril,
le matin le chagrin, moram res nekaj hitro spraviti ven,*

*če me še danes gor pokličejo, da bo ostalo kaj za
ljudi. Kako, me neprestano sprašujejo nadarjeni,
kako? Evo, Beatrice se kopa, slišim pljuskanje vode.*

Ne maram Prousta, ni dovolj seksal

*Džamija je model korporacijskih fint,
Žiga šlepa pruh na zelenjavo.
I cattivi si pukajo dlake iz nosu, perche i
cattivi, perche no i buoni? I buoni e i
cattivi sono cattolici.
Že, že, razlaga Diran pri večerji,
vsi angleški fantki v Oxfordu so želeti*

Tomaž Šalamun

*spati v moji postelji, in
smo, nedolžno kot psički, ampak čim jim je pognal prvi
puh, mi je kurček zaspal in sem se preorientiral.
Mama je molila, da se ne bi našel "angleške
bolezni". Nigerija je homofobična, pa
ti? Pozno, pozno, dragi in zdaj prepozno.
Oba sva pisatelja, noben ni doktor, tudi reče.*

Šparanje restavracije

*Moj lok iz majhnih cunjic ne simbolizira
črnih. Lok iz majhnih cunjic?
What do you mean by that? Recimo
laso, recimo mreža, da se ti vanjo
ujameš in me to vprašaš. Kot če prižgeš čik,
tunk, tunk, tunk, poglej, kako lepo
kadi. That's cheap, dude,
nikogar ti ni treba povabiti v restoran. Tak, tak,
da, to so miceni tošelčki za komunikacijo.
Ribja palica, da poloviš take kot ti. Hup,
odletijo v zrak in padejo v morje.
Dišijo po mleku in maminem gelu,
in ko boš velik, boš tudi ti velik pisatelj.*

Prada, Montevarchi, pred Cézannom

*V Dravo se šutni, bahač. Tvoji nežni gosji prstki
bodo opisali loka živih teles, ki padajo z mostov.
Škripne ob produ. Plava, plava, ne preplava.
Hlačke mu je raztrgala veja, sramežljiv, tu noče ven, pa
utone. Plava, plava, ne preplava. Tri krake proti
jugu s pištolo v sence. Ni spodobne vode.
Zaročenki pojé grudnico. Ostane masten papir,
klobase, vagoni. Kaka koprena je bila položena čez
vas? Kaj je v Odesi delalo dvesto Irininih
psov? Kje imaš prstičke, na brstičju ali na
kánonu? Dovolj, da se šteka malo obrabi in se
razpoči jadro. Smrt zgloda. Ulekne se, skrije
svoje brizgalne naprave, vabi. Tu sem,
vélika zlata kokoš. Tvoj sem, vélika zlata kokoš.*

✓ *Stanka Hrastelj* **NIZKI TONI**

*Svet premore mogoče ducat ljudi, ki znajo
poljubiti otožje in sončni vzhod hkrati
in pri tem verjamejo, da jim nizki toni
ne pridejo do živega. Ti si eden izmed njih,*

*pod stopali ti hrska popoldne tistega oktobrskega
dne, ki si ga odkupil z novoletnim voščilom.
Včasih se mi zdi, da sem te ujela,
z mislijo, z duhanjem papirja, kamor je*

*zakoličeno šepetanje tvojega mesta, vendar spet –
vsi vokali so uvoženi iz daljne dežele,
kjer je izgorevanje edina nujnost, ki jo terja zakon.*

*Jutra izumljaš povsem na novo (o tem vem
veliko), tega ti ni treba početi.*

*Sem rekla kaj takega? Zakaj zdrsiš med prsti
preden se te otip navadi?*

OTROČJE ENOSTAVNO

*Ko stopim na balkon, vidim hiše, ki so zgrajene
več ali manj po istem načrtu. Vse na štiri
vogale. Orion nad njimi se zdi krilat.*

*Kak dan na tem balkonu ne razločim več,
ali sem v svojem ali v tvojem telesu. Ozvezdjem,
ki se zdijo nerazvozljiva, sva se smejala,
preden so se znašla na nebu. Otročje enostavno je.*

*Razdalje, ki so zapičene v čas in prostor,
spominjajo na neposrečeno potegavščino,
podobne so lunaparku.*

*Poveš, da boš pretekel maraton s to svojo trobento.
Prav. Ko te bom gledala, bom povsem resna.*

NOČ, KI ZNA PRESTOPITI

LITERATURA

Rast 6 / 2004

578

*Poglej naju, najbrž sva smešna, ko hlastava
po vsem ali ničemer, končno je tudi nekaj
precejšnji delež. Pleševa in imava v očeh te divje
konje z luninimi kopiti. In imava noč, ki zna*

*prestopiti bregove in poloviti kačice,
ki vijugajo pod vratom. Nekaj dvojine
preden umrem. Nekaj drobiža, ki ne zna
računati ali prerokovati. (Kaj sicer*

*naj nosim po pokolenjih navkreber?
Obžalovanje je tako težka krama.)
In zgolj kragulj bi zakrožil nad nostalgijo.*

GLEDE NAKLJUČIJ

*Glede naključij zanikam vse razen ključa samega.
Med nama pretočene reke so najbrž tu
že od vedno in vse vrbe na obrežju
sklonjene. Dotikajo se prazne trave,
če je sploh še prazna, odkar sva čez njo tekla
in nato preštevala bodljaje pod kolena.*

*Si opazil, nama se nikoli nič ne zgodi? Hraniva se
z medom in mlekom. Če prevrneva skledo,
se črepinje spremenijo v pisma
z ogromno praznega prostora za najini imeni.*

*Večer je edina temna stvar. A zgolj večer
je malo, prebujava se in hodiva spat v zamikih
vrednih šamanstva.*

*Misli si izmenjujeva kot polno satovje in sanje
kot lok med naju napenjajo svojo pisavo.
Otipava jo, ti to storiš z jato galebov v prsih.*

POTEM SMO SKUPAJ SEDLI ZA MIZO

*Spominjam se človeka,
ki je imel goste obrvi
in pod njimi živahne oči
in strašno zguban obraz
od cigaret in stalnega preklinjanja
in neverjetno gibčno telo
(lahko je dal obe nogi za vrat).*

*Včasih je prišel in nam prebelil kuhinjo,
jedilnico in hodnik
in je vedno sam počistil za sabo.
Potem smo skupaj sedli za mizo
in smo ga poslušali,*

Stanka Hrastelj *kako je preklel prometno policijo,
predsednika in škofa
in svojo mladost.*

*Potem je govoril o ženskah,
o njihovih mehkih rokah in
polnih dojkah
in da bo umrl na lestvi, sredi dela
s čopičem v roki
(čeprav je umrl za rakom
precej na hitro in v hudih bolečinah).*

*Imel je veliko žalost,
ki jo je prinesel s sabo v Slovenijo,
nikamor ni šel brez nje,
in ni si je upal odložiti,
ker so mu vsi govorili, da je srečen človek.*

*Zaradi te žalosti si ni nikdar umazal srca,
ampak ga je brusil kot drag kamen,
in je svoje zadnje moči porabil za to,
da je poljubljal roke in govoril
kako te imam rad, kako te volim, dušo.*

Afanasij A. Fet

Prevod: Tone Pavček

PESMI

***

V ruski poeziji sta med velikanoma Puškinom in Lermontovom, se pravi od zlatega do srebrnega veka, od romantike do pesnikov dvajsetega stoletja le dva velika lirika: Tjutčev in Fet. Afanasij Afanasjevič Fet je pesnik bleščečega in jasnega izraza, hkrati pa tudi izpovedovalec motnih, nejasnih in nedorečenih občutij, tenkočuten zapisovalec krhkih psihičnih stanj in mojstrski pesnik ruske narave. Rojen 1820. leta kot nezakoniti otrok plemiča je v štirinajstem letu izgubil privilegije po očetu, po materi dobil priimek Fet in si šele po svojem petdesetem letu priboril pravico do imena in družine očeta. To ga je mučilo večino življenja, ki ga je preživel kot aktivni častnik. Zanimiva je o njem domislica Leva Tolstoja, češ da se ne more načuditi, kako je lahko v tako debelem oficirju toliko lirike.

Književnost je študiral na moskovski univerzi, prvo pesniško zbirko Lirični Panteon je izdal pri dvajsetih letih, potem po drugi zbirki (1850) in tretji (1856) ter po Izbranih pesmih (1863) dobrih dvajset let ni objavljajal, pred smrtjo (1892) pa je tiskal eno za drugo štiri knjige poezije z istim naslovom Večerni ognji.

Fet je izrazito lirski pesnik. Odnos človeka do narave, ljubezen in človekov notranji svet so osnovne teme njegove poezije. Prav ta Fetov psihologizem v poeziji velja kot analogen psihologizmu ruske proze devetnajstega stoletja. Tako kot velja za enega največjih pesnikov ruske narave, mu pripada posebno mesto tudi za izredno melodioznost njegovega stiha. V tem je Afanasij Fet predhodnik Bloku in simbolistični poeziji.

*Slika očarljiva,
ki imam jo rad:
bela breg in njiva,
ščip na nebu zlat.*

*Lesk neba v višavi
in bleščeči sneg
in sani v daljavi
osameli beg.*

***

*Škrip stopinj vzdolž ulic belih,
v dalji sij luči,
na zidovih zledenelih
žare biseri.*

*Od trepalnic v oči se nagnil
je srebrni puh,
mir noči ledeno hladnih
zaposluje duh.*

*Veter spi. Zdaj onemi vse.
Tu je spanja čas;
čisti zrak še sam boji se,
da bi dahnil v mraz.*

Žalostna breza

*Pod mojim oknom vije
se breza žalostna.
Od zimske vragolije
je vsa nališpana.*

*Vise na njej kristalni
vej konci kot grozd zrel
in še kostum njen žalni
je na pogled vesel.*

*Rad igro zrem danice
ob svitanju na njej
in žal mi je, če ptice
streso lepoto z vej.*

LITERATURA

Rast 6 / 2004

*Sta v zimski noči blesk in sila
in je lepote čist sijaj,
ko je pod snegom odpočila
vsa stepa in z njo dom in gaj.*

*Zbežale sence so poletne
in njih vznemirjenost prešla,
zato bolj vidne, bolj dovtetne
luči so jasnega neba.*

*Kot da s svobodo vsevidečo
ta čas si sam obdarovan
za videnje v naravo spečo
in vedenje vesoljskih sanj.*

***

*Ujma na nebu večernem,
morja srditega hrup –
ujma na nebu in tuhtanj,
tuhtanj bolečih cel kup.
Ujma na morju in tuhtanj
razraščajočih se skup –
črn oblak za oblakom,
morja srditega hrup.*

Ona je še otrok

*Ona je še otrok – pa je za svet neznanka;
a črta njene glave čista je in tanka
in toliko ji nežnosti v očeh žari,
da blizu zadnja ura je otroških dni.
Zaveje topli dah ljubezni – zaleskeče
oko se mladca s sinjim plamenom goreče,
in kot da je glavnik, izbirčno ljubezniv,
razkošne bo lase dekletove odkril.
Rdeči prsti zrastejo in pobledijo ...
O, srečnež, ki opažal je, kako zorijo
postopno zlati grozdi, ki ob bratvi trt,
kot ve, popije njihovo dišečo strd.*

*Mala, vem, da te ne bega
mesečnih noči obstret;
v snegu danes zjutraj gledal
čeveljčka sem rahlo sled.*

*Res je noč, ko sveti luna,
jasna, tiha in hladna,
res zaman ti, moja ljuba,
ne zapuščaš lože sna:*

*biseri so v mesečini,
biseri čez lok nebes,
biseri na vsej snežnini,
biseri vise z dreves.*

*A bojim se, milo dete,
da ob vihri duh noči
ne zabriše potke lepe,
ki si jo utrla ti.*

***

*K tebi sem prišel s pozdravi
reči, da je sonce vstalo.
S toplim žarkom da v dobravi
je na listih vztrepetalo;*

*reči, da že gozd zbujen je,
z vsako vejo, z vsako ptico
in s pomladnim hrepenenjem
vzprhotal je pred danico;*

*reči, da s strastjo kot včeraj
k tebi spet sem želel priti,
da kot sreči tebi zmeraj
duša voljna je služiti;*

*reči, da veselje v mojem
srcu od povsod odmeva,
da ne vem še, če zapojem,
a da pesem dozoreva.*

*Ti dotrpela si, a jaz še nisem,
usodni dvom v trpljenje me peha
in trepetam in s srcem podim misel
na to, kar razumeti se ne da.*

*A bil je svit! Spominjam se jezika
ljubezni, rož in mesečnih noči.
Kako maj cvel ne bi, če se dobrika
mu blesk domač iz ljubljenih oči!*

*Oči teh ni – in ni me groza groba,
zavidam ti le molk dokončni tvoj
in ne glede, kaj de topost, kaj zloba,
bi rad čimprej čimprej v tvoj neobstoj.*

***

*Narave ogleduh brezdelni,
vse naokrog pozabljajoč,
sledim rad lastovici – streli
nad ribnikom tako pod noč.*

*Glej, švigne mimo, sled ostane –
in strašno je, če stekla rob
s stihijo tujo ne dojame,
kaj išče bliskava perot.*

*In spet tu drznost je enaka
in isti temni tok ves čas; –
ni mar navdiha sila taka
in mar ni tak človeški jaz ?*

*Mar ne trpim jaz, bednež, huje
gredoč v zabranjeni predel,
da bi iz vse stihije tuje
vsaj eno kapljico ožel?*

Učit se pojdi

*Učit se pojdi k brezi, hrastu – k njima.
Povsod je zima. Čas okruten, zal.
Na njima prejšnje solze so zmrzlina
in skorjo skrčeno pesti zmrzal.*

*Vse hujši metež sleherni minuto
srdito trga zadnje liste z vej
in mraz v srce ju grabi vse bolj kruto.
Stojita in molčita. Nju poglej!*

*Vendar veruj v pomlad! Njen genij skriti
s toploto in z življenjem govori.
Za jasne dni, za novi čar odkritij
se duša tudi žalostna zjasni.*

Gospod, ki je sedel na klopi, kakšen meter stran, se je naenkrat zdrznil iz svoje otrplosti, se obrnil proti meni in rekel: Imam zares dobro zgodbo. To je bilo nenavadno, zlasti ker je prej čemel v svojem molku in trmasto strmel v konice svojih čevljev, pa tudi zato, ker z ničemer nisem vzpodbudila tega izbruha. Prvi hip sem pomislila, da bere moje misli; že dolgo sem bila na lovu za zgodbo, ki bi bila nevsakdanja, prav iskala sem jo, a se mi nikakor ni hotela prikazati. Pa se je razlog za to, da je tako nenadoma spregovoril, in to celo o temi, ki me je zanimala, kaj kmalu pokazal in je bil, kot se to ponavadi zgodi, čisto navaden. Nič nadnaravnega ni bilo v tem vzgibu, ni bil jasnovidec, nikakršnega čudodelništva ni bilo, kakršnega smo pogosto pripravljene videti povsod tam, kjer ne prepoznamo pravih razlogov. Lučaj od njegovih konic čevljev, v katere sem mislila, da strmi, je bil odvržen časopis, pohojen in moker, eden tistih, kakršne pri nas največkrat kupujejo, ker ima velike naslove in fotografije, takšen pač, ki ga ni treba brati, ampak se ga lahko samo gleda. Pod odtisom športnih copat se je dalo prebrati: NAVADNA ZGODBA. Tam, kjer bi morala biti E in N, je bila luknja. Tudi sicer je bilo napis težko prebrati, ker je bil časopis zmečkan, mogoče je bilo v njem kaj zavito, vsaj luknja je bila taka, da bi jo bile lahko izključevale ptice, iščoče hrano. Pogledala sem ga od strani, bil je srednjih let, tistih, ki jih težko natančno določiš. Na čeljustih še ni imel tistih pobešenih blazinic, zaradi katerih navadno mislimo, da so ljudje stari, lasje, kolikor jih je bilo videti izpod navadnega, a kar kvalitetnega klobuka, vsaj na sencih še niso bili povsem sivi. Imel je velik, na konici malo zaobljen nos in tenke ustnice. Nosil je siv površnik, izpod njega so gledale hlače na rob, čevlji, v katere se mi je sprva zdelo da strmi, so bili prav tako sivi, lakasti. Bil je torej takšen, ki se zlahka zgubi v množici in se ga težko zapomniš. Ko je rekel, da ima zares dobro zgodbo, sem bila skoraj prepričana, da bo povedal eno od svojih vojaških dogodivščin. Kljub temu, da se ni dalo natanko določiti njegovih let, jih je pač že imel toliko, da je zagotovo služil še tisto pravo vojsko, za katero so pravili, da iz fantov naredi moške. Nič kolikokrat sem slišala obupane starše, pa tudi socialne delavke in druge, ki so imeli opravka z mladimi, da ni treba skrbeti, ker jih bo že JLA spravila v red. Menda je bilo nekdaj v vojski res nekaj pozitivnega. Fantje iz manj razvitih krajev v bivši Jugi so se naučili pisati, včasih so se celo izučili poklica. Pripovedovalci vojaških zgodb pa so spleтали vedno enako. Če si le posedel s kom izmed njih več kot deset minut, si izvedel za imena starih vodnikov in drugih oficirjev, pa za njihove navade, pa za kraje, kot so Strumica in Ruma, nekje bogu za hrbtom, je to sploh pri nas, sem se spraševala, ti kraji, ki že zvenijo, kot bi bili zgrajeni za dril, za trpljenje in ubijanje osebnosti. Da ne govorim o posebnem izrazoslovju. Moški so takrat, ko so govorili o svojih v vojski preživetih dnevih, dobili nekakšen tarzanovski pogled in so iz našega skočili v nek drug jezik, korakali so po krugu, se javljali na kapiji, jebali pukovnika ... In vsi so bili na imenitnih mestih, vsaj potem, ko je minilo pol leta obveznega urjenja. Bili so v ambulantah in pisarnah ali kvečjemu vezisti. Nikoli ni bilo slišati, da bi kakšen bil navaden pešak, najbrž je bila JLA brez njih, ali pa so to bili samo Šiptarji ali kakšni Slavonci. Najbolj goreči pripovedovalci so v denarnicah nosili fotografije iz vojske in če si jih

vljudno poslušal, so jih tudi pokazali: majhne so bile, z belim nazobčanim robom, od pogostega vlečenja iz prozornega predalčka že čisto obledele in gori je bilo nekaj mladcev v okornih uniformah, z opasači, kratkih las, dva sta pred skupino čepela ali po gasilsko ležala. Tukaj, je potem navadno pripovedovalec z rahlo žalujočim nohtom na mezinco - vsi pripovedovalci so imeli na mezinco daljši, ošiljen noht, po tem se je dalo prepoznati jla-jevsko avtentičnost - tukaj sem jaz, tu je Alija, pa Metkeš, le kako je že temu ime, najboljša prijateljca sva bila, nekje iz Šida je bil doma, potem je šel v Nemčijo ... Take so torej bile te zgodbe, ki so jih kazali ošpičeni nohti stoterih mezincev, vse posebne, mogoče zato, ker so se dogajale v mladosti, ker je bilo služenje vojaškega roka prva priložnost, ko so mladeniči odhajali od doma, daleč stran od očetovih in maminih oči. Znotraj teh zgodb je bilo polno majhnih pripovedi o paketih od doma, o tem, kako so si dobrote, ki jih je spekla mamica, prijateljsko razdelili, o kasarnah in izhodih, pa o dekletih, ki so jim največkrat pravili babe, ker je bilo to slišati bolj vojaško, tako so pripovedi dobile patino vojakove perspektive, z nastavki kosmatosti, kakršna je značilna za prostore, kjer se širi kisel vonj nogavic ... Tudi ženske zgodbe so na smrt dolgočasne. V ženskih družbah se pripovedujejo zgodbe o porodih. V njih sicer ni ne dolgih nohtov ne fotografij z ozkimi nazobčanimi robovi, so pa ure in ure trpljenja, ena sama materinska vzhičenost, ko so jim položili dojenčka v naročje, prav vse so se veselile majhne cvileče in rdeče nagubane stvarce, ko da izmučena maternica takoj po porodu izloča samo hormone sreče. Vse so bile poplačane za trpljenje, vsem je mleko teklo v potokih in vse so se smehljale na vratih porodnišnic, ko so odhajale domov. Nobena ni nikoli potožila, da je mož porabil denar, ki so ga dobile ob rojstvu otroka, nobeni se mož ni do nezavesti napil, ko je po mestu obredel vse lokale, da bi tako sporočil, kako srečen oče da je. Pri vsej silni pripovedovalni povodnji tudi ni bilo nobene, ki je doma ni čakal nihče, ki ni imela kam ... Vsaka je tudi vedela, koliko je njen novorojenček tehtal, koliko centimetrov je bil dolg, spominjala se je njegovih prstkov. Razlika med ženskimi in moškimi zgodbami je tudi v tem, da moški pripovedujejo o vojski tako ženskemu kot moškemu poslušalstvu, ženske pa ostajajo med ženskimi ušesi.

Možakarjeva dobra zgodba se mi je zataknila v luknji rumenega časopisa, kjer naj bi bili veliki črni črki EN. Pripravila sem se na enega tistih trenutkov, ko bodisi poslušam, ne da bi zares slišala, bodisi potihno odidem. Pa je rekel: Zares je nenavadna, ne da bi se ozrl proti meni, kar je napovedovalo drugačno nadaljevanje. Že to, da popoln neznanec, ki je videti urejen in trezen, tiho govori nekam proti manjkajočim črkam, je bilo nenavadno.

Že dolgo sem sam, je rekel, ne da bi dajal vtis, da to pripoveduje meni. Mogoče je samo hotel, da stvar ubesedi in si tako pride na čisto, kaj se mu je zgodilo. Če se je tisto, o čemer je začel pripovedovati, zares dogodilo njemu in ni bila štorija iz druge roke. Če bi to povedal z drugačnim glasom, bi morala takoj vstati in oditi, nikakor nisem hotela poslušati še zgodb o osamljenih, že vojaške so bile dovolj depresivne.

Ko da bi bral iz zmečkanega časopisa na tleh, je kar nadaljeval: Nikoli nisem maral malih oglasov. Tudi ne klubov, kamor zahajajo samski. Niti društev, kjer si ljudje mojih let najdejo družbo. Ampak ko me je zapustila, kmalu po porodu ...

To je bil vsekakor nenavaden preobrat: poslušati zgodbo o rojevanju

iz moških ust. Pa tudi te ni bilo.

Dolgo nisva mogla imeti otrok, je nadaljeval. Ostal sem sam z dojenčkom. Zdaj končuje srednjo šolo. Hči. Svojo družbo ima. Vsak dan bolj pusto je doma. Pa me je bivši svak pripravil do tega, da sem napisal. Ne tistega, kako bi rad spoznal tako in tako žensko, pa nekadilko, s hišo. Za take stvari mi ni mar. Tudi nisem bil povsem prepričan, da bi šel na srečanje, če bi se katera javila. Rekel je, svak, da bo šel z mano, da me ničesar ne obvezuje. Da bova samo pogledala. Če bova dva, ženska še vedela ne bo, zaradi česar sva prišla. Dobil sem devetinštirideset pisem, nekatera so bila napisana preokorno in sem jih takoj izločil, druge so prilagale fotografije, tudi te mi niso bile všeč, druge so se vedle kot prave profesionalke, takoj sem videl, da jim je to neke vrste posel ... Nekaj pisem sem prebral kar z veseljem. Za njimi sem videl ženske kot je bila moja ... Nežne, tihe, pridne. Dolgo sem nosil s sabo njeno fotografijo.

Pomislila sem, kako še nikoli nisem videla, da bi mi kdo pokazal fotografijo svoje bivše žene.

Dve pismi sta mi bili še kar všeč. V eni je z majhno okroglo pisavo bilo napisano, da ženska pričakuje zgolj toplino, v drugem pa se je gospa opisala: da je ločena, razočarana, brez otrok, da bi rada družbo za izlete. Nazadnje je odločil bivši svak. Rekel je, da z razočaranimi ne bi imel kaj početi. Tudi ločenke mi ni priporočil. Saj veš, kakšna je bila moja sestra, je rekel in pri tem spet odprl mojo rano. Veste, še vedno se rad spominjam Vesne, je dodal tiho, še vedno nekam proti časopisu.

A to naj bo dobra zgodba? sem pomislila. Takšne bi lahko šla poslušat v kakšno čakalnico, na tone se jih valja po njih. Mogoče ne bi bile okrašene z ženitvenim oglasom, v bistvu pa bi bile enake. Po svetu hodi množica osamljenih ljudi. Bledih, zanemarjenih in zapitih moških, ki sanjajo o mladih lepoticah ali o bogatašinjah svojih let, namišljenih bolnic ali histeričnih žensk, ki bi hotele popolnega moškega.

Moški na klopi zraven pa je utihnil. Mogoče zato, ker so izpod neba priletele grlice in se spustile na časopis, v katerega je strmel. Domneva, da je bil poln drobtin ali česa podobnega, se je izkazala za pravilno. Tu so morale biti že prej, drugače ne bi takoj pristale na njem. Zdaj so iskale ostanke. Bile so tri in so se prerivale med fotografijami in tiskom, kot bi iskale posebno slastne črke. Ena izmed njih je spustila driskast curek na zadnji N v besedi NAVADNA, da se je spremenila v navado. Mogoče je tako tudi v življenju.

Pa sva šla, je rekel, ko so odletele. Bilo mi je všeč, ker je v oglasnem oddelku pustila sporočilo, da jo bom prepoznal po orhideji. Vesni sem za prvo obletnico poroke kupil broško v obliki orhideje. Nosila jo je tudi na fotografiji ... Potipal se je po prsni, ko da jo išče. Tudi jaz naj bi jo imel. Orhidejo. Sedla sva ob kavarniško okno, nasproti vrat, da bi jo lahko takoj zagledala. Pol ure prej sva prišla, nervozen sem bil. Pričakoval sem majhno žensko, z okroglimi lici, rahlo skodranih svetlih las. Kot Vesna, sem pomislila, da bo rekel, vendar ni razlagal naprej. Samo dodal je: Čisto sem bil prepričan, da bo taka. Niti za hip nisem pomislil, da bi lahko bila drugačna.

Mimo je prišel čistilec in na palico nataknil list časopisa. Nekaj časa je molčal in zdelo se je, da ne bom izvedela konca zgodbe. Potem je vstal in si skrbno pogladil površnik. Nisva dobro izbrala prostora, je rekel, vhod je bil preveč v temi, nisva dobro videla vstopajočih.

Potem sva zaslišala: Kaj pa ti tukaj, Boris? Boris je moj bivši svak. Ob najini mizi je stala njegova sestra, moja Vesna.

Grlice so spet prhutajoče sedle natanko na mesto, kjer je bil prej časopis. Zgodba z njegove naslovnice je bila že spravljena v smetnjaku, drobtinice, ki so bile v njej, so bile že tudi pozobane.

Bilo mi je nerodno, je rekel, ko da jo varam. S tisto drugo, ki sva jo čakala. Na hitro sem z dlanmi prekril orhidejo, ki sem jo bil poprej odložil na mizo. Že dolgo je nisem videl, tudi tokrat je nisem pogledal naravnost. Saj veste, od takrat, ko je odšla ... Kar nekam mencala je, ko jo je Boris povabil, naj sede. Nestrpno se je ozirala. Da čaka nekoga, je potem pojasnila bratu, ne da bi me pogledala. Strmel sem v strešico iz rok, prav neumno sem se počutil. Ko je odhajala, sem se vseeno ozrl za njo. V rokah je držala orhidejo.

Še vedno si je gladil površnik, ko da se je med sedenjem grdo zmečkal. Vmes me je pogledal, prav začudeno, ko da ne verjame, da je blizu nekdo, ki ga posluša. Tak, malo presenečen in zmeden, je brez pozdrava odšel.

Grlice so še vedno stopicale na mestu in obračale glave postrani, da bi bolje videle, ali je od nenavadne zgodbe na razmočenih tleh ostala še kakšna drobtina.

TANGO LJUBOSUMJA**(Tango je zmerno hiter ples v dvodobnem taktu.)**

Že leta ali pa desetletja, vsekakor pa še preden so uzakonili letni in zimski čas, ki sta mu posledično raztegovala ali krčila jutra, in je imel zato obdobje ekonomičnega, morda celo malo nervoznega jutranjega odpravljanja, in obdobje, ko se je namenoma, morda celo malo nervozno obiral, da ne bi prezgodaj prestopil vedno bolj naveličanega šolskega praga, na katerem se mu je že opazno zatikal korak, se je dan Mihe Kodriča začel ob ukazovalnem brncu električnega valpta v bližnji tekstilni tovarni, ki je kot štarter na giru pognal delavke v dnevno etapo milijone kilometrov dolge dirke za preživetje, njemu pa dal vedeti, da je ura neizprosno šest. Skoraj istočasno, vendar nikoli pred valptom, se je oglasilo odštevanje nacionalnega radia, nato še bron v cerkvenem zvoniku. Preslišati res ni mogel. Zehajoče je pretegnil ude in pri vstajanju pazil, da se je dotaknil tal najprej z desno nogo. Saj ne, da bi bil vraževeren, le dneva preprosto ne gre začeti z levo nogo. Potem je ves dan zavožen, ga je vsako jutro poučevala Veronika, ko je kobacala čezenj, še vsa topla od noči, in mu s koleni odtiskavala vzburljive bolečine na piščalih, trebuhu, v mednožju, kakor je pač nanese, samo da ne bi na svoji levi strani stopila s postelje z urokotvorno nogo. To je bilo od nje močnejše še potem, ko se v vdirajočih pramenih jutranje svetlobe niso več vrtinčili zasanjani pahljačasti kosmi nočnega ljubljenja in je bila zaradi tega svetloba zgolj svetloba, ki te določi v prostoru, obvaruje pred zaletavanjem v pohištvo, spomni na delavnik in zmanjša hitrost električnega števca.

Oddrsal je do vhodnih vrat, se mimogrede pogledal v stenskem ogledalu (če bi pustil brado, bi si prihranil jutranje britje - o tem bo res razmislil!) in odstopnical dva nadstropja nižje. Poštni nabiralnik je bil spet nabit z agresivno domišljijo reklam. Kako, za vraga, naj dostavljaču dopove, da ga niti malo ne zanimajo nove oblike avtomobilov, najbolj ekološka centralna ogrevanja, poletna kopališka moda, niti super zmogljivi laserski tiskalniki, še manj opuščeni programi pohištva. Ob tej uri ga zanima samo jutranji časopis in mu je odveč tudi ...

»Dobro jutro!«

ki je (kot slučajno!) vznemirilo njegov jutranji ritual. Prej je gospo Marijo komajda poznal. Ko je pred nedavnim ovdovela ... no, kaj! Kmalu se mu je začela nastavljeti in prej ali slej se bo pojavila s prepričljivim razlogom. To je vedel in v nekakšni potuhnjeni mesenosti tudi pričakoval. Bo že našla način. Vdove so kot lovski psi, ne odnehajo, ko začutijo sled. Zavedajo se, da so (sam Bog ve zaradi koga ali česa, morda zaradi njega, Boga, ki jih ne razume!) potisnjene na zaznamovani obod socialnega vrtiljaka. Vrtijo se skupaj s pijanci, klošarji, kurbami, ločenci in drugo odpadnino. Razen, če so ... ampak gospa Marija ni te sreče. Gospa Marija je vdova po nepomembnem državnem uradniku najnižjega plačilnega razreda. Tega se zaveda. Zato se na vse načine trudi vrniti nazaj v večinsko cono, v varno povprečje, kjer ne bo nikogar več dražila z neizkoriščeno odtekajočimi ženskimi potenciali, ki jih je treba na vsak način ujeti v žleb in nastaviti na lopatice kolesa, da se bo spet začelo vrteti.

In ve, gospa Marija, da je za vračanje v povprečje, zdrav ločenec, in on je tik pred tem, kar tudi dobro ve, dobra izbira.

Vendar, za božjo voljo, ne zjutraj, gospa Marija! Danes s tako vabljevimi dišavami streljate v resonatorje, da se kri kodra v vzmet, ki se bo, prekleto, da se bo! nenadzorovano sprožila, kajti telesu že zmanjkuje ravnotežja in glava se komajda še vzdržuje na gladini. Samo še kak butast stavek naj priplava mimo, gospa Marija, in bom z vašega telefona šolski tajnici, kaj vem, iznenada visok pritisk in zelo povečan utrip ali kaj podobnega. Tako daleč je to, gospa Marija. Zato ne zjutraj! Raje takrat, gospa Marija, ko v polmraku sedite pri oknu in s svojimi senzorji natančno kontrolirate vse premike pod kandelabrskimi mlečnimi stožci, preračunljivo razvrščenimi po dvorišču. Vsak avtomobil, ki se z dvignjene glavne ceste spusti po dohodu na dvorišče, se najprej z žarometi oglasi na zidu vaše dnevne sobe. Potem imate ravno dovolj časa, da vidite, kdo in kam. In imate ravno dovolj časa, da me, s kakšnim ogrinjalom preko še vedno dovolj razgaljenih ramen, srečate na stopnicah. Sam bog vas je prinesel, rečete. Bila sem že v postelji, ko sem se spomnila, da imam v prtlačniku avtomobila nekaj vrečk pokvarljive robe. Saj dovolite, da vam pomagam, rečem in ne morem umakniti pogleda z bele vrtoglavice za čipkami v izrezu vaše spalne srajce.

Ali pa takrat, gospa Marija, ko porinete najprej ušesa, nato še oči skozi steno v moje (še vedno družinsko) stanovanje in sklenete stavo z vse bolj oznojenimi škrati v podzemlju vašega venerinega grička, ali bom po sedmih ali štirinajstih minutah zaloputnil z vrati. Takrat bi se lahko kot slučajno odprla vaša vrata in vi bi rekla, če bi se mi morda prilegel kozarček žganega.

Tako daleč je to.

Samo ne v tem trenutku jutra, gospa Marija, kajti imam svoj red. Če zjutraj naredim napako, potem moj dan ves dan hodi z eno nogo po pločniku.

»Se vam res tako grozno mudi?«

»Dobesedno, gospa Marija. Dobesedno!«

Na straniščni školjki je sedel natančno petnajst minut. Vsako jutro. Že od otroških let. Ko je s službo dobil od države kadrovsko stanovanje, je sedenje obogatil z jutranjim časopisom. Načel ga je vedno z zadnje strani, prebral mastne naslove, se vrnil na črno kroniko (Pizda, ta svet je vedno bolj nor! Kar zaklal ga je, lastnega očeta, ker mu ni dal prepisati počitniške hišice ali kaj!), pogledal, kdo je podpisan pod pismi bralcev (Pizda, nekateri se nonstop trebijo v časopisni rubriki!), prebral naslove krajevnih dogodkov (Pizda, sama komunala!), nato z nekakšnim balinarskim lučajem odvrigel časopis v hodnik, da ga ne bi dosegla prha, ko ji je z užitkom nastavil telo. Med oblačenjem je pristavil za kavo. (Včasih sta jo z Veroniko pila skupaj, zdaj se ji ne ljubi vstati, ker je prišla pozno ali pa je že pred njim odšla). Pil je grenko, brez vsakega sladila. Sladkor razkroji učinek, je bil prepričan. Ne samo v kavi.

Kadar je vstal po nareku budilke, kot danes, ko je moral na nek s točkami ovrednoten seminar, se je ves ritem porušil, zaradi česar je potem (kot kakšen Schumacher pred startom) ves čas čakal na sklopki, napet kot struna. Pri prvem znaku se je moral v trenutku izstreliti, sicer se mu je še pred prvim zavojem obetala katastrofa. To je menda podedoval od deda, krmeljskega rudarja, ki je jutranjo potrebo vedno opravil v gozdičku nad Strašperkom, ko je ob izteku od narave dane noči vlekel nikoli spočite noge v od ljudi izvrtano noč sredi hriba. Če je gozdiček nad Strašperkom iz kakršnihkoli motenj preskočil, mogoče

le zaradi tega, ker je devet minut zamujal, se je (kot je ob raznih priložnostih natančno razložil) usral takoj v šahtu, kajti ko ga je pritisnilo, ni bilo v njem nobenega mehanizma, ki bi mu lahko z voljo pameti ukazal, naj počaka vsaj toliko, da pride do očem umaknjene, če že ne za to določenega prostora. Dedu se je ta najhujša inačica zgodila le nekajkrat na leto, vsakokrat po krokariji; njemu, sranjskemu dediču, pa kar tako, brez krokarije, nekajkrat v vsem veku, nazadnje v neki ljubljanski podzemni avtogaraži, ko ni takoj našel pravega izhoda in je počepnil med avtomobili ter potem še nekaj tednov čakal na priporočeno modro pismo, ki bi mu skupaj s posledicami sporočilo, da je bil pri početju nadzorovan z videokamero. Največkrat ga je zmedeni ritem dohitel na avtocesti, malo pred bencinskim servisom, da je lahko brez panike izvozil, parkiral in prekleto! ... Vendar je v trenutku našel rešitev: kar se da samoumevno je vstopil v ženske toaletne prostore, saj bi že po verjetnostnem računu morala biti prosta vsaj ena kabina, če so bile že na moški strani vse tri zasedene. »Pazi strica!« je bil edini komentar, še ta pospremljen s hihitanjem. Dobro, da puncu nista iz njegove generacije, je pomislil, sicer bi se do amena, najmanj pa do ekshibicionizma razkokodakali; mlajši, obeh spolov, se na te stvari več ali manj požvižgajo, so jim v zabavo.

Takoj ko je možnar iz visoke preže z velikim pokom oznanil konec obsednega stanja, je nastopilo vsesplošno olajšanje in faza premirja, ki pa je zahtevala svoj čas in udobnost. Toda tudi če bi vedel, da je bila deska na školjki trenutek pred tem razkužena, ne bi sedel. V javnem stranišču nikoli. Že ob misli na to, so ga začele siliti na bruhanje vse mogoče riti, zarjavelo koščene in žolto zamaščene, umazane in zanemarjene, polne brboncev in turov, z ambasadami spolnih bolezni v zakosmatenem preddverju. V ženskem stranišču je bila predstava še bolj napadalna. S toaletnim papirjem je zato najprej skrbno pokrnil sedišče, sedel in se s komolci oprl na kolena, kot bi bral časopis. Tako je jutranji razvadi ponudil vsaj improvizirane pogoje in bo lahko dokončal obred trebljenja ter ujel običajen dnevni tempo črevesja. Dan bo rešen.

Namesto s časopisom si je možgane zaposlil z branjem prostora. Deklini sta ga zapustili še pred pokom možnarja, sicer bi bil deležen vsaj še enega »Pazi, strica!«, kajti poka ni mogel na noben način pridušiti, če je še tako stiskal ritne mišice. V tistih nekaj minutah od prvega signala do aleluje so bila njegova prebavila dobesedno nabit možnar s prižgano vrvico.

Prostor so načeli mačji koraki superg. Brezbrižno, kot da ni drugih korakov na tem svetu, so po diagonali precapkali pravokotno keramično ploskev, od vhoda do sosednje kabine. Vrata so naveličano dvakrat vzdihnili, škrtnil je zapah in zdrsnile so kavbojke (jeansa ne moreš zgrešiti!). Mehur je opravil v enem dolgem žvižgu, ki sta mu po krajšem presledku sledila še dva manjša iztiska, nato težave s papirnim zvikom, zgibanje papirja, šššššššš, šššššššš ... in spet jeans, slap vode iz kotlička, ki je preglasil naveličan vzdih vrat, pranje rok in mačji (od)hod superg. Nato varen mir. Le hrbet avtoceste je žvižgal svoj vaauuukajoči rondo, kot brus kakšnega s trpkostjo zaznamovanega nomadskega brusilca. Priložnost, da izskoči, vendar je črevesje potrebovalo še nekaj minut, takô, za vsak slučaj, da bi bilo prepričano.

Skoraj presenečeno je opazil, da na stenah kabine ni risbic, niti pesmic. Ploskve so ga začele izzivati. Kdo ve, se je nasmehnil, če bi

še spravil skupaj spodoben penis, tak, v bojni pripravljenosti, s polno mošnjo. Že od najstniških let ni nobenega narisal. Nazadnje, ko je onečastil Marijo sedmih žalosti v vaški kapelici. Zastavil ga je s spodnjega desnega kota, vendar se bela kreda ni povsod dobro prijemala, zato si je pomagal s stekleno črepinjo. Ris je vlekel do trpečih Marijinih ust, da se je zdelo, kot da komaj čaka. Še njegov oče, takrat zagrizen partijec, se je strinjal, da je to čisti vandalizem, ki bi ga morali kaznovati po kakšnem Dušanovem zakoniku. Vendar ga onečastjena Marija ni nikoli izdala.

Papir, s katerim je na debelo obložil desko, je z metlico zrinil v školjko in potegnil vodo. Školjka je zagrgala, se začela daviti in se uprla. Še enkrat je pritisnil na ročico. Po nekaj astmatičnih vzdihih je porcelansko grlo pogoltnilo papirni cmok in žuborenje iz kotlička je napolnilo kabino kot nekakšna oda sprostitve. Prisluhnil je v prostor, da bi se prepričal, ali je res sam. Če jo je že pri vstopu odnesel le s »Pazi strica!«, zakaj bi pri izstopu brez potrebe razburil kakšno kavko! Čeprav se mu je tudi ta bojazen zdela preveč čistunska, razen, no ja, če bi po naključju naletel na kako znano ženščino, kar pa niti ni bilo tako nemogoče, saj je v skoraj treh desetletjih učiteljevanja in javnega nastopanja kar precej raztrosil svojo zunanjo podobo in Slovenija je majhna.

Neznosno majhna! Od včeraj še bolj, samoubijalsko majhna.

Prijatelj, pravzaprav bolj stanovski kolega iz Maribora, s katerim sta se dvakrat letno srečala na kakem zborovodskem seminarju, ga je ob enajstih zvečer po telefonu vprašal po zdravju. Najprej je pomislil, da kje žurirajo in so se ga spomnili, potem ga je začel grabiti nekakšen čuden bes zaradi vprašanj, ki se nikakor niso ujemala z rahlo okajenim glasom z druge strani žice. Čuj, Miha, kako pa tvoja gospa? Kje je že v službi? Ja, to vem, da ne prodaja več v samopostrežni. Ja, ja, seveda, zakaj ne bi šla na boljše, na koncu koncev ima ekonomsko srednjo šolo. Čuj, Miha, pa menda vaju nisem med ... ha, ha, ha ... kar priznaj! Da ne? Čuj, bi pa, kaj?! O, seveda! In praviš, da je na nekem seminarju v Portorožu? Ja, seveda, nova država, novi časi, nova služba, novo znanje! Vse novo! Pa si prepričan, da je seminar v Portorožu? Se nisi morda zmotil? Zakaj tako neumno sprašujem? Čuj, Miha, brez zamere, Veroniko sem resda nazadnje videl še v prejšnji državi, čuj, bi šel pa glavo staviti, da ravno zdaj tu pleše z nekim tipom. Če hočeš, ti povem, kako je oblečena. Kje da sem? V Habakuku vendar.

Slušalka v roki je v trenutku nabrekla, da mu je diastolično nabijanje pritiska povzročalo bolečino v dlani. Ni imel moči, da bi jo odložil. Kot najstnikov falus v ekstazi masturbacije se je vklenila v roko, in bolj ko jo je stiskal v pest, bolj je bila mastna in razdražena in nabrekla. Slišal in čutil in videl in vohal je kako narašča pritisk, kako v podzemlju iz vseh šob bruha razžarjena lava in polni krater in vedel je, da ni več moči, ki bi preprečila erupcijo. Četudi bi prišla od zunaj. Četudi bi tisti trenutek vstopila v spalnico sama Veronika.

»Narobe si videl! Je pa dober štos, še posebej za to nočno uro!«

Lastnega glasu ni prepoznal. Kot bi na klavinovi zamenjal register. Tipke so bile še iste, toda namesto čistega zvoka klavirskih strun, so brnele nekakšne razglašene vibrafonske ploščice, katerih besede so se vrtinčile po odzvočnih ceveh, prehitevale druga drugo, zbujale in pobirale alikvotne tone in se mečkale v z razumom neobvladljivo drozgo ter namesto tehnične virtuoznosti, najbolj vredne taktike v zapletenih tempih, razkrivale pošastno nemoč izzvanega registra.

»Se ne zajebavam, da se razumeva. Čisto prijateljsko.«

Zalilo mu je uho in oči in nos in usta in vse pore na koži in milijone aktiviranih semenčic je zdvijalo v lov za voljnim jajčecem. Prodirale so globoko v odmaknjene rokave plavajočega in tudi že potopljenega časa. Želodec so mu zbile v zakrčeno kepo, ki je rinila v grodnico, da je komajda še prenašala pritisk.

»Veš kaj...«

Naprej ni vedel, kajti obsedene semenčice, zaslepljene od nagona, so divjale po možganih in naskakovale vse, kar je na kakršenkoli način, po obliki, vonju, barvi, toploti, obnašanju, celo po odmevu in odsevu vzbujalo upanje na uspeh, enostavno po načelu: bolje stokrat preveč kot enkrat premalo.

»Veš kaj, saj sem ti hvaležen, ampak ...«

Tu-tuuu, tu-tuuu ...

Sredi noči je telo preveč prekvašeno s toplokrvnimi čustvi, da bi umu dovolilo na meh odreti nepričakovano tu-tuuu sporočilo nekega občasnega prijatelja. Zato so razni besi takoj zavreli, dvignili pokrovko razsodnosti in drakonsko pljusknili čez rob. Racio je v trenutku, ali pa še malo prej, postal njihov ubogljivi hlapec. Prav videl ga je, prekletega prasca, videl, kako jo nosi, Veroniko, porka madona! Ne na rokah! Na svojem kurcu jo nosi po hodnikih hotela, po parku, po teniških igriščih, po pohorskih zelenih travah in smrekovih iglicah od jase do jase, od smreke do smreke jo nosi, da tuli in vrešči in se ji mavrična pena cedi iz ust in oči.

Do Habakuka, po treh urah vožnje, so besi samo toliko povreli, da ni kar planil v hotel. Obsedel je v avtu in kot podgana v pasti trepetal pred stotnijo srepogledih oken, ki so opazovala vsak njegov gib: kaj boš pa zdaj? Boš šel k vratarju in ga vprašal, v kateri sobi je Veronika Kodrič? Kdo pa ste, da vas sredi noči zanima, kje je omenjena gospa? Njen mož. Če je tako ... žal pa gospe s tem priimkom ni v našem hotelu. Kako ni? Ni! Je kakšna druga Veronika, recimo Veronika Zidar? Oprostite gospod, samo če se izkažete s službeno izkaznico. Kako, prosim? Če ste na primer policaj ali kaj podobnega.

Počutil se je kot podgana v pasti. Lastni. Stotnija oken se mu je začela rogati. Še tista okna, ki niso več premogla svoje notranje svetlobe, so od svetilk v parku in od zvezd na nebu nabrala dovolj odseva, da se je jasno videl njihov brezobzirni cinizem, in je vedno glasneje slišal satansko nagovarjanje, naj zgrabi kamen in ga vrže. Pa še enega, pa še enega, stotnijo kamnov.

Miha Kodrič, si je prigovarjal, umiri se! Neumnosti počenjaš! Zaletavaš se kot muha pod steklenim kozarcem. Spomni se vendar, da ti ni prvič pricurljalo, priteklo, pljusknilo, zabodlo, kako ti ta in ta nateguje Veroniko. Kar spomni se. Je bil Lojze, advokat, ki bi z desetisočaki lahko pokrtil tloris tvojega stanovanja? Bil – pa potem ni bil! Je bil Ivan, poklicni vojak z onejem, ki se ni pobesil niti za milimeter, ko je nanj obesil vedrico s šampanjcem? Bil – pa potem ni bil! Je bil Florijan, mesar, ki je vsako žensko spravil do orgazma, še preden jo je nataknil? Bil – pa potem ni bil! Je bil Ernest, obrtnik, ki je stavil z drugim obrtnikom, da ga bo vsem občinskim Monikam vtaknil v usta? Bil – pa potem ni bil! Je bil mladi župnik, ki ji je, spreobrnjenki, v enem mesecu podaril krst, obhajilo in birmo? Bil – pa potem ni bil! Je bil, v božjo mater, kdo vse je bil in potem ni bil! Kajti vsakokrat, ko si že obnemogel, Miha Kodrič, ko si imel samo še toliko energije, da si z očal postrgal čustva in se je pogled toliko zbistril, da se nisi

več slepo zaletaval, se je izkazalo, da ni nobenega prešuštniškega gnezda, da je bila le debela natolcevina z dolgočasenih impotentnežev. Zakaj bi bilo tokrat drugače?! Odmisli. Preskoči. Odjebi. Saj nisi mušica, ki ne opazi zlobnih pajkovih niti, niti zdravljeni alkoholik, ki je obvisel v kakšnih shizofrenih koordinatah in je odvisen od pozitivne energije kakega bioenergetika ali pa od antivirusnega programa zapri-seženega psihiatra. Vse si že velikokrat preigral. S tem si se srečal že na samem začetku (in z nad malomeščanščino dvignjenimi obrvmi vzela v zakup!), ko si oženil osemnajst let mlajšo punco. V začetku so celo natolcevali, da se je med vama začelo plesti, še ko sta bila v odnosu učitelj učenka, menda že kar v sedmem razredu, saj je bila Veronika že takrat greha vredno oblikovana. Seveda je zbolelo, čeprav spodnašanje ni imelo niti toliko osnove, da bi zraslo na površje. Iskra je zares preskočila veliko kasneje, ko je Veronika že nekaj let delala v vaški trgovinici in se je na prigovarjanje prijateljic pridružila domačemu pevskemu zboru. Po koncertu v počastitev krajevnega praznika in obveznem pikniku je smuknila v tvoje stanovanje in pod odejo. Mislil si, da bo ostalo pri tem, pri vrisku v polnočno vino popljenih zvezd. Vendar je bilo trisobno stanovanje (kar si dobil servirano pozneje), čeprav v drugem nadstropju stanovanjskega bloka, skoraj naslonjenega na trebuh tekstilne tovarne, pravo razkošje v primerjavi s staro izbo, ki jo je Veronika delila z mlajšo sestro. Tudi učitelj glasbe je bil v prejšnji državi še kar spodoben poklic, čeprav že takrat ne preveč moški. Kar se pa tiče razlike v letih, se ve, da mora biti žena vsaj sedem let mlajša od moža, če mu hoče v vsem ustreči. Vsaj sedem! Tako je veljalo v tukajšnjih krajevnih normah, in to ne od včeraj. Če je Veronika mlajša za osemnajst let, je to pač dobra mera na vsaj, na najmanj. Tako in nič drugače! In bilo je, dokler je Veronika stregla stranke za pultom lokalne trgovinice. Potem ji je ponudil službo novo nastali podjetnik v novonastalem podjetju. Hitro je napredovala. Prehitro, da bi ji sledil. Ušla je izven ringa tradicionalnega zakonskega prstana. Ni bila več dobra mera na vsaj. Celo njegovega denarja (ti in tvoja učiteljska plača!) ni več nestrpno čakala. Drobní ožigci, ki so jih neustavljivi vetrovi prinašali iz vsakodnevnega kurišča, so sprva izgorevali med rjuhami, dokler ni neke noče zgorela rjuha. In še druge rjuhe in posteljnina. Potem so ožigci izgorevali na koži. Neznosne bolečine so prebijale zidove.

»Saj je vendar tako umirjen gospod! Osemnajst oken s kamni! Preprosto ne morem verjeti, da se učitelju, pa še učitelju glasbe, lahko tako strga. Dobro, da ni bil kdo poškodovan, ko je skozi okna začelo padati kamenje.«

»Nisem mislila, da ga bo tako daleč spravila!«

Previdno je vrnil zapah na vratih v položaj zasedeno in otrpnil. Natančno si je predstavljal, kaj se dogaja. Ena je zasedla kabino, druga ji pred vrati drži torbico. Ženske so málone primorane koristiti javna stranišča v parih, ker projektanti nočejo žrtvovati pol kvadrata za spodobno odlagalno polico v kabini.

In vedel je, da govorita o njem. Prekleta! V članku, ki je včeraj z ogromno domišljije poročal o dogodku, je bil imenovan z inicialkami, zato je bil prepričan, da bo ostal samo v uradnih zapisnikih.

»Pa kakšen naslov: ljubosumni mož ... (zaslišal je, kako ji je spontano ušel prdec) ... je s kamni jurišal na hotel! Žene pa sploh ni bilo v hotelu!«

»Saj ti rečem: ta baba je živ hudič!«

»Ja, ja, potem je pa baba kriva, če se petinpetdesetletni dedec naenkrat v postelji zave ... «

»Res! Prav nič se ne bi čudila, če bi izvedela, da mu je sama skuhala to godljo.«

»Marija, si morda zaljubljena vanj, da ga tako ven vlečeš?«

Obe sta se zasmjeli, da je ves prostor sovražno zavibriral in ga skušal pregnati iz kabine. Nekakšna klavstrofobična tesnoba je zlezla vanj in bil je tik pred tem, da zakriči.

»Daj no, daj! Si bom pa že našla kakšnega urejenega dedca! Samo razmere poznam. Stene v blokkih so pač pretanke za skrivnosti. Lahko ti povem še to, da me je lani, ko sem ovdovela, ta njegova gospa skoraj direktno nagovarjala, da bi ji zapeljala moža. Si misliš!«

Ni več vzdržal. Planil je ven, kajti zazdelo se mu je, da stoji sredi straniščne školjke in nekdo bo v naslednjem trenutku potegnil vzvod za vodo.

Suzana Bricelj: PRAZNIK, akvarel, tuš, ilustracija je bila objavljena v Cicibanu

Suzana Bricelj: SAJ NIMA NIČ NA SEBI!, akvarel, Cesarjeva nova oblačila, H.C. Andersen

Borut Križ

KNEGINJA S KAPITELJSKE NJIVE ✓

Arheološka izkopavanja na Kapiteljski njivi v letu 2004

Arheološka raziskovanja Dolenjskega muzeja na Kapiteljski njivi v Novem mestu so v letu 2004 zaznamovali intenzivno aprilsko deževje, ki je v začetku skoraj onemogočilo terenski arheološki izkop; neugodne finančne razmere Ministrstva za kulturo RS, ki kljub zakonskim obvezam ni moglo zagotoviti sredstev za zavarovalno arheološko izkopavanje, ter razumevanje Mestne občine Novo mesto, ki podpira arheološke raziskave na Kapiteljski njivi v Novem mestu. S tem nam je omogočila nadaljevanje pred dvajsetimi leti začetega arheološkega posega na eni izmed največjih in najpomembnejših nekropol v srednji Evropi. Grobišče na Kapiteljski njivi je sočasno z utrjenim višinskim gradiščem na Marofu, ki je zapiralo celoten polotok, na katerem se je skoraj 1500 let kasneje razvilo srednjeveško Rudolfovo mesto. Bogate grobne najdbe na Kapiteljski njivi dokazujejo obstoj dokaj bogate, a zelo razslojene družbe, ki je na tem prostoru živela skoraj vse 1. tisočletje pr. n. š.

Poleg živinoreje, poljedelstva in obrtnih dejavnosti se je intenzivno ukvarjala s pridelavo železa in verjetno tudi s taljenjem in oblikovanjem steklenega nakita. Železarstvo je bila gotovo najpomembnejša panoga, ki je dajala osnovo razcvetu in blagostanju tedanje družbe.

Na območju Novega mesta so bogata ležišča železove, limonitne rude, ki leži plitvo pod površjem ali pa kar na njem in zato za njeno pridobivanje rudarjenje in globoko kopanje nista potrebna.

Halštatskodobni prebivalci Novega mesta so znali rudo poiskati, zgraditi talilne peči, pridobiti železo, ga prekovati v izdelke in se s to, tedaj strateško in želeno surovino vključiti v evropsko trgovino. Talilnice železa so ležale ob Krki, v Bršljinu, pod današnjo železniško postajo, pa tudi na Marofu.

Trgovina z železom je prinašala dobiček in omogočala blagostanje, ki so ga nekdanji Novomeščani izkazovali z bogatimi grobnimi pridatki, ki so jih prilagali pokojnikom ob njihovem odhodu v onostranstvo. Rodovne družine, ki so živele na Dolenjskem v starejši železni dobi (8.–4. stoletje pr. n. š.), so nasule mogočne zemljene gomile, ki so bile v tlorisu okrogle oblike in v premeru merile od 10 do 30 metrov ali celo več ter segale celo do 7 ali 8 metrov v višino. Vanje so polagali pokojnike, pokopane v lesenih krstah ali v lesenih »zabojih«, zgrajenih v zemlji. V grob so položili še popotnico za onostranstvo ter osebne predmete, ki jih bo pokojnik potreboval v zagrobnem življenju.

Po pridatkih lahko pokope ločimo po spolu in statusu, včasih pa tudi po starosti. Izstopajo grobovi z množico predvsem kovinskih, steklenih ali jantarnih predmetov. V njih lahko vidimo pripadnike

višjega t. i. knežjega sloja, ki je v svojih rokah združeval politično, vojaško, ekonomsko in duhovno moč tedanje družbe, ki je svoje vzore iskala v »civilizirani«, »kulturni« družbi grških polisov in v omikanem etruščanskem svetu na Apeninskem polotoku.

Grobovi so bili vkopani v krogu po obodu gomile, posebnost pa predstavljajo centralni grobovi, ki zavzemajo osrednji, centralni prostor v gomili. To mesto je rezervirano za začetnike družine, ki je pokopavala v gomili, ali pa za najpomembnejše člane družine. Tako osrednje mesto v gomili simbolizira tudi pomen posameznika v družbi.

Posebna arhitektura centralnega groba, kjer lesene dele dopolnjuje še kamnita obloga, pa dodatno osvetljuje pomen in vlogo njihovih posameznikov. Zaradi bogatih grobnih pridatkov so bili ti grobovi pogosto tarče plenilcev, ki so grob izropali že v prazgodovini, verjetno že zelo kmalu po pokopu. Z arheološkimi izkopavanji pogosto lahko ugotovimo le velikost grobne jame in najdemo le redke, ob ropu pozabljene ali izgubljene predmete in njihove dele, ki pa zgovorno pričajo o moči in bogastvu pokojnika. V Novem mestu, na Kapiteljski njivi, smo v gomili I našli veliko osrednjo grobnico, izdelano iz lesenih brun in prekrito s kamnito oblogo, a je bila izropana; v njej najdeni deli konjske opreme in bogato okrašeni ostanki lončenih posod pa so nam vseeno omogočili časovno in kulturološko opredelitev.

Kljub vsemu pa moramo ugotoviti, da so centralni grobovi tako v Novem mestu kot tudi drugje na Dolenjskem redki.

V letu 2004 je arheološka ekipa Dolenjskega muzeja nadaljevala z izkopom gomile XIV, ki smo jo začeli raziskovati že v preteklem letu in je ležala na zahodnem robu Kapiteljske njive, ki se tu proti zahodu prevesi v dolino.

Na začetku smo nekoliko razširili zahodni del gomile XIV, kjer smo upravičeno pričakovali še nekaj skeletnih grobov, ki so sodili v isto gomilo, a jih v letu 2003 nismo mogli raziskati. Tu se je pojavilo osem starejšeželeznodobnih skeletnih grobov z lončenimi, steklenimi, jantarnimi in bronastimi pridatki. Grobovi XIV / 46 do XIV / 53 so tako zaokrožili gomilo XIV, kjer je bila že v letu 2003 najdena bronasta situla, ki jo restavrirajo strokovnjaki v Mainzu (Nemčija) in kot kažejo prvi rezultati, je tudi ta bronasta vedrica figuralno okrašena. Vsi grobovi v tej gomili so bili vkopani v času starejše železne dobe. Najstarejši centralni grob in s tem začetek gomile sodi v prehod iz 8. v 7. stoletje pr. n. š., najmlajši grobovi pa v 4. stoletje pr. n. š.

Ob zahodnem robu gomile XIV oziroma ob vsem zahodnem robu našega izkopa se je pojavila še množica žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe, iz časa med 10. in 8. stoletjem pr. n. š. Grobove predstavljajo velike lončene žare, ki so običajno okrašene s plastičnim okrasom in napolnjene s pepelom in žganino. V žganini se pogosto pojavijo še drobni arheološki predmeti, kot so staljene steklene jagode, lončena vretenca, bronasti predmeti, pa tudi že prvi predmeti, izdelani iz železa.

V letu 2004 smo izkopali 37 žganih grobov.

Na ustje žare je praviloma postavljena manjša lončena posoda – latvica, ki pa jo prekriva še kamnita plošča. Dobro ohranjen je bil grob 83, ki ga je prekrivala masivna, 115 x 120 cm velika in 10 do 15 cm debela kamnita plošča. Lončena žara s premerom 62 cm pa je imela nazobčano okrašeno ustje in plastično razčlenjeno rebro na trebuhu. Na žari je ležala še lončena latvica s fasetiranim okrasom in ledvičastim ročajem.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, gomila XVI. Izkopana gomila XVI s skeletnimi grobovi, vkopanimi po obodu gomile, in s centralnim grobom.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob 83, KŽG. Lončena grobna žara s kamnito ploščo.

Grobišče se po zahodnem in severnem pobočju nadaljuje.

Že v letu 2003 smo ob terenskem delu odkrili nekaj temnejših lis, ki jih nismo uspeli raziskati. To so bili najprej grobovi gomile XVI, ki smo jo letos raziskali v celoti.

Grobovi so bili vkopani po obodu kroga oziroma elipse, dimenzij 15 x 13 m, v centralnem delu pa je bil postavljen mogočen električen drog. S pomočjo delavcev Elektro podjetja smo drog prestavili in s tem omogočili nadaljnjo raziskavo. Žal so pri postavitvi ob izkopu za temeljne betonske elemente električnega droga delno poškodovali tudi prazgodovinske grobove, na srečo pa centralni grob gomile ni bil prizadet.

Gomila XVI je v času našega izkopa še vedno vsebovala 34 skeletnih starejšeželeznodobnih grobov. Zgornji del gomile je bil namreč odoran, tako da je bila gomila v celoti sploščena in se njena oblika in velikost navzven nista več videli. Kaže, da je kmetijska obdelava nekaj grobov uničila, saj smo ostanke grobnih pridatkov našli raztresene v zemlji in niso bili več v grobovih. Vsi najdeni grobovi so v tlorisu pravokotne oblike in merijo od 125 cm x 50 cm do 330 cm x 160 cm. Bili so različno globoko vkopani v oranžnorumeno sterilno osnovo hriba.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XVI/22. Lončene posode in bronasti nanožnici v grobu ob odkritju.

Skoraj v vseh grobnih jamah smo našli sledove lesene krste ali konstrukcije. V grobu XVI / 10 so bili zelo dobro vidni ostanki dveh talnih prečnih brun, na katere je bila sestavljena lesena grobna skrinja, pa tudi ob straneh so se videli vkopi za po dva navpična stranska lesena nosilca. Sledovi lesa v grobu se kažejo ali kot pooglenela, tanka črna plast ali pa se spremeni barva zemlje v sivozeleno glino. V grobovih prevladujejo lončeni izdelki, predvsem so to različni tipi loncev in skled. Vsi lončeni predmeti so okrašeni s plastičnim, slikanim, barvanim ali vrezanim okrasom. Med lončenimi posodami gomile XVI izstopa črna žgana lončena posoda na nogi, ki ima na trebuhu poleg vrezanega okrasa še štiri stilizirane, plastične, rogate živalske glave.

Med lončene pridatke sodijo tudi lončena, konična in bikonična vretenca za tkanje in predenje. Njihova spodnja ploskev je povečini okrašena z vrezanimi linijami in točkami. Vretenca so najznačilnejši pridatek ženskih grobov.

V ženskih grobovih se pojavlja predvsem nakit, izdelan iz bron, železa, stekla, jantarja in kosti. Med bronastimi izdelki prevladujejo različni tipi fibul. V letošnjem letu smo našli skoraj vse tipe halštatskih fibul, ki se pojavljajo na Dolenjskem. To so vozlaste, čolničaste, rtaste, kačaste in certoške fibule ter fibula z izdelano račjo glavico v grobu XVI / 15.

Iz bron so izdelane tudi zapestnice. Te so votle ali masivne, vse so okrašene z vrezji, pikami ali pa so narebrene. Poleg zapestnic so iz bron izdelane tudi nanožnice ter različni obročki.

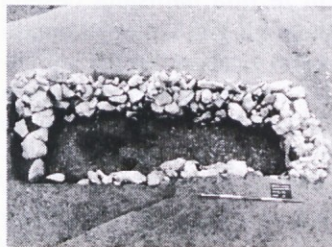
V dvanajstih grobovih gomile XVI smo našli jantarne in steklene jagode ogrlic. Kar nekaj primerov ogrlic se je ohranilo v celoti, v nizih, tako steklo v grobu XVI / 29 kot tudi jantar v grobovih XVI / 3, XVI / 22 in XVI / 31, kar nam omogoča, da spoznavamo resnične oblike, kombinacije in velikostna zaporedja posameznih jantarnih in steklenih jagod.

Z gotovostjo moškim grobovom lahko pripišemo le štiri grobove, od katerih grobova XVI/8 in XVI/19 vsebujeta železne sulične osti, grobova XVI/1 in XVI/2 pa tudi železne pasne spono, šila in nože.

Posebnost v letu 2004 pa predstavlja grob XVI / 34, ki je ležal v osrednjem delu gomile, na prostoru, ki je običajno prazen. V grobu, ki je bil za razliko od drugih grobov obložen s kamenjem, smo našli dve jantarni ogrlici, ogrlico iz drobnih koščkenih jagod, železne in okrašene bronaste zapestnice, železne obročke, nož, iglo ter pet bronastih in železnih fibul in dve lončeni vretenci. Presenetilo nas je veliko število grobnih pridatkov, njihova velikost, predvsem pa starost, ki sega na prehod iz 8. v 7. stoletje pr. n. š., torej na sam začetek starejše železne dobe.

Med fibulami izstopa zelo velika vaška vozlasta fibula z železnim jedrom, iglo in peresovino ter bronasto oblogo in okrašeno nogo. V grobu so ležale še manjša vozlasta fibula, fibula s trikotno nogo, trakasta fibula ter okrašena čolničasta fibula. Dobro sta se ohranili dve jantarni ogrlici. Prva je bila sestavljena iz diskastih jantarnih jagod, med katerimi so ležali bronasti dvojnocevasti razdelilci, druga pa je bila sestavljena iz različno velikih jantarnih jagod. Na območju, kjer smo pričakovali roke pokojnice, so ležale železne in bronaste okrašene zapestnice. Železne zapestnice so bile posebnost in znak premožnosti na prehodu iz bronaste v železno dobo, bronaste zapestnice pa so že sodile v nadaljevanje halštatske tradicije.

Borut Križ
KNEGINJA
S KAPITELJSKE NJIVE

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XVI/34. Centralni grob s kamnito oblogo in z grobnimi pridatki ob odkritju.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XVI/34. Kovinski in jantarni pridatki v centralnem grobu.

Ob vseh predmetih se je izjemoma ohranilo tudi nekaj zob pokojnice, kar je v grobovih Kapiteljske njive prava redkost. Grob zaradi bogatih pridatkov, centralne lege v gomili in izjemne kamnite obloge predstavlja posebnost, ki je bila namenjena le posameznikom oziroma predstavnikom vodilnega knežjega sloja tedanje halštatske družbe. Bogati grobni pridatki potrjujejo ženski pokop iz prehoda 8. v 7. stoletje pr. n. š.

Iz tega obdobja poznamo na Dolenjskem kar nekaj bogatih moških grobov. Med najbolj znanimi je grob z mahairo iz gomile I s Kapiteljske njive v Novem mestu, ki je značilni predstavnik bojevniškega plemstva in eden začetnikov halštatske knežje aristokracije. Sočasnih, enako bogatih ženskih knežjih pokopov pa doslej nismo poznali.

Centralni grob v gomili XVI s kombinacijo jantarnih, koščениh in kovinskih pridatkov zato predstavlja eno najpomembnejših najdb, ki bo bistveno pripomogla k poznavanju začetka železne dobe na Slovenskem.

Novo mesto, Kapiteljska njiva, grob XVI/34. Koščene in jantarne jagode ogrlice v centralnem grobu.

Vse fotografije: Borut Križ

Uvod

Ob urejanju arhivskega gradiva so mojo pozornost pritegnili posamezni »zaprašeni papirji«, v katerih je bila napisana beseda »rudnik«, ki me je opozorila na dejstvo, da je bilo na Dolenjskem, ki je veljala za izrazito agrarno deželo, in njeni neposredni bližini sorazmerno veliko rudnikov, še več pa v celi Kranjski, katere del je bila Dolenjska. Dolenjske Novice so namreč že leta 1905 pisale, *da se na Kranjskem peča po podatkih iz leta 1900, 2704 prebivalcev z rudokopom. Vseh rudarskih podjetij je 43, deluje pa jih 19 ... Izmed kopanin se dobiva največ železa, premoga in živega srebra. Poleg živega srebra je na Kranjskem najvažnejši rjavi premog ... Od enaindvajsetih premogovnikov se je kopalo v desetih. Največja sta v Zagorju ob Savi in Trati pri Kočevju ... Ti podatki povedo, koliko narodnega bogastva je neizkoriščena, koliko domačinov bi lahko imelo zaslužek in se ne bi bilo potrebno prodajati v ameriško sužnost.*¹ Dejstvo pa je, da je bila v večini teh rudnikov količina rude zelo skromna in nekvalitetna, tako da so bili v veliki meri opuščeni že pred drugo svetovno vojno ali pa kmalu po njen. Eden takih je bil tudi rudnik lignita Otočec, katerega lokacija je bila v gozdu nad vasjo Gumberk, na jugovzhodu pa je segal proti Ratežu. Danes o njegovem obstoju ne ve skoraj nihče, razen nekaj redkih starejših prebivalcev Otočca, Gumberka in Rateža.

¹ Dolenjske Novice, Novo mesto 1905, št. 8

Kratek pregled razvoja premogovništva

Na današnjem slovenskem ozemlju se je premogovništvo začelo razvijati v drugi polovici 18. stoletja, čeprav naj bi premog tu poznali vsaj že v prvi polovici 17. stoletja. Uporabljali so ga za zdravilne namene. Tako so ga lahko bolniki kupili v lekarni Novomeščana Jakoba Muharja že od leta 1640 dalje.² Kasneje so začeli premog uporabljati za povsem druge namene. V drugi polovici 18. stoletja se je namreč z razvojem drugih industrijskih panog, kot so talilništvo, opekarstvo in steklarstvo, razvijalo tudi premogovništvo. Do tedaj so namreč energetske potrebe pri teh dejavnostih zadovoljevali z lesom in lesnim ogljem. Zaradi precejšnjega naraščanja porabe lesa pa je država v skrbi za ohranitev gozdov začela spodbujati iskanje nahajališč premoga, njegovo pridobivanje in uporabo.

Ob koncu 18. stoletja je bil obseg pridobivanja premoga na slovenskem ozemlju še vedno zelo skromen. Nastajajoča industrija se je namreč le počasi navajala na uporabo premoga. Nadaljnji napredek pa je bil povezan z razvojem železnic. Ta je postala velika odjemalka premoga, hkrati pa je omogočila oskrbo s premogom tudi bolj oddaljenim uporabnikom.³

Potreba po premogu je v kraljevini Jugoslaviji stalno naraščala. Vodstva premogovnikov so morala premagovati velike težave, da so spravili po prvi svetovni vojni uničene jame zopet v varno normalno stanje ter da so ob tem vsaj delno pokrili potrebe novega trga. Do leta 1929 je produkcija premoga stalno naraščala, od tega leta dalje pa je močno padala zaradi gospodarske krize, deloma pa tudi zato, ker so se v drugih banovinah razvili večji premogovniki, ki so obratovali pod ugodnejšimi pogoji.⁴ Višek krize pa je proizvodnja premoga doživela leta 1933, ko je bila ta skoraj za 50% manjša kot leta 1929.

² Jože Šorn, Premogovništvo na slovenskem ozemlju do sredine 19. st., Zgodovinski časopis, XVIII, Ljubljana 1964, str. 7-12

³ Enciklopedija Slovenije, zvezek 9, Ljubljana 1995, str. 293-295

⁴ Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 355-360

⁵ Enciklopedija Slovenije, zvezek 9, Ljubljana 1995, str. 296

Po drugi svetovni vojni so se potrebe po premogu zaradi načrtne industrializacije močno povečale, v sedemdesetih letih pa je premog začel izgubljati uporabnike zaradi preusmeritve na okolju prijaznejše tekoče in plinske energetske vire.⁵

Rudnik lignita Otočec

Rudnik Otočec naj bi pričel z delom že konec 19. stoletja oziroma natančneje 26. februarja 1896, ko so bile Albinu grofu Margheriju iz Otočca pri Novem mestu prvič podeljene premogokopne pravice. Od leta 1900 do 1904 so ga imeli v lasti njegovi otroci, leta 1904 pa je prišel v roke Pavla Endlicherja. S pogodbo, ki je bila sklenjena v Novem mestu v avgustu 1905 so grof Rudolf Margheri-Commandona, grofica Alba, Katinka in Rodriga Margheri-Commandona ter Pavel Endlicher ustanovili rudarsko podjetje z naslovom **Rudnik rjavega premoga Otočec**. Pravila družbe so odobrili že v začetku novembra, čeprav je bil ustanovni občni zbor v Novem mestu šele 30. julija 1906. Inž. Endlicher je bil izbran za predsednika družbe, za njegovega namestnika pa Rudolf grof Margheri-Commandona, članica je postala Rodriga grofica Margheri-Commandona. Na občnem zboru v Ljubljani 24. avgusta sta bila predsednik in namestnik ponovno izbrana, grofico Rodrigo pa je zamenjal trgovec Ivan Knez iz Ljubljane. Leta 1907 so izčrpali stare jame in prosili za izkop ležišča lignita v Brunicah. V splošnem pa je bila družba s svojim izkopom precej skromna. Na leto je nakopala samo nekaj sto ton premoga in se ni mogla primerjati z lastniki okoliških premogovnikov, kot so Šentjanž, Senovo in Kočevje.⁶

⁶ Jože Šorn, Premogovniki in njihovi rudarji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VIII-IX, Ljubljana 1968-1969, str. 55-56

⁷ Jože Šorn, Slovensko gospodarstvo v poprevratnih letih 1919-1924, Ljubljana 1997, str. 189

⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME-3 (v nadaljevanju ZAL-Novo mesto)

⁹ Lastnina v rudniku je bila razdeljena na deleže, ki so se imenovali kuksi (od češke besede kus-kos). Kuksov je bilo praviloma 128, poleg tega pa še nekaj kuksov za zemljiškega lastnika oziroma ustanove. Vsak lastnik kuksa je veljal za solastnika samega rudnika; s kuksom so praviloma ravnali kot s solastnino na nepremičnini. Vsak kuks se je lahko delil na na največ 100 delov. Kasneje lastnina kuksa ni več veljala za lastnino na nepremičnini, marveč se je kuks lahko odčlujal kot premičnina (Sergej Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1996, str. 281-182, 481)

Premogovnik Otočec po prvi svetovni vojni ni obratoval redno, ampak z večjimi ali manjšimi prekinitvami. Zanesljivo pa je deloval v dvajsetih letih prejšnjega stoletja. V letu 1920 naj bi nakopali 1.460 ton, v naslednjih letih pa je proizvodnja strmo naraščala: leta 1921 2.830 ton, 1922 1.770 ton, 1923 4.760 ton in 1924 3.070 ton.⁷ Od tega časa dalje se je položaj rudnika neprestano slabšal zaradi najrazličnejših vzrokov. Že leta 1922 je prišlo do spora z lastnico zemljišča rudnika Otočec, gospo Rodrigo Margheri, zaradi škode, ki je bila povzročena njeni posesti zaradi delovanja rudnika. Okrožni urad v Ljubljani je razsodil v korist grofice. Družba ji je morala povrniti škodo, » v kolikor pa do dogovora ne bi prišlo, se prepove združbi Otočec s 16. 4. 1923 nadaljevanje obratovanja rudnika Otočec«. ⁸

Družba je premog v dvajsetih letih prejšnjega stoletja v glavnem prodajala na Hrvaško. To je razvidno iz spisov, ki se nahajajo v fondu dr. Franja Ivanetiča, ki je bil pravni zastopnik grofa Karla Villavicencia-Margherija. Tvrška Adolf Fogler & Co., premogokopna združba v Otočcu pri Novem mestu, je namreč poslovala s Croatia, tvornico portland cementa, d. d., ki ji je dolgovala približno 10.000 din. Zato je združba zastavila 9 kuksov.⁹ Ko so jo leta 1925 začeli preganjati razni upniki, je obratovanje premogovnika na Otočcu ustavila. Da bi Croatii pokrila to terjatev, se je dogovorila z grofico Rodrigo Margheri, da bo ona dobavljala premog. Zato so ji odstopili svojo terjatev do tvrdke Adolf Foglar & Co v znesku 10.000 din z vsemi pristoječimi pravicami in izročeni 9 kuksi. Leta 1926 je Okrajno sodišče v Slovenski Bistrici na predlog Prometnega zavoda za premog, d. d., v Ljubljani dovolilo izvršbo na kukse. Grofica je kot zakupnica nadaljevala z eksploatacijo rudnika in je svojo obveznost do Croatie izpolnila. Zato je zahtevala, da se pogodba izpolni in se ji kuksi vrnejo.

Zadeva je bila rešena šele leta 1930, ko so bili kuksi izročeni sinu tedaj že pokojne grofice Rodrige, Karlu Villavincenciu-Margheriju.¹⁰

¹⁰ ZAL-Novo mesto, NME-218

Na podlagi tega in davčnih zaostankov iz let 1926, 1927 in 1928 lahko sklepamo, da je bil rudnik od leta 1925 v finančnih težavah, iz katerih se pravzaprav ni več pobral. Ker davčni zaostanki iz let 1926, 1927 in 1928 v znesku 8.290 din niso bili plačani, se je Davčna uprava Novo mesto leta 1933 obrnila po pomoč na Deželno sodišče v Ljubljani.¹¹

¹¹ ZAL-Ljubljana, LJU-88

Po podatkih iz septembra 1941 so bili gospodarji rudnika: Anton baron Codelli, graščak na Kodeljevem pri Ljubljani, Ana dr. Bereny-Fenyó, zdravnica iz Budimpešte, Karel grof Villavencio in Karel Fenyó, podjetnik iz Budimpešte. Ravnatelj rudnika je bil inž. Dušan Rudolf iz Otočca. V tem času je bil rudnik precej aktiven, saj je proizvodnja znašala 500 do 700 ton lignita mesečno. Premog so prek Rakeka izvažali v Italijo. V premogovniku niso imeli nobenih strojev, še vedno so delali na klasičen manufakturni način, ker je izkop imel obliko dnevnega kopa. Lastniki so zaposlili po enega upravnega in tehničnega uradnika ter 20 delavcev.¹²

¹² Jože Šorn, Novomeška industrija med obema vojnama, Kronika, XXIV, št. 1, Ljubljana 1976, str. 40

Kljub dokaj visoki produktivnosti in izvozu v Italijo rudnik očitno ni in ni mogel poslovati z dobičkom oziroma vsaj ne brez izgube. Zato je poleti leta 1943 direktor Premogarske združbe Otočec Anton baron Codelli, veleposestnik iz Ljubljane, dal združbi posojilo v znesku 70.000 lir po 6-odstotni obrestni meri za dobo enega leta. Združba se je zavezala, da bo posojilo izplačala do 1. julija 1944 z obrestmi vred v takrat veljavni valuti ali pa v premogu lastne produkcije po ceni 12 lir za tono. Kot zavarovanje se je v rudarski knjigi okrožnega kot rudarskega sodišča v Ljubljani vknjižila zastavna pravica za terjatve Antona barona Codellija do najvišjega zneska 80.000 lir.¹³ Poleg tega je rudnik zaradi finančnih težav dolgoval Glavni bratovski skladnici za plačilo članskih in podjetniških prispevkov skupaj z 8-odstotnimi zamudnimi obrestmi do 31. oktobra 1943 16.359,50 lir.¹⁴

¹³ ZAL-Ljubljana, LJU-88, spisi rudarske knjige

¹⁴ ZAL-Ljubljana, LJU-88, spisi rudarske knjige

¹⁵ Ustni vir, prebivalka vasi Gumberk, stara 78 let

Po kapitulacije Italije so rudnik razstrelili partizani.¹⁵ Po osvoboditvi je začel obratovati že 21. junija 1945. Na dan so izkopali 6 ton premoga. Zaposlenih je bilo devet delavcev. Že 29. septembra pa je rudnik zaprosil Okrožni ljudski odbor Novo mesto za 60.000 din posojila, s katerim bi poravnal plače delavcem za junij, julij, avgust in september. Ker je bil rudnik v tem času tudi brez strokovnega vodstva, so zahtevali, da se tudi to čimprej uredi in na čelo podjetja postavijo novega delegata, po možnosti rudarskega inženirja. Okrožni ljudski odbor naj bi tudi poskrbel za takojšnjo prodajo 200 ton premoga. K dopisu je bila priložena tudi prošnja prizadetih delavcev, da se to vprašanje, ki je za njih življenjskega pomena, čimprej reši.¹⁶

¹⁶ ZAL-Novo mesto, NME-3, spisi

Konec leta 1945 so bili v rudniku zaposleni samo trije delavci, ker je bilo že tako preveč nakopanega premoga. Ta je bil teoretično prodan, in sicer je bilo sto ton premoga namenjeno za potrebe prebivalcev Novega mesta, ostala količina pa je bila prodana tovarni papirja in kemični tovarni v Ljubljani. Žal premog zaradi pomanjkanja prevoznih sredstev ni mogel biti dostavljen strankam v mestu niti pripeljan na železniško postajo v Novo mesto, od koder so ga prepeljali v Ljubljano.¹⁷

¹⁷ ZAL-Novo mesto, NME-25, sk. 199, a.e. 1943

11. marca 1946 je Okrajno zaplembna komisija v Novem mestu izdala odločbo o zaplembi deleža pri Rudnika lignita Otočec grofu

22. 4. 47.

Prijava vojne škode

Prijavitelj

1. Ime, priimek, ime mat. ...
2. Stan ...
3. Posla ...
4. Člani družine ...

Podatki oškodovanca

5. Ime, priimek, ime mat. ...
6. Stan ...
7. Posla ...
8. Člani družine ...
9. Prihodek ...
10. Prihodek ...

Registrirano
OTOČEC
Št. 11111111111111111111

Prijava vojne škode; ZAL.Novo mesto, NME-3

Novo mesto, 14.12. 1947.

Okrajni NO Novo mesto
ODSEK ZA FINANCE
št. 5631/1.

Na temelju prijave upravnika "Rudnik lignita Otočec" ter v smislu čl. 14 Splošnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih in čl. 17 Pravilnika o registriranju državnih gospodarskih podjetjih

odločamo:

Registrira se okrajno podjetje "Rudnik lignita Otočec" in vpiše v register državnih gospodarskih podjetij, ki ga vodi odsek za finance okrajnega LO Novo mesto sledeče:

- 1) Podjetje je ustanovil okrajni LO Novo mesto z odločbo z dne 4.11. 1947, št. 3191/1.
- 2) Operativno upravni vodja podjetja je okrajni izvršni ljudski odbor Novo mesto.
- 3) Predmet poslovanja: Produkcija in prodaja lignita.
- 4) Godovna sredstva: Inventar v skupni vrednosti 4.000 Din.
- 5) Obratna sredstva: Din. 25.000.-, katere bo vplačal OLO Novo mesto.
- 6) Poslovalnica, poslovalnice in pomožnih naprav podjetje nima.
- 7) Sedež podjetja: Novo mesto.
- 8) Imena in položaj oseb, pooblaščenih za podpisovanje firme in obseg pooblastila:
Upravnik podjetja: Kolenc Jože.
Knjižničarka: Cibic Bora, ki podpisujeta firmo po pravilih podjetja.

S tem vpisom pridobi navedeno podjetje lastnost pravne osebe in pravico do poslovanja.

Ta.nik: (M. Franc)

Predsednik: (Pavlin Martin)

Registrirano na listu št. 56 zvezek 1. Nov. št. 172-173

Referent za registracijo: (Majerle Vinko)

Odločba o registraciji okrajnega podjetja Rudnik lignita Otočec, 1947; ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 282

Villavicencio Margheriju, kot osebi nemške narodnosti, in Antonu Codelliju, prav tako osebi nemške narodnosti. Premoženje, ki je bilo ocenjeno na 5.000.000 din, se je preneslo v last Ljudske republike Slovenije.¹⁸ Prezidijski Ljudske skupščine LR Slovenije je z ukazom o določitvi gospodarskih podjetij z dne 19. julija 1946 proglasil Rudnik lignita Otočec za podjetje republiškega pomena.¹⁹

V letu 1946 je rudnik skoraj prenehal z delom, ker po premožu ni bilo povpraševanja. Proračun za to leto pa je znašal 151.600 din. Po predvidevanjih pa naj bi nakopali približno 800 ton premoga.²⁰

V letu 1947 je bilo v rudniku zaposlenih od tri do sedem delavcev. Ker je bil premog slabe kvalitete, na zraku je razpadal in se drobil, delo je bilo ročno, poleg tega so bile še težave s prevozom, ki ga je bilo zelo težko ali nemogoče dobiti, ni bilo prav nič čudno, da ni posloval uspešno in se je kar naprej otepal s finančnimi težavami.²¹

Na pobudo Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS se je obratovanje rudnika Otočec konec leta 1947 obnovilo. Dne 4. novembra 1947 je OLO Novo mesto z odločbo št. 3191/1 ustanovil Okrajno podjetje rudnik lignita Otočec. Tako je rudnik iz podjetja republiškega pomena postal podjetje okrajnega pomena. Z obratovanjem je pričel v mesecu decembru 1947. Predvidevali so, da bodo odkopna dela trajala približno 14 dni, ko bodo prišlo do premogovnega sloja. Od

¹⁸ ZAL-Ljubljana, LJU-88, spisi rudarske knjige

¹⁹ Jože Prinčič, Priloga k ukazu o določitvi gospodarskih podjetij republiškega pomena, Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po II. svetovni vojni, št. 5, Ljubljana, 1992, str. 20

²⁰ ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 199, a.e. 1943

²¹ ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 199, a.e. 1942

Vrsta inventarja

Št. št.	Ime in opis predmeta	Št. št.	Če ima še to mesto v kateri koli drugi predmet	Št. št. v arhivu
1	javni seznam 1/1/1/1	1/1/1/1	delovni poveljni list	1/1/1/1
2	...	...	...	...
3	...	...	...	...
4	...	...	...	...
5	...	...	...	...
6	...	...	...	...
7	...	...	...	...
8	...	...	...	...
9	...	...	...	...
10	...	...	...	...
11	...	...	...	...
12	...	...	...	...
13	...	...	...	...
14	...	...	...	...

Inventarna knjiga; ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 282

izkupička za prodani premog pa bo podjetje krilo vse obratne in investicijske stroške. Okrajni izvršni odbor je dal za zagon rudnika 25.000 din posojila. Vsota je bila porabljena v treh tednih. Odkopna dela so se pričela v rovu Albina, kjer so kopali premog že pred vojno, med okupacijo od leta 1941 do 1943, ter po osvoboditvi v letu 1945. V letih po prvi svetovni vojni so bili skopani številni jamski prostori, rovi, proge in nadkopi, ki so se med seboj prepletali. Ob vsakokratnem zagonu rudnika je bilo potrebno jamske prostore v celoti obnoviti, ker so bili zasuti zaradi pritiska že v kratkem času po prenehanju obratovanja. Zaradi takšnega stanja so odkopna dela trajala do 1. maja 1948. V tem času so naleteli na manjše sloje premoga, vendar je bila izkopana količina premoga zelo majhna in nepomembna; vsega skupaj so izkopali 53 metrov rova. Rov Albina je bil usmerjen proti najboljšemu delu sloja, ki je bil omejen po prelomni poti proti zahodu, vzhodu in jugu. Vodo so morali črpati z ročno sesalko. Po mnenju inž. Dušana Rudolfa, ki je med okupacijo preiskal teren rudnika Otočec z globinskimi vrtnami, je imel rudnik 2 metra debeline premogovnega sloja, ki je bil vložen v oligocenske sklade gline in proda. Kvaliteta premoga v sloju ni bila enaka. Gornja polovica je bila bolj čista, dolnja pa bolj škrilava z jalovimi vložki. Premogovni steber se je raztezal iz severa proti jugu, približno 60 metrov v dolžino in okoli 40 metrov v širino in je zavzemal 2.800 m³ prostornine, t. j. okoli 5.000 ton premoga.

Nakopani premog ni bil takoj primeren za prodajo, ampak ga je bilo potrebno sejati oziroma vilati, pri čemer ga je nekaj prišlo v izgubo. Poleg tega je bilo potrebno izločiti jalovino. Sejanje premoga je opravljal en delavec. Natančni obratni stroški niso bili znani, dejstvo pa je, da so bili v mesecu juliju znatno višji od meseca junija 1948, in to zato, ker so zaposlene delavce v rudniku uporabljali tudi za nakladanje premoga na železniški postaji. V mesecu juliju so ga naložili 4 vagoni. Ker je deževalo, zaradi kratkega nakladalnega roka in težavami s prevozi z avtomobili, sta se za nakladanje vsakega vagona uporabila dva delovna dneva. Tako so obratni stroški v mesecu juliju znašali 33.953 din. Na podlagi izračunov je bila torej tona premoga v mesecu juliju 471,50 din. V primerjavi z velenjskim lignitom je bil

Načrt rudnika lignita Otočec iz leta 1946; ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 282

OBRAZAC BROJ 1

PIŠI S KOPIRNIM SVINČNIKOM!

Narodna republika Slovenija Privredna delatnost Industrija in rudarstvo

Naziv preduzeća (poslodavca) Okrajno podjetje Rudnik lignita Novo mesto

Otočec NOVO MESTO

Sifra privredne delatnosti (vrsta, grana, razdeo) 1-112

Sedište preduzeća (poslodavca) _____

Katastralni (kvinto) broj 80.576 Značaj: Opšte državne* / republikanske* / lokalni*

Rezorno ministarstvo Min. za ind. i rud. Sektor: Državni* / združeni* / privatni*

Zbirni pregled zaposlenog osoblja i platnog fonda

za mesec maj 1948 god.

Kategorije i grupe osoblja	Brojno stanje osoblja			Platni fond (u dinarima)		Dio platnog fonda, koji otpada na rad plaćen po skoldu. Odnosi se i popunjavanje samo za kategoriju III „Radnici“ i njene grupe: a), b) i c).	Od ukupnog broja radnika (kategorija III i njene grupe: a), b), c), broj onih koji su radili u skladu
	z. Ukupno	y. Muških	z. Ženskih	f. Ukupno	g.		
I. Službenici i namještenici u proizvodnji:							
a) inženjeri							
b) tehničari							
c) ostali službenici i namještenici u proizvodnji							
II. Osoblje koje radi u administraciji							
a) sa fakultetskom spremom							
b) sa potpunom srednjoškolskom spremom							
c) sa nižom školskom spremom							
III. Radnici							
a) kvalifikovani**	1	1	-	3496 ⁸⁰			
b) polukvalifikovani** (priučeni)	5	5	-	12.434 ⁴⁰			
c) nekvalifikovani**	1	1	-	2.160 ⁻			
IV. Učelnici	/	/					
V. Pomoćno osoblje	/	/					

NAPOMENA
* neodgovarajuće precizati
** ikakavje se proučan broj koji se dobije tako što se ukupan broj radnih dana za kategoriju III „Radnici“, odnosno za pojedinu grupu u toj kategoriji, podeli sa brojem efektivnih radnih dana u izvještajnom mesecu kod gore navedenog preduzeća (poslodavca)

T 320 15617 44

Pregled zaposlenega osebja v mesecu maju 1948. leta; ZAL-Novo mesto, NME-25, šk. št. 282

otoški slabši in dražji. Iz plačilne liste za isti mesec se vidi, da je bilo delavcem z draginjskimi dokladami vred izplačano neto v znesku 23.945 din. Zavodu za socialno zavarovanje pa je podjetje plačalo še prispevke v znesku 29.020 din.

Tako je Rudnik Otočec v juniju in juliju 1948 nekako kril stroške za mezde in deloma za material, ne da bi dobil podporo od Okrajnega izvršnega odbora Novo mesto. V mesecu avgustu pa teh stroškov ni mogel več kriti.

Prodali so 287 ton premoga, od tega v mesto 70 ton, ostala količina, 12 vagonov, pa je bila prodana Radnički nameštenciški zadrugi v Novi Sad (RANAPOPZ), ki je bila glavni odjemalec otoškega premoga. Ta s kvaliteto premoga ni bila najbolj zadovoljna, kar je razvidno iz reklamacij. Pri neki pošiljki je dobila tudi 50.000 do 60.000 kg drobiža in prahu, s katerim ni vedela kaj početi. Zato je zagrozila, da bo v primeru, če ne bo dobavljen boljši premog, z naročili prenehala. Nekaj premoga so prodali tudi tovarni Tanina v Goričane.

²² ZAL-*Novo mesto*, NME-25, poročilo o obratovanju rudnika Otočec

²³ ZAL-*Novo mesto*, NME-25, šk.282

²⁴ ZAL-*Novo mesto*, NME-25, šk.282

VIRI IN LITERATURA

- Okrajno glavarstvo *Novo mesto*, NME-3
Okrožni ljudski odbor *Novo mesto*, NME-24
Okrajni ljudski odbor *Novo mesto*, NME-25
Okrožno sodišče *Ljubljana*, LJU-88
Zbirni fond, NME-218
Dolenjske novice, *Novo mesto* 1905
Jože Šorn, *Premogovništvo na slovenskem ozemlju do sredine 19. st.*, *Zgodovinski časopis*, XVIII, *Ljubljana* 1964
Jože Šorn, *Premogovniki in njihovi rudarji*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, VIII-IX, *Ljubljana* 1968-1969
Jože Šorn, *Slovensko gospodarstvo v poprevarnih letih 1919-1924*, *Ljubljana* 1997
Jože Šorn, *Novomeška industrija med obema vojnama*, *Kronika*, XXIV, št.1, *Ljubljana* 1976
Jože Šorn, *Začetki industrije na Slovenskem*, *Maribor* 1984
Viri za nacionalizacijo industrijskih podjetij v Sloveniji po 2.svetovni vojni, objava arhivskih virov, *Ljubljana* 1992
Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju: 1918-1945-1991, uredila Neven Borak, Žarko Lazarevič, *Ljubljana* 1996
Sergej Vilfan, *Pravna zgodovina Slovenecv*, *Ljubljana* 1996
Spominski zbornik Slovenije, *Ljubljana* 1939
Enciklopedija Slovenije, zvezek 9, *Ljubljana* 1995

KULTURA
Rast 6 / 2004

Glavni problem pri prodaji oziroma oddaji premoga je bil prevoz od Otočca do Novega mesta. Pavšal za 11 km je znašal na uro 150 din. Za prevoz, nakladanje in razkladanje 3 ton premoga in še to s težavo so porabili dve uri. Prevoz je opravljala avtomehanična delavnica s svojimi avtomobili. Avto je moral biti na razpolago za prevoz premoga dvakrat tedensko po osem ur. Tona premoga je stala 367 din, naložena na kamion ali voz v rudniku Otočec, cena premoga, dostavljenega v *Novo mesto*, pa je bilo občutno višja, 442,50 din.

Delo v rudniku je bilo ročno. Primanjkovalo je tračnic. Nekaj opreme je rudnik dobil od šentjanškega premogovnika, in sicer jamske tračnice v dolžini 94,3 m in 66 m, dva jamska vozička, 8 kratkih dvokončnikov, 4 lopate za premog, ročni kompas, 4 kovane lopate, 2 krampa, rovnico, 4 zagozde, sekuro, 2 samokolnici in 2 vile za premog.

Rudarji so morali prevažati premog do jamske železnice v samokolnicah. Rov ni imel pomožnega izhoda, zrak v njem je bil slab, ker ni bilo nobenih ventilacijskih naprav. Vhod v rov ni bil zavarovan z vrati, ki bi se zaklepala. Prav tako ni bilo urejenega prostora za shranjevanje orodja in skrinje za prvo pomoč. Bili so tudi brez pokritega prostora za lignit. Dež in vročina sta mu namreč zelo škodovala in je začel hitro razpadati. Kalorična vrednost je bila okoli 2300 kalorij. Vseboval je okoli 35 % vlage in 15 % pepelike. Na zraku je hitro razpadel, prav tako na ognjišču, še preden se je vnel, je prišlo do tvorbe posebne plasti, ki je preprečila prehod zraka in dušila ogenj, tako da po mnenju izvedenca premog ni bil primeren za domačo uporabo.

Otoški premog je bil 5. februarja 1948 po vojni prvič pripeljan v *Novo mesto*. Prodajali so ga v podjetju *Kurivo promet* v *Bršljinu*. Žal pa premog ni šel v prodajo.²²

Zanimivo je, da kljub slabim delovnim razmeram in ročnemu delu ni bilo večjih delovnih nesreč. V letu 1948 so zabeležene le tri lažje:

- Anton Lukše, rojen 1904, kopač, se je poškodoval dne 1. marca 1948, ko je prižgal karbidno svetilko in mu je padla v loku na nogo navpično stoječa deska,

- Anton Tramte, roj. 1904, kopač, se je poškodoval dne 16. aprila 1948, ko mu je padel 0,5 kg težak kos premoga na prst sredinca desne roke,

- Jože Nosan, pomožni kopač, roj. 1929, se je ponesrečil 15. maja 1948, ko se je iztiril voziček in ga vrgel ob tla, pri tem se je poškodoval po obrazu.²³

Zaradi vseh težav, ki jih je rudnik imel, je 10. avgusta 1948 prejel od *Poverjeništv*a za lokalno gospodarstvo dopis, v katerem mu sporočajo, da bodo obratovanje rudnika začasno ustavili zaradi tehničnih ovir. Od 1. oktobra 1948 je bil v likvidaciji, 16. decembra 1949 pa je Okrajni izvršni odbor *Novo mesto* izdal odločbo, s katero je bilo upravitelju rudnika naročeno, da v 15 dneh poskrbi za izbris podjetja iz registra državnih podjetij.²⁴

Enaka usoda kot rudnik Otočec je isto leto doletela tudi rudnik *Globoko* pri *Brežicah*, v naslednjih letih so mu sledili *Šentjanž* v *okolici Krmelja* (1962) in *Kočevje* (1978). To pa je že čas, ko je premog začel izgubljati uporabnike, ker so se ti začeli preusmerjati na čistejše in okolju prijaznejše energetske vire. V letu 1995 se je začelo z zapiranjem tudi večjih rudnikov, kot so *Kanižarica* in *Senovo*.

Nataša
Polajnar Frelj

MODEL OLTARJA, DOSLEJ NEZNANO DELO FRANCETA KRALJA ✓

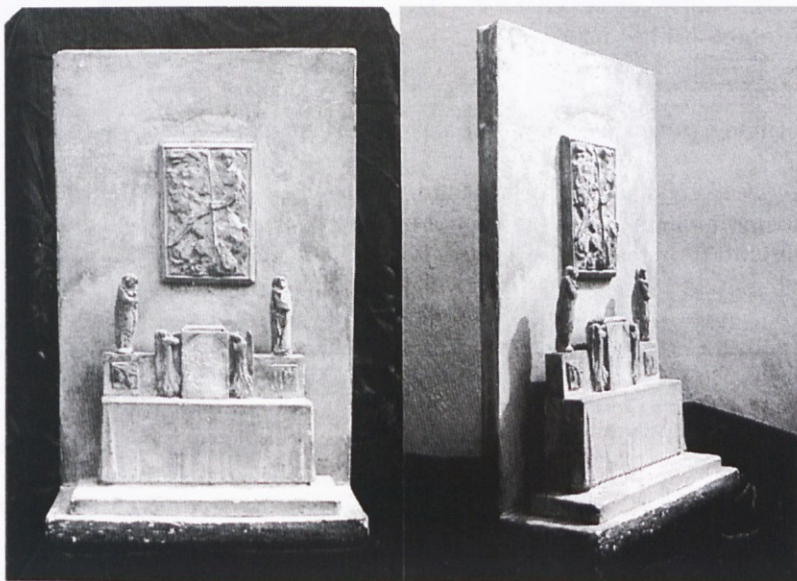
Model glavnega oltarja sv. Jurija na Selih pri Hinjah

1 France Kralj, model glavnega oltarja v podružnični cerkvi sv. Jurija na Selih pri Žužemberku, okoli 1919, mavce, inv. št. SVM 2322. Na hrbtni strani je starejši zapis s svinčnikom: *France Kralj. Oltarček na Selah pri Hinjah. Osnutek oltarja v Hinjah*. V mavce so vrezane tudi zanimive številke nekega računa oz. morda mer: $24 \times 33 = 792$, $792 \times 144 = 114048$.

V Slovenskem verskem muzeju od leta 2002 hranimo oltarček iz mavca, ki ga je izdelal France Kralj.¹ Do izročitve v muzej je bil v zasebni lasti pri družini v Ljubljani, ki je poznala Franceta Kralja. Oltarček je mavčni model, po katerem je bil leta 1919 izdelan glavni oltar sv. Jurija za podružnično cerkev sv. Jurija na Selih v župniji Hinje. Kot je pokazala umetnostnozgodovinska študija, je oltarček iz mavca eno zgodnejših in do sedaj neznanih del Franceta Kralja, razkriva pa nam tudi prvotno idejno in kompozicijsko zasnovo oltarja sv. Jurija.

Mavčni model je visok 77 cm in širok 50 cm. Sestavljen je iz osnovne vertikalne ploskve, na kateri je v srednjem delu v reliefu upodobljen sv. Jurij na konju, pred »steno« z reliefom sv. Jurija pa stoji oltarna miza, do katere vodita dve stopnici. Na oltarni mizi, ki jo prekriva do tal segajoči prt, stojijo tabernakelj in ob njem dva v profilu upodobljena žalujoča angela. Oblečena sta v dolgo oblačilo, ki se v spodnjem delu pahljačasto razpira. Elegantni dolgi telesi obdajajo razprta krila. Na predeli stojita kipa dveh apostolov. Apostol Tomaž (desno) je upodobljen frontalno, v rokah ima sulico in knjigo. Apostol Jernej (levo) je upodobljen v tričetrtinskem zasuku, v rokah drži nož in svitek. Prednji del predele pod svetnikoma krasita dva reliefa: klasje na desni in grozdje na levi. Osrednji del oltarčka zaznamuje upodobitev sv. Jurija na strmo vzdigajočem se konju. Konj se strmo vzpenja proti levi strani upodobitve, diagonalno nanj pa je postavljena figura jahača. Pod zadnjimi konjskimi kopiti leži premagani zmaj, sv. Jurij pa vanj navpično zabada sulico. Kompozicija sv. Jurija na konju z zmajem pod kopiti je izredno dinamična.

France Kralj, mavčni model oltarja sv. Jurija na Selih pri Hinjah, okoli leta 1919, Slovenski verski muzej (foto: Darja Srebnik)

KULTURA
Rast 6 / 2004

2 Konj se je povzpел višje kot na modelu, svetnikova energično iztegnjena leva noga pa še bolj poudarja napetost boja svetnika z zmajem.

3 Igor Kranjc, Spomeniško kiparstvo Franceta Kralja, v: *Naši kraji in ljudje: Dobrepoljsko-struški zbornik 1996*, Dobrepolje 1996, str. 352-353; *France Kralj: Retrospektiva ob stoletnici rojstva, Moderna galerija Ljubljana*, (avtor razstave in urednik Igor Kranjc), Ljubljana 1995, str. 141; Igor Kranjc, *France Kralj*, Ljubljana 2001, str. 14, 16-17. Oltar stoji v vasi Sela in ne v Hinjah. Svetnika na oltarju sta apostola Tomaž in Jernej in ne sv. Peter in Pavel. Cf. Igor Kranjc, *France Kralj*, Ljubljana 2001, str. 16.

4 Igor Kranjc, Spomeniško kiparstvo Franceta Kralja, v: *Naši kraji in ljudje: Dobrepoljsko-struški zbornik 1996*, Dobrepolje 1996, str. 353.

5 Igor Kranjc, *France Kralj*, Ljubljana 2001, str. 16.

6 Igor Kranjc, Spomeniško kiparstvo Franceta Kralja, v: *Naši kraji in ljudje: Dobrepoljsko-struški zbornik 1996*, Dobrepolje 1996, str. 352-353; Igor Kranjc, *France Kralj*, Ljubljana 2001, str. 16.

7 NŠAL, Popis cerkva 1954, Župnija Hinje.

8 NŠAL, Popis cerkva 1954, Župnija Hinje.

9 Ministrstvo za kulturo, Indok center.

10 Stele, Zap. LXII, 1924, 29, Ministrstvo za kulturo, Indok center.

11 Posnetek je naredil Jože Gorjup in je datiran z letnico 1972, Ministrstvo za kulturo, Indok center. O kakršnih koli posegih na oltarju ali v sami cerkvi v Indok centru ni nobenih podatkov.

12 Ivan Komelj, Terenski zapiski, LXXXII, 1972, Ministrstvo za kulturo, Indok center.

KULTURA
Rast 6 / 2004

Glavni oltar sv. Jurija v podružnični cerkvi na Selih je izdelan iz lesa. Od mavčnega modela se razlikuje v dveh vidnejših elementih: relief z upodobitvijo sv. Jurija je združen s predelo oltarja, upodobitev sv. Jurija je še dramatičnejša.² Na Selih je zamenjan tudi položaj upodobitve klasja ter grozdja na predeli.

Glavni oltar sv. Jurija na Selih je v strokovni literaturi že bil predstavljen in je pomembno zgodnje delo Franceta Kralja (1895 - 1960).³ V okviru opusa del tega slovenskega slikarja, grafika in kiparja sodi oltar sv. Jurija med najzgodnejše polihromirane kiparske kompozicije, izdelane v duhu ekspresionističnega stopnjevanja dinamičnega oblika s simbolno pojmovano, močno izrazno barvo, sveti Jurij pa bi lahko bil nekakšen *Modri jezdec* slovenskega ekspresionizma.⁴ *Delo je mogoče razumeti kot svojevrsten poklon tradiciji ljudskega podobarstva, ki je bilo v Kraljevi mladosti še zelo živo v teh krajih, hkrati pa so primitivne oblikovne prvine značilne za Kraljevo modernistično orientacijo.*⁵ Dramatičnost oltarja je danes žal okrnjena, saj je njegova originalna polihromacija premazana s sekundarno sivo, rdečo in zlato barvo.⁶

Oltar je omenjen tudi v Popisu cerkvenega inventarja iz leta 1954.⁷ Tedanji hinjski župnik ga je na kratko opisal, o avtorstvu oltarja pa je zapisal: *Menda je delal oltar in to podobo dobrepoljski podobar Kralj.*⁸ Prav tam pa sem postala pozorna na zapis, da upodobitev sv. Jurija visi na steni. Danes je relief sv. Jurija združen z oltarno predelo, takšen je s fotografijo predstavljen tudi v strokovni literaturi. Primerjava našega mavčnega modela z današnjim videzom oltarja in z objavljenimi fotografijami pa kaže določena odstopanja. Ta so vidna predvsem v zvezi s pozicijo samega reliefa. Ob tem so se mi začela postavljati nekatera vprašanja. Ali smo v muzej morda pridobili prvo varianto oltarja, po kateri naj bi France Kralj načrtoval relief na steni, kasneje pa je idejo spremenil, ker oltar danes izgleda drugače? Ali je vertikalno ozadje na modelu kipar izdelal zaradi konstrukcijske rešitve namestitve vseh načrtovanih elementov (relief, oltarna menza, angela) in to ozadje torej ni simulacija stene? Ali je bil oltar morda kdaj predelan? Dilemo je razrešila fotografija, ki jo je posnel dr. France Stele verjetno leta 1924.⁹ Na njej vidimo, da relief visi na steni prezbiterija. Oltarna menza s predelo stoji pred njim in je nekoliko pomaknjena v prostor. Na predeli stojita oba svetnika, pod njima jo krasita reliefa klasja in grozdja, ki sta na enakih pozicijah kot na našem modelu. V sredini je tabernakelj, ob njem pa oba angela. Čeprav je posnetek črno-bel, ima veliko vrednost tudi zaradi pričevalnosti o prvotni polihromaciji, ki je oltar postavila med izjemne spomenike svoje dobe in so ga tedaj mnogi strokovnjaki občudovali prav zaradi njegove barvitosti. France Stele je oltar opisal z naslednjimi besedami: *V velikem oltarju je prav čeden sv. Jurij, Fr. Kraljevo delo.*¹⁰

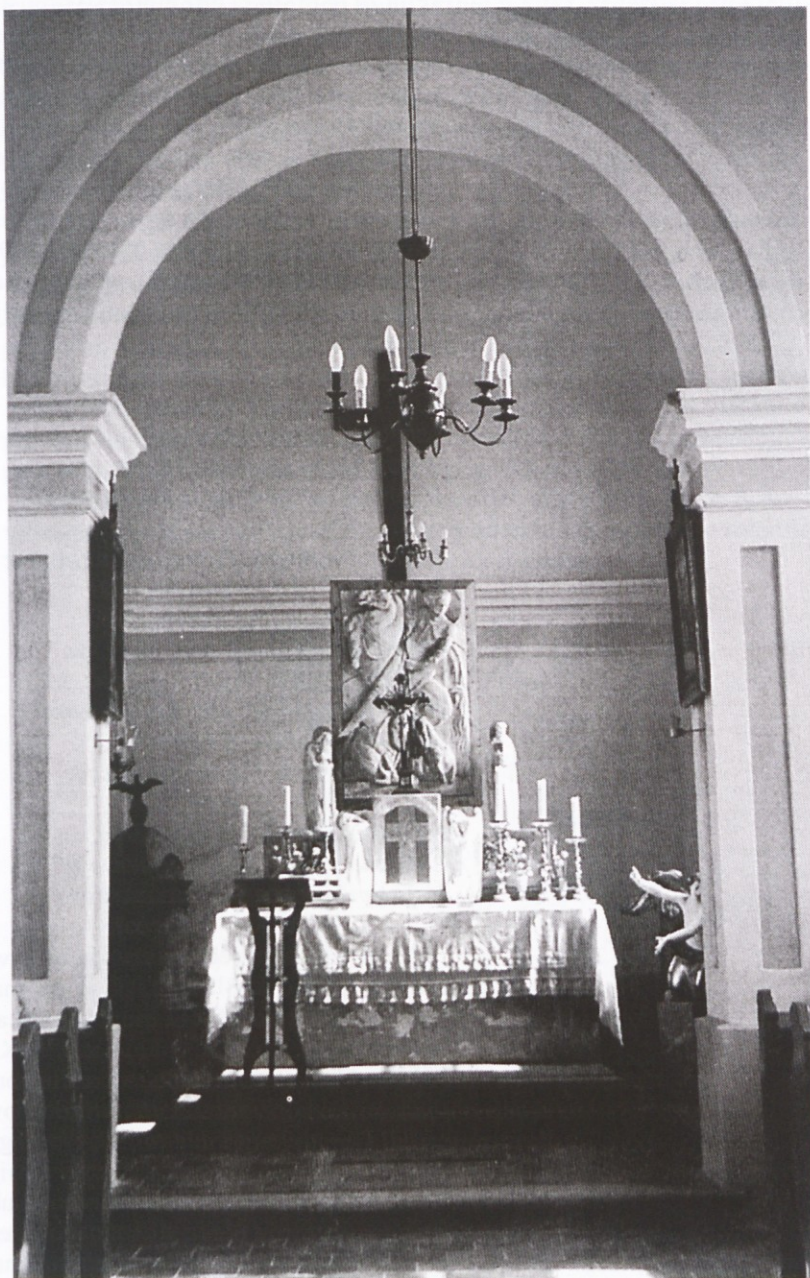
Do radikalnih posegov na oltarju je moralo priti v sedemdesetih letih preteklega stoletja. Na fotografiji z leta 1972 je namreč oltar že močno spremenjen.¹¹ Pred nami je enobarvna kompozicija, relief je snet s stene in pritrjen na predelo. Klasje in grozdje sta zamenjala svoji prvotni poziciji, angela sta prestavljena na desni stranski oltar. Ivan Komelj istega leta v terenskih zapiskih poroča: *Glavni oltar je v bistvu le menza z reliefnim nastavkom z upodobitvijo sv. Jurija. Relief je pravokotne oblike. Ob strani dva angela.*¹²

Kot kažeta odkriti mavčni model in dokumentacijsko gradivo je bil oltar sv. Jurija na Selih od svojega nastanka okoli leta 1919 do

Nataša Polajnar Freljih
MODEL OLTARJA, DOSLEJ
NEZNANO DELO FRANCETA
KRALJA

danes močno spremenjen. Spremenjena je bila njegova kompozicija, odvzeta mu je bila njegova barvitost. S temi radikalnimi posegi je bila zabrisana Kraljeva idejna zasnova. Prvotno podobo oltarja sv. Jurija na Selih pri Hinjah pa nam je pomagal vsaj delno razkriti mavčni model, ki ga hranimo v Stični.

Oltar sv. Jurija na Selih pri Hinjah, fotografirano leta 2003; foto: Darja Srebnik

LITERATURA:

Igor Kranjc, Spomeniško kiparstvo Franceta Kralja, v: *Naši kraji in ljudje, Dobropoljsko-struški zbornik 1996*, Dobropolje 1996, str. 352-353.

France Kralj: Retrospektiva ob stoletnici rojstva, Moderna galerija Ljubljana, (avtor razstave in urednik Igor Kranjc), Ljubljana 1995, str. 141.

Igor Kranjc, *France Kralj*, Ljubljana 2001, str. 14, 16-17.

Portret Angele Smola, poročene Vojska, se je vrnil v Novo mesto, v galerijo Dolenjskega muzeja

Opomba uredništva:
Prispevek je žal brez reprodukcije slike, o kateri teče beseda, ker je podoba na restavriranju, v Dolenjskem muzeju pa fotografskega posnetka nimajo.

VSE in VSI imamo svojo zgodovino, tudi slike. To še toliko bolj velja za tiste slike, na katerih so predstavljene znane/slavne osebnosti ali jih je naslikal priznani slikar. In za to sliko sta izpolnjena oba pogoja - slika predstavlja znano novomeško lepotico Angelo Smola, v katero sta bila zagledana tako pesnik Dragotin Kette (spoznal jo je spomladi leta 1897, ko je bila Angela stara 16 let) kot slikar Ivan Vavpotič. Žal nam slika sama ne more povedati, kaj je ob njenem nastajanju čutil slikar, ko je pred seboj opazoval dekle, ki mu ni bilo usojeno - zagotovo pa se je ob tem slikanju spomnil na svojega pre-zgodaj umrlega prijatelja in sošolca, Dragotina Ketteja, ki ga je nekaj let pred tem (1898) prosil, naj mu jo naslika za spomin. Takole se mu je pesnik oddolžil za neuresničeno željo v sonetu z akrostihom Ivanu Vaupotiču:

*In jaz še prošil, butec, sem slikarja,
Vi, dajte mi jo no naslikati.
A on začne z očmi mežikati
Navihanec, zakaj ne, odgovarja.*

*Uslišal pa me ni. In sred bazárja
Ves jézen ti ga jamem pikati.
Ah, zdaj bi se ujel dobrikati,
Uslugo mi je storil brez denarja.*

*Pozabil rad bi te, ah, rad odstranil
Od svojega srca. A tam stoji
Tvoja podoba, slikana al fresco.*

*In srce mi svetišče je beneško,
Češčena v njem gospa si ljuba ti
Ust nemi vzdih so moja molitev.*

Verjetno se nobeden od njiju ni zavedal, da se bosta v tistem letu tudi za vedno razšla - Kette je po maturi odšel k vojakom v Trst, Vavpotič pa je odšel na študij slikarstva v Prago. Že v začetku naslednjega leta (26. aprila 1899) je Kette umrl za jetiko, star 23 let. Je bila morda neuslišana prijateljeva prošnja tisti vzrok, da je kasneje slikar naslikal več Angelinih portretov? Med vsemi ohranjenimi je zagotovo najlepši prav ta, ki ga je dolga leta po Angelini smrti hranil njen sin, univerzitetni profesor Danilo Vojska (rojen leta 1911 v Novem mestu - umrl leta 1986 v Ljubljani). Prav njegova želje je bila, da bi nekoč ta slika visela v galeriji v Novem mestu, v mestu, kjer se je mama rodila in preživela najlepša leta svojega življenja. Sliko je 18. junija 2004 direktorju Dolenjskega muzeja Zdenku Piclju z darilno listino predala profesorjeva vdova Breda Vojska.

»Zrcalni portret ge. Angela Smola« je Ivan Vavpotič naslikal leta 1901, ko je bila Angela stara 20 let. Portret vsebuje vse značilnosti Vavpotičeva portretnega slikarstva - izredno skrbno naslikani detajli, ki predstavljajo mlado damo, upodobljeno iz profila, tako da njen

»polenface« odseva v ogledalu. Po tedanji modi je oblečena v tenko, prosojno belo bluzo z modrim vzorcem, v svetlo modro krilo z zlatim pasom. Svetlo moder je tudi trakast ovrtnik. Rahlo skodrani, svetli lasje so skrbno počesani na »visoko čučko« (»figo«, op. RŠ.). Mladenka ima svetlo rjave oči, eleganten nos, majhna in ozka usta ter okroglo brado. V ogledalu odseva del - verjetno - okna. Dekle se z levico rahlo dotika rdečih in belih vrtnic v vitki, secesijski stekleni vazi, ki stoji na levi strani pred ogledalom. Slika je živahno, skoraj drzno komponirana, vendar zanesljiva pri postavitvi figure in pri drobnih gesti. Po potezi čopiča, fakturi in koloritu je to značilno mladostno Vavpotičevo delo, katerega teža je, razen v slikarskih kvalitetah, tudi v dejstvu, da gre za eleganten tričetrtinski portret neuslišane ljubezni pesnika Dragotina Ketteja.¹

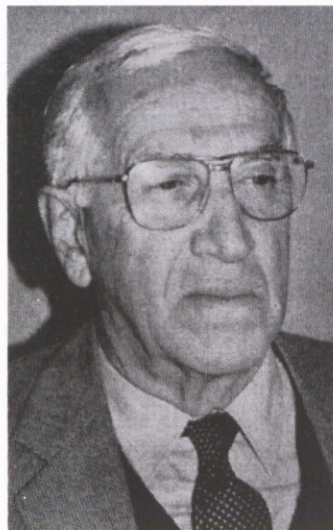
¹ Tako je sliko opisal Janez Mesesnel, sodni izvedenec za umetnine, muzejski svetovalec in likovni kritik.

² Katalog razstave Ivan Vavpotič: 1877-1943, Ljubljana 1987, str. 94.

Slikar se je v kasnejših letih še enkrat spomnil te neuresničene prošnje - točneje v tridesetih letih prejšnjega stoletja, ko je na prigrvarjanje prijatelja dr. Nika Župančiča po spominu in po ohranjenih fotografijah naslikal Kettejev portret, ki ga je »združil« z Angelinim prividom v ozadju. »Naslikal ju je pred dolensko pokrajino ob Krki, kot bi skušal tudi v sliko preliti pesnikovo duhovno skladje z naravo in upodobiti harmonijo, kakršno je doživljal ob Kettejevi poeziji. Takó pomeni slika najlepšo in srčno zavzeto 'oddolžitev' slikarja pesniškemu prijatelju in ambientu ter muzi, ki sta pesnika navdihovala.«²

Po več kot sto letih se "Angelina podoba" vrača v mesto ob Krki - v isti galeriji bosta odslej obiskovalcem na ogled dva portreta mladih ljudi, ki jima je življenje namenilo različno usodo.

Jože Gale

Poslovili smo se od Jožeta Galeta, a vemo, da ostaja z nami še naprej: njegov tvorni, živi duh, ki se je uresničeval na tako različnih ravneh. Ta njegova radoživa odprtost za različnost, ti vstopi v najrazličnejša duhovna območja kažejo posebno svobodnost, ki ni bila zamejevana s togimi normativi. A vendar je bila ta njegova obremenjena sproščenost hkrati odgovorna drugim: nikdar si ni dovoljeval eksperimentov, ki bi bili samo sebi namen. Ta odgovornost do drugega je bila značilna poteza Jožeta Galeta, ki ga je spremljala vse življenje.

Jože Gale je dolenski rojak, rodil se je v Grosupljem. Po diplomu na gledališkem oddelku konservatorija v Pragi leta 1938 je bil angažiran v ljubljanski Drami. Med vojno je bil aktivist in partizan, po vojni je bil spet v ljubljanski Drami, nato na filmskem izpopolnjevanju v Pragi.

Kot rečeno: Jože Gale je bil razgibana osebnost in je vstopal večkrat v nova delovna področja, odpirali so se mu novi vidiki, širila obzorja. Deloval je kot gledališki in filmski režiser, večkrat vzporedno, hkrati pa je od leta 1962 predaval na AGRFT-ju.

V kratkometražnem filmu je izpričal nekatere značilne režijske kvalitete. Zavedal se je nekaterih posebnih vrednosti dokumentarnega filma in tako nam je ohranil v dokumentarcu Trideset let slovenske Drame nekatere antologijske prizore znamenitih slovenskih igralcev, ki so v njih izpričevali svoje specifične igralske talente. Gale je z estetsko pretanjenostjo izbiral najboljše in najznačilnejše prizore in tako ni slučaj, da je dobil film nagrado in pohvalno diplomu v Edinburgu.

Jože Gale je odprl novo poglavje v slovenskem filmu: slovenski mladinski film. Njegova sproščena, neobtežena fantazija je tako rekoč v optiki otroškega predstavnega sveta čarala pred nami barvite, čarobno drzne zgodbe pravljичnega sveta, ki pa so ga odpredeljevale zanesljive meje svetlega in temnega v človeškem svetu. Mladi junaki so znali ustvarjati svet prijateljstva, ki se je izpričeval in potrjeval v dejanjih, saj so se znali v stiskah izpostavljati za drugega, in tako so v končni perspektivi obvladovali s srčnostjo svet nasilja in sovraštva. Tako se je razkrivalo posredno, zelo tenkočutno, preko interpretacije, Galetovo razmerje do sveta, njegova zaupljivost v praizivorno zdravo etično jedro v človeku. Ni slučaj, da je dobil Kekec prvo nagrado in srebrnega leva na Mednarodnem festivalu v Benetkah in tri nagrade na istem festivalu film Srečno, Kekec!

Tudi v drugih filmih razkriva Jože Gale svoje značilno razmerje do sveta. Njegov dobrohotno razumevajoč odnos do življenja se kaže v Družinskem dnevniku, v katerem junaki kljub diktatu zbirokratiziranih pravil ohranjajo prostor za pristne odnose, saj jim je intimna resnica vendarle najvišja vrednota. Intimno vrednost, ki se skriva v človeških prsih, odkriva Jože Gale tudi v svetu siromakov z loškega pogorja v filmu in televizijski nadaljevanki Ljubezen nam je vsem v pogubo. Ti njegovi junaki so potisnjeni na rob življenjske ceste in doživljajo udarec za udarcem, a Gale odkriva v njih toliko moralne lepote, da z njo prežare svet.

Seveda Galetu niso prikrite tragične lege na nevarnih robovih človeške osamljenosti in zapuščenosti. V filmu Pustota po romanu Vladimira Kavčiča sugestivno prikazuje moro skoraj baladno grozljive

izločenosti in odtujenosti, a tudi v tej ledeni pustoti odkriva zanesljive sledi človečnosti, ki vendar obetajo možnost obstoja drugačnega sveta.

Jože Gale je režiral tudi nad petdeset dramskih besedil v Mestnem gledališču ljubljanskem. Bile so moderne režijske interpretacije v žlahtnem pomenu. Njegov odnos do dramatika ni bil nikdar nasilen, ampak odgovoren; spoštoval je njegovo sporočilo, hkrati pa je znal znotraj idejno vsebinske naravnosti besedila s pretanjeno mero poudariti in obogatiti pomenska žarišča. Tako so njegove gledališke predstave sveže in nepozabne v svoji izrazitosti in dognanosti. Naj imenujem samo tri njegove znane režije: Pokopljite mrtve I. Shawa, Dobri človek iz Sečuana B. Brechta in Zaprti v Altoni J. P. Sartra.

Omeniti moramo tudi Galetovo nadvse pomembno pedagoško delo na AGRFT-ju, kjer je bil v letih 1969-1971 tudi rektor. Odprl je katedro za filmsko in televizijsko režijo, pionirsko dejanje, v same temelje segajočo inovacijo. Pod njegovim mentorstvom se je razvijala in poglobljala disciplina, ki je prinesla vrsto nadarjenih režiserjev.

Svoje pričevanje je Gale potrjeval v dejanju, svoje spoštovanje drugega v dejavnem tovarštvu. Svet je lahko tudi nevaren in Gale se je organiziranemu zlu tudi dejavno postavil po robu. Kot partizan je bil nekajkrat v nevarnih bojnih precepih, kasneje pa so ga vključili v SNG na osvobojenem ozemlju. Svoja partizanska leta je popisal v izjemno dragocenih spominih Igralci so prišli, kjer je poudaril svoj intimni credo, da lahko prav kultura presvetli in odpira nova, še neslutena obzorja. In prav temu je bilo v nemajhni meri posvečeno življenje Jožeta Galeta.

OSEMDESET LET AVGUŠTINA LAHA

Avguštin Lah

Vseh vrst praznikov imamo, od državnih, občinskih in krajevnih, zgodovinskih, vojaških, kulturniških, športnih, mednarodnih in kaj vem kakšnih še, tja do družinskih in osebnih. In tisoč razlogov je, zakaj smo si jih izmislili. Med drugim so priložnost, da rečemo hvala.

- Profesor dr. Avguštin Lah, dolga je Vaša življenjska pot: koliko časa je trajala učna in koliko ustvarjalna doba?

Formalno sem končal pet razredov osnovne šole in osemletno gimnazijo z malo in veliko maturo, ob delu pa še višjo pedagoško šolo in geografijo na filozofski fakulteti z obema diplomama, pozneje pa sem dosegel še doktorski naziv iz geografskih znanosti. Imam tudi izpit iz ekonomskega načrtovanja. Izpolnil sem polno delovno dobo 40 let za starostno upokožitev (upokoženi univ. profesor in znanstveni svetnik SAZU) in še več. Celovit odgovor pa bi bil: ob izpolnjeni delovni dobi se učim že 75 let, kajti še vedno kupujem strokovno literaturo, jo študiram, raziskujem in aktivno sodelujem v dveh okoljskih svetih. Tudi urejam še eno knjižno zbirko in marsikaj napišem.

- O čem pišete in kdo Vas je usmeril v to?

Geografija mi je stroka, okoljska ureditev in razvoj pa ožja opredelitev in konjiček. V to so me usmerili sijajni profesorji v srednji šoli in pozneje – geografi dr. Valter Bohinc, dr. Anton Melik, dr. Svetozar Ilešič, dr. Cene Malovrh, biolog dr. Rafael Bačar, fizik Evald Bračko in še drugi. Raziskoval sem Ljubljansko barje, razvojne osnove Slovenije ter evropske in svetovne okoljske pojave. Sodeloval sem v gibanju za širjenje znanosti in uresničil več pobud. Napisal sem vrsto učbenikov, uredil več zbornikov in dva leksikona, bil sem urednik enciklopedije Jugoslavije za Slovenijo, nekaj pa je še samostojnih del. S trdim delom podnevi in ponoči sem se prebijal na tej poti. Imam pa danes dobre kolege in razumevajoče sodelavce.

- Je še za kaj drugega čas in priložnost?

Seveda, že 60 let drugujem s potrpežljivo ženo, ukvarjam se s slikarstvom in filatelijo, med tremi pravniki pa sta dva v četrtem razredu osnovne šole in tako imam priložnost, da ponavljam osnovno šolo po novih zasnovah. Ker sem bil med drugim tudi ravnatelj gimnazije in višje šole ter prodekan visoke, me to še posebej zanima.

- Ste veliko potovali po svetu?

Sem in na srečo v časih, ko terorizem ni bil tako živ. Štirideset držav na vseh celinah, razen v Avstraliji sem obiskal kot raziskovalec ali profesor in kot parlamentarec, delal sem v mednarodnih ustanovah in programih, najbolj zainteresirano v komiteju za okolje OECD osem let. Bil sem prvi predsednik (minister) za okoljska vprašanja v vladi Slovenije.

- Katera so glavna spoznanja?

Prvo, da brez znanja in dela ni uspeha, ki pa je potreben za življenje. Drugo, da vsi živimo od rastlinstva, te edine naravne proizvodnje, ki

daje hrano in vodo ljudem na Zemlji. Tretje, da odločujoči dejavniki zapostavljajo strokovna spoznanja in se očitno ne zavedajo, da je svet v globoki okoljski in razvojni krizi. To dokazujeta dva 'prepada', ki ločujeta manjšino razvitega sveta in veliko večino v razvoju zaostajajočega, gospodarstvo pa si spodrezuje naravne korenine svojega obstoja. V zadnjih treh desetletjih se je gospodarstvo zelo razvilo (za 150 odstotkov) in polovica prebivalstva živi v mestih, podeželje propada, narava pa se krči in slabša (za 35 odstotkov). Prebivalstvo se še kar naprej množi v nerazvitem svetu in v mestih, ni pa več dovolj surovin in hrane. Tudi z vodo in energijo so stiske. Iz tega je en sam izhod: zaustaviti škodljive vplive na naravo in preprečiti uničevanje osnov, ki nam omogočajo življenje. O tem pišejo strategije in razvojni programi, konvencije Združenih narodov in poročila agencij ali znanstvenih forumov, izhajajo zakoni, toda v (pre)obilju vsega tega je izvajalcem nalog težko, ker je treba probleme razčleniti, si razdeliti delo ter zagotoviti nujna sredstva za razvoj.

- Slovenija ima dokaj ohranjeno naravo in okoljske probleme postopno rešuje. Ali so razmere tudi pri nas kritične?

Ne izgledajo, toda ko pomislimo, da je Slovenije v Evropski uniji po površini le 0,5 odstotka in da je drugod okolje še slabše, smo zaskrbljeni zaradi svetovnih (globalnih) problemov. Na naše ozemlje se širijo podnebni vplivi in spremembe z vseh strani celine, čez naše ozemlje potekajo evropske ceste, železnice in tokovi, širijo se bolezni, naše gospodarstvo živi s tujino in tudi okviri gospodarjenja, okoljske in razvojne politike se oblikujejo v Evropski uniji. Tam pa imamo lahko važen in slišan glas samo, če so v njem ideje in znanje. To je tisto bistveno, kar moramo ob varovanju narave posebno skrbno gojiti. K razpravam o bistvenih okoljskih temah na sejah Sveta za varstvo okolja Republike Slovenije, ki pošilja svoje ugotovitve in priporočila vladi in državnemu zboru, niti nekateri vabljeni ministri ne prihajajo, še manj novinarji. Kar se tu obravnava, intenzivno rešujejo v Evropski uniji.

- Kaj bi nam dali brati?

Branja je dovolj – revijalnega, knjižnega in internetnega, da zadovolji naše potrebe. Imamo tudi priročnike. Literatura Iztoka Geistra, Antona Komata, Proteus, Gea, Kras ... je zanimiva in poučna. Tudi vaša ...

- Rast?

... ja, včasih kaj prispeva. Tudi lepe televizijske oddaje so. Za oza-veščanje ljudi pa bi vendarle potrebovali prikupno revijo, tako raz-širjeno, kot so priloge Dela in Dnevnika, vendar v teh življenjske vizije še nisem odkril. Svet za varstvo okolja RS že pripravlja knjižico Sonaravno uravnoteženi razvoj Slovenije s številnimi soavtorji, ki bo na voljo v začetku leta 2005. To in druge publikacije dobijo vse šole in knjižnice, na voljo pa so tudi na internetu. Celo sam nekaj pripravljam.

- Zelo zanimivo in vredno poslušanja je, kar pripovedujete. Hvala.

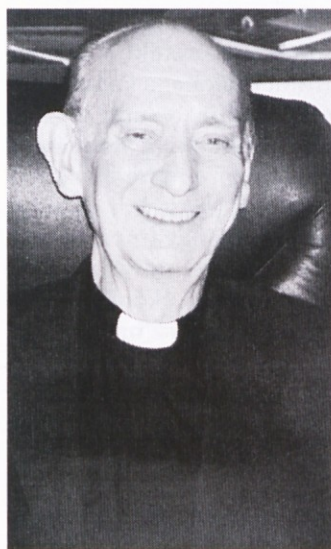

Suzana Bricelej: SANJSKA DEŽELA, akril, objavljeno v Cicibanu

Ivan Gregorčič

»ZAME JE VERA SPLOH NAJVEČ, KAR MI JE POLEG ŽIVLJENJA BOG DAL« ✓

Pogovor z nekdanjim nadškofom in metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem

Alojzij Šuštar

Dr. Alojzij Šuštar, rojen na Grmadi pri Trebnjem leta 1920, je kot nadškof in metropolit vodil slovensko Cerkev v prelomnih osemdesetih in prvi polovici devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v časih demokratizacije in osamosvajanja Slovenije. Ta vloga mu je bila dodeljena potem, ko se je leta 1977 po 36-letnem bivanju (šolanju in delu) v tujini vrnil v domovino. Leta 1941 ga je namreč po končanem prvem letniku teologije takratni ljubljanski škof Rožman poslal na študij v Rim. Tam je bil leta 1946 posvečen v duhovnika, čez tri leta pa je opravil tudi teološki doktorat. Kmalu zatem je hudo zbolel na pljučih. Ob pomoči prijateljev in dobrotnikov je odpotoval na zdravljenje v Švico. Takrat je njegovo življenje viselo na nitki. Po zahtevnih operacijah je ozdravel in bil do leta 1951 kaplan v letoviškem St. Moritzu, nato pa profesor filozofije in verouka na liceju v Schwyzu. V tem času je veliko objavljaj; bil je povabljen tudi v različna teološka in filozofska društva. Leta 1963 so ga povabili v Chur na visoko teološko šolo, kjer je bogoslovcem predaval moralno teologijo. V Churu je bil tri leta tudi ravnatelj semenišča, leta 1968 pa je postal rektor nove visoke bogoslovne šole. Veliko je predaval na bogoslovnih tečajih za laike v Švici, pa tudi v sosednjih deželah. Ob vsem tem je imel še druge zadolžitve: bil je referent za tisk pri švicarski škofovski konferenci in predsednik duhovniškega sveta za škofijo Chur, sodeloval je pri urejanju teoloških revij (tudi sam je veliko pisal, predvsem o moralnih temah), pripravil je sinodo v Churu in nato še skupno švicarsko. Imenovan je bil za škofovega vikarja, nakar se ga je oprijel vzdevek »drugi churski škof«. To dokazuje, da so ga Švicarji sprejeli za svojega. Prejel je tudi švicarsko državljanstvo, vendar ob tem ohranil tudi jugoslovansko. Kot izvedenec za etična vprašanja je bil cenjen tudi izven cerkvenih krogov, tako je bil npr. povabljen tudi za člana komisije, ki je revidirala švicarski kazenski zakonik. V letih od 1971 do 1976 je opravljal službo tajnika Sveta evropskih škofovskih konferenc. V tej vlogi je organiziral tudi drugi simpozij evropskih škofovskih konferenc v Churu.

Kljub živi vpetosti v delo Cerkve v Švici je bil vrnitve v Slovenijo zelo vesel, saj je dejal, da je resnična domovina le ena. Tudi doma je kmalu prevzel številne naloge: imenovan je bil za stalnega kanonika in arhidiakona, na teološki fakulteti je predaval moralno teologijo, vodil je komisijo za koordinacijo verskega tiska. Leta 1980 ga je papež Janez Pavel II. imenoval za novega, 32. rednega in 4. ljubljanskega

nadžkofa. Tri leta pozneje je postal tudi predsednik novoustanovljene Slovenske škofovske konference.

Sredi osemdesetih prejšnjega stoletja let se je najprej na radiu, nato še na televiziji na vabilo takratnega predsednika SZDL Jožeta Smoleta oglašal z božičnimi voščili. To so bili prvi previdni znaki, ki so naznanjali vrnitev Cerkev v javno zavest in življenje. Vendar je ob prvih demokratičnih volitvah pri nas dr. Šuštar zagovarjal stališče, da je dolžnost Cerkev oznanjanje evangelija in ne strankarska agitacija; ukvarja naj se z moralnimi dilemami in oblikovanjem občutljive vesti, ki mora biti podlaga tudi za politično odločanje. Po volitvah je na spravi slovesnosti leta 1990 daroval mašo; spravo je razumel predvsem kot odpuščanje in preseganje preteklih delitev. Verjel je v moč dobre volje, potrpežljivosti in dialoga, s katerimi se še ob takih razlikah lahko pride do razumnega sožitja, ob upoštevanju temeljnih etičnih načel seveda: resnice, pravičnosti, miru, ljubezni in svobode. K etično dobremu je težil bolj s sejanjem svetlobe kot pa s prerekanjem o slabem. Z veliko vero v moč zaupanja kot nujnega veziva v odnosih med ljudmi se je v časih kroničnega nezaupanja morda komu zdel naiven; toda tak njegov odnos do ljudi in sveta je verjetno zrasel ob življenju in delu v večnacionalni in večkonfesionalni Švici, pa seveda tudi iz nekaterih lastnosti, ki so najbrž bistveni del njegovega značaja, kot so: globoka vernost, dobrotljivost, skromnost, preudarnost in previdna zadržanost, ki se najbrž odražajo tudi v pričujočem pogovoru. Zaradi oslabelosti sluha gospoda dr. Alojzija Šuštarja je nastal v pisni obliki.

- Odkar ste se leta 1997 upokojili, se ne pojavljate več v javnosti. Kako poteka odteaj Vaše življenje? Veljajo morda tudi kakšne omejitve za javno delovanje nekdanjega nadškofa?

Ne, nobenih predpisov ni. Vzrok, da se ne pojavljam v javnosti, je, da težko hodim in ne grem nikamor iz hiše.

- Še obiščete kdaj rodno Grmado?

Na obisk na Grmado ne grem, čeprav bi jo rad obiskal. Pogosto me obiščeta sestri, ki živita v bližini, včasih pa tudi kdo drug z Dolenjske.

- Izhajate iz številne kmečke družine. Kakšno je bilo življenje v taki družini v času med svetovnima vojnama?

V naši družini nas je bilo deset otrok. Žive so še tri sestre; bratje so vsi pomrli. Na starše imam najlepše spomine, posebno na mamo, ki je še doživela moje škofovsko posvečenje. Ko sem ji prišel povedat, da sem imenovan za škofa, mi ni hotela verjeti. Oče pa je umrl že prej, ko sem bil še v Švici, in sploh nisem mogel priti na pogreb. Mama je doživela visoko starost in umrla 29. julija 1983.

- Kaj ste najraje počeli kot otrok, kaj Vas je posebno zanimalo, kaj najbolj ostalo iz otroštva v spominu do danes?

Kot otrok sem delal doma in pomagal na polju, travnikih in gozdovih, pravzaprav pri vsakem delu. Imeli smo nekaj obdelovalne zemlje in gozda. Zelo rad se spominjam tistih let.

- V osnovni šoli ste se odlikovali kot bister učenec in ste menda izvrstno odigrali Kekca. Kako se spominjate teh dveh dejstev in

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Na izletu v osnovni šoli leta 1929
(Alojzij Šuštar drugi v 2. vrsti)

Igra o Kekcu; ob igralcih učitelj Tratar

osnovnošolskih let nasploh? Je bilo v Vas kaj »kekčevskega«?

Na šolo, učiteljice in učitelje ter na sošolce in sošolke imam zelo lepe spomine. Tega, da bi igral Kekca, se ne spominjam več. Pač pa se spominjam neke prireditve v Domu v Trebnjem, ko so me poklicali z galerije, naj pridem dol.

- Dvanajstleten ste zapustili rodne kraje in odšli na šolanje v Ljubljano. Kakšen je bil šolski režim v Škofovih zavodih in kako se je prilegal Vaši naravi?

Vedno sem si želel v šolo, a doma ni bilo denarja. Najprej je bilo v načrtu, da bi se z vlakom vozil v Novo mesto. V veliko veselje pa mi je bilo, da sem lahko šel v Škofove zavode v Šentvid. Najbrž je posredoval takratni dekan v Trebnjem Ivan Tomažič. Treba je bilo plačati šolnino in bivanje v zavodu. Plačali so dobrotniki, ker starši niso imeli denarja. V višjih razredih pa sem si pomagal z inštrukcijami, ko smo starejši pomagali mlajšim, če so imeli pri učenju težave. Osem let sem preživel v zavodu. Domov smo šli samo za počitnice. Sprva mi je bilo dolgčas, a kmalu sem se vživel. V našem razredu nas je bilo

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Maturantje v Zavodu sv. Stanislava
15. maja 1940 (Alojzij Šuštar prvi z
leve v prvi vrsti)

42, pri maturi pa le 28. Nekateri so prestopili na drugo šolo ali zaostali in ponavljali razred ali pa so opustili šolanje. Imel sem odlične profesorje. Nekateri so mi ostali v zelo dobrem spominu: veliki jezikoslovec Breznik, profesorja francoščine Šolar in Glinšek. Od jezikov smo se učili latinščino, grščino in francoščino. Spominjam se, da smo pripravili predstavo v francoščini z naslovom Athalie. Treba se je bilo naučiti okrog sto verzov. Vem, da me je skrbelo, če bom znal; a potem je dobro šlo.

- Tudi na šentviški klasični gimnaziji ste bili odličnjak. Gotovo se spominjate svojega takratnega duhovnega sveta, svojih iskanj ...

Učenje mi res ni delalo težav. Posebno za jezike sem imel talent. Ni pa mi šla matematika. Srbohrvaščina je bila obvezen predmet. Žal se nismo učili nemščine in italijanščine, ki sem ju kasneje potreboval. Pri italijanščini mi je koristilo znanje latinščine. Nemščino sem se v gimnaziji učil sam, kar mi je prišlo prav kasneje, ko sem živel med nemško govorečimi ljudmi. Začeli smo se učiti tudi češčino, a smo učenje kmalu opustili. Eden od profesorjev je bil Čeh in nas je navdušil za češki jezik.

- Po prvem letniku filozofije na ljubljanski teološki fakulteti ste jeseni leta 1941 odšli na šolanje v Rim. Kaj je botrovalo tej selitvi?

To je bilo drugo veliko presenečenje v mojem življenju. Po maturi sem se vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani, saj nisem imel nobenega dvoma glede duhovniškega poklica in sem tudi sam pri vsaki maši molil za to. Tega se še zelo živo spominjam. Nekega dne pa me je poklical ravnatelj bogoslovnega semenišča Nadrah in mi naročil, naj grem k škofu Rožmanu, češ da me bo poslal v Rim. Rekel mi je: »Kar sprejmite.« Treba je bilo takoj oditi. Slovo je bilo boleče za vse, ker sem bil šele eno leto v bogoslovju. Posvečen sem bil v Rimu leta 1946, ko ni mogel nihče od domačih priti na mojo novo mašo. Samo sporočil sem domov, da sem imel novo mašo. Živel sem v zavodu Germanik, ki je bil predvsem namenjen bogoslovcem iz nemško govorečih dežel. Tudi iz Slovenije so jih sprejemali, ker smo včasih spadali pod Avstrijo. V Rimu sem imel izredno dobre vzgojitelje in profesorje. Vse imam v najlepšem spominu.

Novomašniki v Germaniku, Rim, 1.
novembra 1946 (Alojzij Šuštar drugi
z leve)

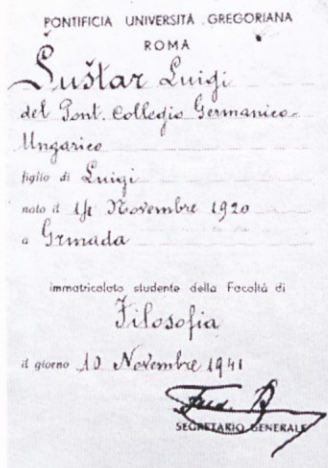
Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Firma del Titolare

Suštar Luigi

Numero di matricola 2253

Strani iz Suštarjeve študentske izkaznice Univerze Gregoriana v Rimu

- *Kako je potekal študij v Rimu? Kako ste čutili vojno med študijem?*
Predavanja in izpiti so bili v latinščini. Študiral sem na Gregoriani, ki je bila mednarodna univerza in so na njej študirali teologijo iz vseh evropskih dežel. Za tiste, ki so prihajali iz drugih delov sveta, je bila univerza Urbaniana. Tam so študirali tudi nekateri slovenski bogoslovci. Vojno sem preživel v Rimu, kjer smo doživeli bombardiranje in se umikali v zaklonišče. Poleti smo bili zunaj Rima.

- *Doma Vam je vojna v tem času vzela dva brata ...*

Res sem med vojno izgubil dva brata. Za enega ne vem točno, kdaj in v kakšnih okoliščinah je umrl. Kot sem slišal od drugih, je bil med tistimi, ki so umrli ali v Teharjah ali v Kočevskem rogu. Drug pa je bil ubit že leta 1942, pripeljali so mrtvega domov.

- *Po posvetitvi v duhovnika leta 1946 in teološkem doktoratu 1949 je tudi Vaše življenje viselo na nitki ... Vas je ta izkušnja morda kako zaznamovala za poznejše življenje?*

Če sedaj razmišljam o svojem življenju, so bila res izredna pota Božje previdnosti. Dolgo časa me je spremljala misel, da ne bom dočakal 60 let. Že kot otrok sem padel v potok Temenico. Ob njem je stal tako imenovani Pavlinov mlin. Ko sem nekoč nesel žito v mlin, mi je na mostu spodrsnilo in sem z vrečo vred padel v vodo. Ob tem mi je prišlo na misel samo to, da molim kesanje. Še pomislil nisem na to, da bi se rešil vreče. Potem sem se je le osvobodil in ljudje so me izvlekli iz vode. Doma so me grajali zaradi žita. Potem sem šel s kolesom v Rim, pa sem padel in nekaj dni ležal v Trstu pri neki sorodnici. V Rimu sem zbolel na pljučih in poslali so me v Davos v Švici, kjer je bilo zdravišče za tuberkulozne bolnike. Tam sem se pozdravil. Bivanje v zdravišču so mi dali zastoj. Kasneje sem spet zbolel in stanje je bilo takšno, da so mi naročili, naj sporočim domov, da lahko med operacijo umrem. Doma jim je bilo vse novo. A sem preživel operacijo in se pozdravil.

- *V Švici ste bivali več kot dvajset let. Tam ste bili izjemno dejavni: kot predavatelj, kot ravnatelj semenišča, kot rektor visoke bogoslovne šole, kot tajnik Sveta evropskih škofovskih konferenc, kot organizator simpozija evropskih škofov itd. Poleg tega ste veliko publicirali. Bivanje in delo v Švici je gotovo srečna okoliščina v Vašem življenju...*

Švica je bila zame izredno presenečenje. Kot otrok sem si nekako predstavljal, da je Švica neke vrste pravljica dežela. Znana mi je bila švicarska čokolada. Iz Davosa, kjer sem se zdravil, so me poslali v St. Moritz, ki je zelo znan letoviški kraj. Veliko sem kolesaril s takratnim župnikom in se dokončno pozdravil. Imel sem razne službe. Bil sem profesor za moralno teologijo. Doktoriral sem z disertacijo De Caritate apud Joannem apostolum (Ljubezen pri apostolu Janezu). Skromna disertacija! Neverjetno, da sem prišel do raznih služb. Bil sem profesor filozofije in verouka na liceju v Schwyzu. Potem sem prišel v Chur v bogoslovno semenišče, kjer sem predaval moralno teologijo. Bil sem ravnatelj semenišča. Veliko sem predaval na različnih krajih v nemškem delu Švice. Veliko presenečenje zame je bilo, ko sem bil imenovan za tajnika Sveta evropskih škofovskih konferenc (CCEE), kar je prineslo s seboj veliko potovanj in nastopov. Srečeval sem se z raznimi osebnostmi. Nekoliko sem spoznaval deželo in ljudi. Škof Caminada iz Chura me je obiskal v Davosu, ko sem se

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Profesor veeruka in filozofije v kolegiju Maria Hiff v Schwyzu, Švica, junija 1953 (Alojzij Šuštar sedi prvi z leve)

Na obisku doma na Grmadi 17. avgusta 1965: sestra Ana, Alojzij Šuštar, svakinja Jožefa, brat Janez, mama Marija in nečaki

zdravil. Posebno mi je ostal v spominu dr. Kurt Furgler, ki je bil predsednik švicarske države in je kasneje veliko pomagal pri osamosvajanju Slovenije.

- Zaradi široke splošne razgledanosti so Vas kot strokovnjaka za etična vprašanja vabili tudi v posvetne kroge, v filozofska društva ...

Res sem imel veliko predavanj na različnih krajih. Zelo rad sem sprejel taka povabila.

- Kdo so bili Vaši duhovni očetje, na delih katerih ste oblikovali svoja moralno-etična stališča oziroma sistem?

Za moralko sem imel na Gregoriani v Rimu odlične profesorje. Posebno živo sta mi v spominu ostala prof. Hürth in rektor univerze Dezza. Knjige so bile: Noldin, Vermegersch in Tomaž Akvinski.

- Kako ste v teh dolgih letih bivanja v Švici čutili ločenost od doma in domovine; kako ste vzdrževali stike z domačimi?

Stike z domačimi sem imel najprej le preko pisem. Potem sem uredil tako, da sem se srečal z mamo. Imela je strica v Avstriji in ta ji je poslal garantno pismo in povabilo, da ga obiše. Jaz sem iz Švice prišel v Avstrijo in tako sva se lahko srečala. Ko so se razmere v Sloveniji nekoliko izboljšale, me je mama obiskala tudi v Švici. Prav tako so me v Švici obiskali brat in sestre. Poleg tega sem domačim pomagal z različnimi paketi, saj je takrat v Sloveniji vsega primanjkovalo. Ko so me odkrili nekateri Slovenci v Švici, so me prišli obiskat. Prav tako nekateri sošolci iz Rima.

- Vrnili ste se leta 1977. V kolikšni meri so se predstave in pričakovanja ujemali z realnostjo? Vam je kdo posebej pomagal pri spoznavanju in razumevanju stvarnosti, v katero ste prišli?

Odločeno je bilo, da dokončno ostanem v Švici, ko ni bilo nobenega izgleda in nobene možnosti za vrnitev domov. Dobil sem tudi švicarsko državljanstvo, ki ga imam še danes. Vendar sem leta 1976 nepričakovano dobil jugoslovanski potni list in se lahko vrnil domov. Počasi sem začel spoznavati razmere v domovini. O njih so mi pripovedovali domači in duhovniki.

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL.«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

- *Že po treh letih po vrnitvi ste bili imenovani za nadškofa. Je bilo to morda načrtovano že ob vrnitvi? Kdo in kaj odloča o takem imenovanju? Je imel pri tem kaj besede tudi Vaš predhodnik dr. Jože Pogačnik? Kaj je bilo Vaše vodilo pri delu v novi vlogi?*

Po vrnitvi v Ljubljano sem bil imenovan za stolnega kanonika. Obiskoval sem duhovnike, pa tudi bolnike, birmoval po župnijah, vodil razne komisije. Kdo odloča o imenovanju škofa, mi ni znano. Nuncij poizveduje o tistih duhovnikih, ki bi lahko bili imenovani; a vse to je strogo tajno. Kako je bilo pri meni, ne vem. Vem samo, da je bilo zame izredno presenečenje, ko sem izvedel za imenovanje za ljubljanskega nadškofa. Moje geslo pri škofovskem posvečenju je bilo: Dei voluntatem facere – Božjo voljo spolnjevati. To geslo sem imel tudi za novo mašo. V zavodski kapeli je sedaj moj grb s tem napisom, ki me ob obiskih v kapeli stalno spominja na to geslo. Grb predstavlja klas in zrna, ki padajo v zemljo. Podoba je iz 12. poglavja Janezovega evangelija, ko Jezus pravi: »Resnično, resnično, povem vam: Če pšenično zrno ne pade v zemljo in ne umre, ostane sámo; če pa umre, obrodi obilo sadu.« (Jn 12,24) Ker sem doma s kmetov in smo imeli nekaj zemlje, se spominjam, kako smo jo obdelovali, sejali, pričakovali dobro letino, se bali slabe letine.

Zasedanje predsedstva Sveta evropskih škofovskih konferenc (CCEE), St. Gallen, Švica, 23. junija 1981

- *Kateri so bili Vaši glavni načrti, cilji, naloge ob prevzemu nadškofovske funkcije? Kakšni problemi, težave so spremljali uresničevanje načrtov? So Vam pri tem pomagale raznovrstne izkušnje iz tujine?*

Res so mi nekoliko pomagale izkušnje v tujini. Predvsem so mi pomagali vzori duhovnikov, kot na primer milanskega kardinala Carla Maria Martinija ali francoskega kardinala Rogerja Etchegaraya in razna posvetovanja ter osebna srečanja.

- *Druge polovice prejšnjega stoletja se mnogi spominjamo kot časa odprtega pluralizma, brstenja raznovrstnih civilnih iniciativ, kot vzdušja rodovitne demokratičnosti. Kako ste ta čas doživljali Vi, ga tudi sooblikovali in kako ga ocenjujete danes?*

Zelo malo se spominjam. Spomin mi je opešal, zapiske sem pa uničil.

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL.«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Nadžkof pridiga na diakonskem posevčenju v Mimi Peči 6. oktobra 1991

Spravna slovesnost v Kočevskem rogu 8. junija 1990

- *Se spominjate svojih občutkov ob prvem božičnem voščilu na radiu in pozneje še na televiziji?*

Teh božičnih voščil po radiu in televiziji se tudi ne spominjam več. Verjetno je bilo to nekaj posebnega, ker prej ni bilo mogoče nastopati na radiu ali televiziji ali govoriti o verskih stvareh. Kako je prišlo do tega, da sem po radiu in potem tudi po televiziji voščil za božične praznike, se, žal, ne spominjam več.

- *Verjetno se radi spominjate časa osamosvajanja. Najbrž so to dogajanje spremljali tudi strahovi, stiske, dvomi – poleg navdušenja seveda?*

Tega se dobro spominjam. Za podporo in posredovanje sem prosil razne ljudi, ki sem jih poznal, škofo, papeža in posebno nekdanjega švicarskega predsednika dr. Kurta Furglerja, ki je imel velik vpliv. Bil sem izredno vesel, ko je vse to imelo uspeh in je prišlo do priznanja samostojne slovenske države. Vsem sem hvaležen za njihovo podporo.

- *Leta 1990 ste sodelovali na spravi slovesnosti v Rogu. Kako razumete spravo? Kako ocenjujete stopnjo njene uresničitve? Zdi se, da pri enih in pri drugih (oziroma njihovih zagovornikih) manjka pogled s perspektive nasprotne strani. Občutek je tudi, da se Cerkev bolj postavlja na stran domobrancev. Se Vam zdi, da ima za delitve znotraj slovenskega naroda del krivde tudi Cerkev oziroma njeni predstavniki?*

Spravne slovesnosti v Kočevskem rogu se tudi še spominjam. Prej je bilo potrebno posebno dovoljenje za ogled. Kot se mi zdi, je pobudo za spravno slovesnost v Kočevskem rogu dala Spomenka Hribar. Dobival sem pisma in telefonske klice z različnimi grožnjami. Sam sem bil trdno odločen, da grem v Kočevski rog. Slovesnost je srečno potekala. Zbralo se je veliko duhovnikov in drugih vernikov. Bila je maša in po maši sem se srečal z Milanom Kučanom. Sprava in odpuščanje je edini pogoj, da nam Bog odpusti, saj molimo v očenašu: »Odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom.« V pridigi na gori je rekel Jezus, da ni dovolj, da odpuščamo, ampak tudi molimo za svoje sovražnike (Mt 3,43). To je naša dolžnost

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

Ob otvoritvi Škofijske klasične gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu 31. avgusta 1993 (dr. Kurt Furgler v pogovoru z nadškofom dr. Turkom in nadškof dr. Šuštar)

in za to si moramo vsi iskreno prizadevati, ker je, žal, tudi še danes veliko sovraštva med ljudmi iz različnih razlogov, tudi med vernimi. Zato je treba tem bolj prositi za odpuščanje in spravo. Evangelij nam zelo jasno govori o teh stvareh. Kristus je imel za glavno nalogo, da ljudi vabi k spravi z Bogom in med seboj.

- Med državo in Cerkvijo pri nas vlada neko latentno nezaupanje. V čem vidite vzroke zanj in kateri so po Vašem mnenju pogoji za preseganje takega stanja?

Kakšno je danes razmerje med državo in Cerkvijo, mi ni znano. Da je neko latentno nezaupanje, to rad verjamem in verjetno bo tako ostalo še kar nekaj časa. Prepričan pa sem, da bi bilo z dobro voljo na obeh straneh mogoče nezaupanje omiliti. Pogoj za to so po moje vedno novi pogovori, dokler ne pride do sporazumne rešitve, ali, kakor pravimo v strokovnem jeziku, do konkordata. Tak sporazum sklepa v najširšem pomenu zastopnik Svetega sedeža in zastopnik države. A tak sporazum ali konkordat je možen in potreben tudi na nižji ravni, tako v občinah ali pokrajinah. Pogoj za preseganje nasprotovanj so poštenost, dobrohotnost, odpuščanje, molitev, kot nas je učil Kristus.

- Mesto in vloga Cerkve sta v različnih državah različni. Katera/kakšna rešitev se Vam zdi najustreznejša? Sodi verouk po Vašem mnenju v državne šole?

Urejanje razmerja med državo in Cerkvijo je v različnih državah različno. Sveti sedež sklepa pogodbe, tako imenovane konkordate, kot sem že omenil. Včasih so dolga poganja o vseh mogočih stvareh. Navadno je tudi vprašanje šole eno zelo pomembnih kakor tudi svoboda na različnih področjih, pa finančno vprašanje. Rešitve so različne, če pride do sklepa konkordata. Včasih se to preloži in se morda čez leta spet začne na novo. Razmere se zelo hitro spreminjajo. Koncilska izjava zelo poudarja, da v verskih stvareh ni dovoljeno nikogar siliti. To je res izrednega pomena. Upajmo pa, da bodo ljudje po trezni presoji prišli do odločitve za osebno vero in si tudi prizadevali za to, da bi bilo v javnosti dovolj svobode.

- Švica nekako velja za skupnost narodov brez sovraštva, za skupnost bratstva v razlikah. Kako ji to uspeva?

Tudi v Švici ni vse tako idealno. Je pa Švica res nekaj posebnega, ker ima več jezikov, več ver in različne pokrajine. Od tega je največji

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

nemški del Švice, nekoliko manjši je francoski, potem pa italijanski, manjšina pa je retoromanska. Pravzaprav ni kakšne posebne pokrajine, kjer bi govorili samo retoromanski jezik. Imajo pa v nemškem delu Švice tako imenovani švicarski dialekt. Čeprav sem bil dolga leta v Švici, se tega dialekta nisem naučil. Včasih so se norčevali iz dialekta, da je ta hkrati dobra in slaba nemščina. V zgodovini so bili verski boji. Danes tega ni. Pravijo, da ima glavno zaslugo za to slavni švicarski svetnik, ki ga imenujejo Bruder Klaus. Bil je kmet, ki je veliko molil. Danes ima naslov pater patriae – oče domovine. Njegov god je 25. septembra, ko je tudi državni praznik in ga vsi spoštujejo, tako katoličani kot protestanti. Pravoslavnih vernikov je v Švici zelo malo. V marsičem more biti Švica res vzor.

- Ob koncu Vašega nadškofovanja je Slovenijo prvič obiskal papež. Bi povedali, kaj je ta obisk omogočilo, kaj Vam je pomenil takrat, v kakšnem spominu Vam je ostal?

S hvaležnostjo se spominjam papeževega obiska v Sloveniji od 17. do 19. maja 1996, prav za njegov 76. rojstni dan. Velika posebnost papeža Janeza Pavla II. je, da obiskuje razne dežele. Povabili smo ga tudi v Slovenijo in veseli smo bili, ko je napovedal svoj obisk. Sam, pa verjetno tudi drugi smo imeli skrbi. Skrbelo nas je, ali ga bomo dostojno sprejeli, kakšna bo udeležba, ali se bo kaj posebnega zgodilo, ali bo primerno vreme. Spominjam se, kako smo šteli tedne, dneve, kdaj pride. Končno je letalo pristalo na Brniku. Škofje, duhovniki in veliko ljudi je bilo tam zbranih. Pozdravil ga je predsednik države Milan Kučan, škofje in drugi. Vse je bilo v slovenščini. Papež je bil dobro razpoložen. Čutili smo posebno povezanost v veri in veselju ob slovanskem papežu. Tako razpoloženje je bilo potem pri uradni večerji. Nekaj prav posebnega je bila maša na hipodromu v Stožicah z izredno veliko udeležbo ljudi iz domovine in tujine. Pridiga je bila

Papež Janez Pavel II. in nadškof dr. Šuštar v Zavodu sv. Stanislava 18. maja 1996

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL«

Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

v slovenskem jeziku. Papež je spodbujal k zvestobi Bogu, Cerkvi, rasti v veri in zaupanju v Marijo. Ob začetku obiska je poromal k Mariji Pomagaj na Brezje, zvest svojemu geslu »Ves tvoj«, kar pomeni posebno zaupanje v Marijino varstvo in pomoč, kot molimo v molitvi »Pod tvoje varstvo pribežimo, o sveta Božja porodnica«. Papeža sem spremljal v Maribor in v Postojno. Povsod je bilo veselo razpoloženje in navdušenje. Na vsakem srečanju je imel posebno pridigo.

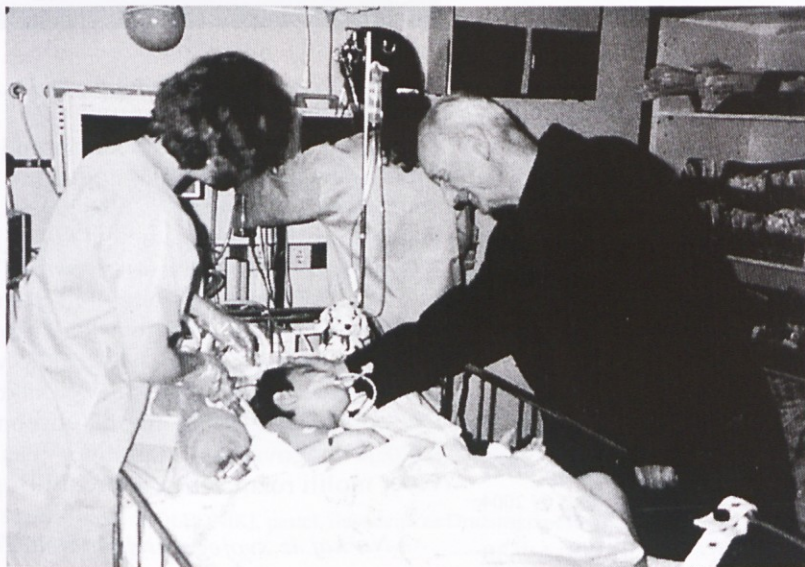
- Kaj najbolj cenite pri ljudeh?

Poštenost, dobrohotnost, zvestobo, pripravljenost pomagati drugim in sploh vse dobre lastnosti. Želel bi, da bi si pomagali pri tem in bili zgled drug drugemu. Posebno veliko nalogo imajo starši in seveda šola. Zato je tudi prizadevanje za dobre šole tako velikega pomena. Zelo smo veseli, da imamo v Sloveniji kar štiri katoliške gimnazije: v Šentvidu nad Ljubljano, kjer sam živim, potem v Vipavi, Mariboru in v Želimljem, kjer je salezijanska gimnazija.

- Kateri so po Vašem mnenju poglobitvi problemi človeštva v današnjem času? Kaj današnjemu človeku oziroma svetu manjka?

Zdi se, da je to predvsem mir. Ponavadi vsi mislimo na zunanji mir: mir med ljudmi, kjer ni sovraštva. A mir ima mnogo večjo razsežnost. Je najprej mir z Bogom, je mir vesti, je mir med bližnjimi in sosedmi, je mir v družini, z vsemi ljudmi. In končno večni mir. Kristusov pozdrav takoj po vstajenju ob različnih srečanjih je bil: Mir vam bodi! On sam je naš mir, mir z Bogom in z ljudmi. Pri maši je posebna molitev za mir, za javni mir, za druge oblike miru. Seveda je po našem verskem prepričanju največjega pomena večni mir. Ljudje navadno bolj želimo mir med seboj in da bi vse mogli čim bolj urediti. Prizadevanja za mir so v svetovnih razsežnostih zelo velika, v mednarodnih organizacijah, Organizaciji združenih narodov, političnih organizacijah kakor tudi v Cerkvi. Sedanji papež Janez Pavel II. si na vse načine z nagovori, spodbudami, pismi in obiski prav posebej prizadeva za mir. Bog daj, da bi se to vsaj nekoliko uresničilo, čeprav ne bo nikoli popolnega miru in bo vedno znova prihajalo do vojn in sovraštva med ljudmi. Šele večni mir ob smrti bo tisti dokončni mir.

Obisk v Kliničnem centru v Ljubljani
8. februarja 1998

NAŠ GOST
Rast 6 / 2004

Ivan Gregorčič
»ZAME JE VERA SPLOH
NAJVEČ, KAR MI JE POLEG
ŽIVLJENJA BOG DAL.«
Pogovor z dr. Alojzijem Šuštarjem

- *Je videti kak jasen smoter, cilj, h kateremu človeštvo teži?*

Tega ljudje ne moremo vedeti. To ve edino Bog. Seveda je pri nas ljudeh v ospredju prizadevanje za zdravo, dolgo in srečno življenje na tem svetu. To je tako splošno, ker je človek, odkar je ustvarjen in je stopil v življenje, tisto bitje, ki želi to življenje ohraniti oziroma izboljšati v vseh pogledih. Tudi živali imajo tako težnjo po življenju in se branijo na vse načine, čeprav se, ker nimajo razuma, branijo po nagonu. Pri ljudeh pa je drugače. A na drugi strani doživljamo strahotno uničevanje življenja. Zdi se, kakor da bi bili ljudje vedno bolj iznajdljivi, da najdejo vedno nova sredstva za uničevanje življenja od spočetja do nasilnega konca. V Sloveniji praznujemo v začetku jeseni tako imenovani Teden za življenje, kjer z različnimi predavanji in prireditvami hočemo opozoriti na odgovornost za življenje. Bog je edini gospodar življenja. On je stvarnik, plačnik, kot molimo v veri: »Verujem v Boga, vsemogočnega Stvarnika nebes in zemlje ... Verujem v Jezusa Kristusa ... Verujem v Svetega Duha ... Verujem v odpuščanje grehov ... in v večno življenje.« To je največjega pomena.

Po maši ob desetletnici smrti misijonarja dr. Janeza Janeža, Sv. Helena - Dolsko, 15. oktobra 2000 (ob nadškofu sta župnik Jože Grebenc in kanonik dr. Ivan Merlak)

- *Kaj Vam osebno pomeni vera? Je znotraj vere tudi prostor za dvom?*

Zame je vera sploh največ, kar mi je poleg življenja Bog dal. Tudi brez vere se vse stvari dogajajo tako, kot so. V veri pa vsaj nekoliko spoznavamo, kaj je življenje, kaj je namen človekovega življenja, kakšno naj bo naše upanje, za kaj naj si prizadevamo na tem svetu. Pri pravi in močni veri ni dvomov. Nastajajo pa seveda težave in skušnjave. Težave prihajajo predvsem zaradi trpljenja. Kako to drugi doživljajo, ne vem. Vera je nekaj čisto osebnega. Notranje življenje v veri je za vsakega skrito. Morda kdo včasih v prijateljskem krogu ali posamezne osebe pripovedujejo, kako je z njihovo vero ali se kdo o tem pogovarja z duhovnikom, posebno pri spovedi. Tako ugotavlja, kako je njegova vera slabotna. Včasih smo v naših družinah vsak večer molili rožni venec in posili Boga za to, da ohranimo vero.

NAŠ GOST
Rast 6 / 2004

- *Na kaj iz svojega življenja ste (najbolj) ponosni, kdaj ste bili*

(najbolj) srečni, kdaj Vam je bilo (najbolj) hudo?

Nobenega razloga nimam, da bi bil ponosen. Srečen pa sem zares zaradi vsega, kar sem prejel od Boga in od ljudi, in to v svojem dolgem življenju, saj končujem 84. leto. Če se nekoliko skušam spomniti, kaj vse sem prejel, moram biti zares izredno hvaležen. Vse to je Božji dar in Božja pomoč. Hvaležen sem predvsem za tako dobre ljudi, ki so mi pomagali na najrazličnejše načine: v boleznih, v osebnih srečanjih, v finančnih težavah; ljudi, s katerimi se nikdar nisem srečal, ki niso imeli nobenega razloga, da bi mi kakor koli pomagali ali mi kaj darovali. Hudo mi je bilo, ko sem doživljal bolezen, ko sem bil tako dolgo ločen od domačih, pa tudi, ko sem doživljal razne neuspehe na raznih področjih. Človek je vesel, če mu kaj uspe, žalosten, če česa ne doseže. Bog mi je res toliko dal. Predvsem sem mu hvaležen, da mi vedno znova odpušča. Prosim ga, naj mi, kot molimo »odpusti (naše) dolge ... zdaj in ob (naši) smrtni uri.«

- Katere so Vaše najljubše knjige, kdo Vaši najljubši misleci?

Včasih sem veliko bral. Moj oče je tudi veliko bral, včasih ob petrolejki cele noči. Tudi sam sem imel veselje do knjig in sem veliko bral, predvsem leposlovje. Še se spominjam, da sem bral celo med poukom; pa je prišel profesor mimo in mi vzel knjigo. Danes se je to zelo spremenilo. Skoraj ne berem leposlovja. Moje glavno branje je Sveto pismo, Katekizem katoliške Cerkve, Hoja za Kristusom. Sedaj imam edino možnost, da morem z molitvijo in z branjem tega, kar me duhovno dviga, nekoliko pomagati. Hvaležen sem vsem, ki so mi kot dijaku in pozneje kakor koli pomagali, me spodbujali k branju, mi dajali knjige, mi jih podarili ali posodili.

- Za konec morda še kakšno sporočilo bralcem revije ..

Vsem bralcem revije Rast želim obilo Božjega blagoslova, zdravja, sreče in tega, o čemer sem govoril, razen težkih stvari.

Zgoraj: Suzana Bricelj: LISTNA UŠ, akvarel, Toon Tellegen – Mala nočna torta s plameni
Spodaj: Suzana Bricelj: ČRMRLJEVA TRGOVINA, akvarel, Toon Tellegen – Mala nočna torta s plameni

Suzana Bricelj

Ilustratorica Suzana Bricelj (1971) je Ljubljanka po kraju rojstva in po naslovu sedanjega bivanja. Veliko let je preživela v Novem mestu, kjer sta službovala njena mama, učiteljica angleškega jezika na OŠ Grm, in oče, gradbeni inženir v vlogi gradbenega inšpektorja. Oba starša sta poznavalca in ljubitelja glasbene, gledališke, likovne in literarne umetnosti, ki sta vero v svoje vrednote znala prenesti na obe hčerki, likovno oblikovalko Suzano in arheologinjo Majo. V Novem mestu se je stkalo veliko prijateljskih vezi, ki jih čas ni razpletel, in tako štejem Suzano Bricelj tudi za našo, dolensko likovno ustvarjalko. Ne nazadnje je v letih od 1993 do 1997 vodila likovne delavnice na temo oblikovanja in ilustracije za nadarjene mlade likovnike pri takratni novomeški Zvezi kulturnih društev.

Že zgodaj v mladosti je bila odločena: šola za oblikovanje, likovno ustvarjalno področje, grafično oblikovanje. Njena prva, v javnosti odmevnejša likovnooblikovalska naloga, celostna grafična podoba osnovne šole Grm iz Novega mesta, je nastala v četrtem letniku Srednje šole za oblikovanje. Študijska pot jo je vodila na Likovno akademijo v Ljubljani, na Oddelek za vizualne komunikacije, kjer je postala diplomirana načrtovalka vizualnih komunikacij. Poleg grafičnega oblikovanja jo je vedno bolj zanimal in jo zasvojil svet ilustracije. Na ljubljanski akademiji je bila ilustracija njen izbirni predmet, v okviru mednarodne izmenjave študija je še pred diplomo odšla za tri mesece v Bratislavo, na Visoko šolo vtvartnih umeni, na Oddelek za vizualne komunikacije, smer ilustracija. Pod mentorstvom znanega slovaškega ilustratorja, profesorja Dušana Kallaya, je tam nastala tudi žal še ne objavljena v knjižni obliki, Rdeča kapica, presenetljivo izvirna likovna interpretacija otroške pravljice.

Ob strokovnem sodelovanju visokošolskih profesorjev Zdravka Papiča, Ranka Novaka in Staneta Bernika si je pogumno izbrala diplomsko nalogo, ilustracijo Martina Krpana. Levstikovo literarno delo je velik izziv in ga je doslej, tudi manj uspešno, ilustriralo že večje število znanih in uveljavljenih slovenskih likovnih ustvarjalcev. Za diplomsko delo, v katerega je vložila nadpovprečno veliko časa in truda, je Suzana prejela več nagrad, tudi univerzitetno Prešernovo. Martina Krpana je v dveh verzijah, v obliki velike slikanice in v manjši, črno-beli, zasnovani na tipografskih rešitvah, izdala založniška hiša Delo. Vrata v slovenske založbe so se ji odprla, ponujene priložnosti je izkoristila do neke mere.

Ustvarila si je osebni standard za kvalitetno likovno ilustracijo, ugotovila, na katerih področjih ima izobraževalni primanjkljaj, in ker v Ljubljani ni specialnega študija za ilustracijo, se je napotila na študijsko izpopolnjevanje v Pariz, kjer je ostala dve leti in pol. Prvo leto je obiskovala Ecole Supérieure des Arts graphiques, privatno splošno visoko šolo za dizajn, nato pa se ji je uspelo vpisati na najbolj znano francosko visokošolsko ustanovo, Ecole Supérieure des Arts decoratifs, na katedro za ilustracijo.

V Parizu, ki je še vedno mesto pozitivnih ustvarjalnih energij, v izjemni študijski atmosferi, v družbi visoko motiviranih kolegov študentov in kar šestih profesorjev za ilustracijo, je Suzana po osebni izjavi pridobila veliko. Zelo so ji koristile seminarske risarske in slikarske vaje ter strokovni nasveti profesorjev, samostojnih in

Študij

1990-1998 – Likovna Akademija v Ljubljani, Oddelek za vizualne komunikacije

1996 – Visoka škola vtvrnih umeni, Bratislava, Oddelek za vizualne komunikacije, ilustracija

2000-2002 – Ecole Supérieure des Arts graphiques, Paris

Objavljena dela, knjižne ilustracije (oprema)

1996 – Mrmrački, Annie G. Schmidt, MK, Ljubljana

1997 – Zlato kralja Matjaža, MK, Ljubljana

1998 – Martin Krpan z Vrha, Založba Delo, Ljubljana

2000 – Katka in Bunkec, Marijan Tomšič

2002 – Družinska pesmarica, MK, Ljubljana

Škratovo mesto, Verica Š. Pavletič, Založba Goga, Novo mesto

2003 – Cesarjeva Nova oblačila, H.C. Andersen, MK, Ljubljana

Gargantua in Pantagruel, Francois Rabelais, Modrian, Ljubljana

2004 – 10 histories pour mes 10 ans, Fleurus, Paris

9 histories pour mes 9 ans, Fleurus, Paris

Mala nočna torta, Toon Tellegen, MK, Ljubljana

Revialne objave med leti 1996-2004

Ciciban, Cicido, Pil

Ilustracije za učbenike slovenskega jezika, Rokus, Mladinska knjiga

Nagrade

1995 – Študentska Prešernova nagrada

1998 – nagrada Zlata ptica

1999 – univerzitetna Prešernova nagrada

2004 – plaketa Hinka Smrekarja

Razstave

1996 – Sodobno slovensko grafično oblikovanje, Ljubljana, New York, London

1996-1998 – Bienale slovenske ilustracije, Ljubljana

1998 – Martin Krpan z Vrha, Avla LB, Ljubljana

2001 – Les recontres, Paris

2002 – Skupinski razstavi študentov ENSAD, Maison des Artist, Paris, Manosque (Francija)

Figures futur, Paris

2003 – Cesarjeva nova oblačila, galerija Sončnica, Mladinska knjiga

samosvojih umetniških osebnosti, ki so študentom osvetlili različne poglede na svet umetnosti in ilustracije. Spoznavala je francoski jezik in kulturo, veliko je risala tudi v prostem času, brala knjige, se seznanila s sodobnimi usmeritvami stripovske umetnosti. Spoznala pa je tudi, da je naša, slovenska šola primerljiva s tistimi v razvitem svetu. Iz Ljubljane je v Pariz prinesla solidno temeljno in strokovno izobrazbo, širša in ne le ozko obrtniška znanja.

Po vrnitvi v Slovenijo živi Suzana kot samostojna kulturna ustvarjalka, ilustrira in opremlja knjige in revije. Objavlja v revijah Ciciban, Cicido, Pil. Ilustrirala je Družinsko pesmarico, Škratovo mesto, Cesarjeva nova oblačila, Gargantuo in Pantagruela, Malo nočno torto idr. Pri profesorju Stanetu Berniku na Likovni akademiji v Ljubljani nastaja njena magistrska naloga o vlogi in smislu ilustracije v tiskanih medijih.

Ilustracija, predvsem ilustracija za mladino, saj nekoč zelo priljubljenih ilustracij za odrasle v našem času skoraj ni več, je posebna zvrst likovne umetnosti. Ilustrirati izvorno pomeni razložiti, pojasniti neko umetniško delo z drugim, književno delo z likovnimi izraznimi sredstvi. Knjižna ilustracija je stara skoraj toliko kot knjiga. Med ilustratorji zasledimo imena največjih mojstrov likovne umetnosti: Durer, Hogart, Blake, Delacroix, Dore, Picasso, Matisse, Chagall, med našimi pa Smrekarja, Gasparija, Piona, Jakca, Preglja. Ilustracija ni sama po sebi manj vredna, je le drugačna zvrst likovnega ustvarjanja. Zgrajena je iz istih elementov kot vsako drugo likovno umetniško delo in se mora podrežati istim pravilom umetniške forme in kvalitete. V marsikateri odrasli glavi je ilustracija za mlade še vedno manj vredna likovna zvrst. Nekateri ne razumejo, kaj pomeni (dobra) ilustracija za otroke, drugi, med njimi so likovni ustvarjalci, pa še vedno prisegajo na vrednote modernizma, ki je odločno odklanjal figuralno, predmetno umetnost in je literarno, pripovedno vsebino likovnega dela obravnaval apriorno slabšalno.

Svet okrog nas se hitro, prehitro in neizbežno spreminja. Ilustracija to stvarnost zaustavi. Nek magičen dogodek je varno zadržan na sliki; otrok ga lahko gleda, ga večkrat in kadar želi podoživlja. Čas je zaustavljen. Ilustracija je urejena, navadno pregledna, jasna. To, kar je urejeno, vedno močnejše učinkuje na nas, kot to, kar je slučajno. Zato ilustracija pogosto učinkuje na otroka bolj kot stvarnost. Dobra otroška ilustracija je lahko ključ do sobe otroštva.

Suzana Bricelj se je Martina Krpana, ki pomeni prvi vrh njenega likovnega ustvarjanja, lotila zelo študijsko. Najprej je analizirala vse pomembnejše ilustracije Krpana. Zanimiva je njena analiza še vedno zelo priljubljenih ilustracij Toneta Kralja iz leta 1954. Pozitiven se ji je zdel njegov avtorsko stiliziran, realističen prikaz, izdelani detajli, mešanje gotike in baroka pri prikazu arhitekture in kostumov, kar je dokaz, da se je zgodba o Krpanu zgodila več kot enkrat; Krpan je upodobljen kot super junak, vedno z nasmehom, ne dvomi vase in najde rešitve za vse težave. Zdi pa se ji, da Kralj ni likovno ustrezno predstavil Levstikove pripovedne dinamike, akcije in dramatičnosti. Krpan je vedno enako velik, kompozicijsko drsi po horizontalni osi v prvem planu, svetloba je vedno enaka, Dunaj je le gledališka kulisa, ni likovno izpostavljenega odnosa med Krpanom in med mestom; kljub prikazu Krpana kot junaka, Kralju ni uspelo prikazati, da je bil Levstikov junak okretnega duha in telesa.

Suzanine ilustracije Martina Krpana nas po upodobitvi figur,

Suzana Bricelj: SREČANJE S CESARJEM, ilustracija za Levstikovega Martina Krpana, izdanega pri založbi Delo

predmetov in prikazu prostora na slikovnem polju spominjajo na rešitve klasičnega slikarstva, na slike slovenskega barvnega realizma iz tridesetih let dvajsetega stoletja. Vključene pa so novosti našega časa, iz sveta filma in stripa. Format slik je format filmskega platna, cinemaskopa; ko z očmi potuješ od leve proti desni, statične slike oživijo. Ritmično se menjavajo plani, total, veliki plan, izrez, detajl. Menjavajo se zorni koti, rakursi: zgornji, normalni, spodnji. Menjava se svetloba. Vtis gibanja poudarjajo vihrajoči lasje, konjske grive, poševne linije trave. Navidez manj pomembni detajli so zgodbe v zgodbi, ki dajo celoti dodatni pomen. Tako se Krpan pogovarja s poslanci z Dunaja, v ozadju pa žandar preganja žensko, drugi nosi lestev, da bo tretji lahko splezal z drevesa. Eden izmed najbolj značilnih in stabilnih elementov pri ilustracijah Suzane Bricelj je njen smisel za humor. Moraš se nasmejati cesarju, ki mu pade lasulja z glave, ko Krpan poseka lipo, cesarici vihrajo oblačila, kot da so vihar in poplava istočasno, Gregor se bo vsak čas spremenil v kisko kumarico.

Veliko pristopov k ilustraciji je Suzana po vrnitvi iz tujine ohranila, resno študijsko delo, smisel za humor, za detajle. Bolj pa je izostren njen odnos do bistva literarnega in likovnega sporočila, poudarjeni so le pomembni detajli, gledalcu dopušča več možnosti, da sam soustvarja podobe, risba je bolj suverena, ilustracije v knjižni celoti so izenačene po kvaliteti, njeni likovni junaki so živi, verodostojni. Ilustratorka se bliža svojim idealom, da se je učila in se uči zato, da bi svojo idejo, to, kar čuti, želi povedati, Življenje, z likovno izraznimi sredstvi prenesla na papir. Ko glasbenik obvlada instrument, šele začne ustvarjati glasbo. Ko likovni ustvarjalec obvlada risbo, mu figure zaživijo na papirju, četudi so narisane le tri črte.

Zgoraj: Suzana Bricelj: LIPO JE POSEKAL, Levstikov Martin Krpan, izdano pri založbi Delo Ljubljana
Spodaj: Suzana Bricelj: CESARICA, Levstikov Martin Krpan, izdano pri založbi Delo Ljubljana

Milan Jazbec

PETNAJST LET POZNEJE ✓

1989-2004

Vprašati bi se bilo mogoče, ali je petnajst let v toku zgodovine veliko. Kakor kdaj, porečemo. Pred stoletjem, ko se je zdelo, da zgodovina teče počasi, to zagotovo ni bilo veliko. Toda danes, ko se zdi, da dogodki, življenje in percepcija vsega tega pridobivajo na globalizirani hitrosti (vedno manj časa je potrebno, da pridobimo vedno več informacij o vedno večjem številu tem), je petnajst let prav gotovo dosti več, morda celo veliko. Vsekakor pa dovolj, da se je mogoče lotiti ocene, kaj se je zgodilo in kaj ter kako se je spremenilo po koncu hladne vojne.

***

Leto 1989 je bilo pomembno in prelomno. Konec hladne vojne in razpad blokvske delitve sveta simbolizirata tolikšne spremembe, katerih posledice še do danes niso v celoti vidne in prepoznavne. V pičlih treh letih so razpadle tri večnacionalne države, ki so svoj oblastni ustroj temeljile na komunistični oz. socialistični ideologiji, in na širšem evro-azijskem prostoru je nastalo oz. obnovilo svojo državnost 22 držav. Vzhodni blok se je zamajal, ko so množice s t.i. revolucijo hodečih sprožile val migracij zlasti med tedanjima Vzhodno Nemčijo in Češkoslovaško ter Madžarsko, in se zrušil, ko je pod nakopičeno energijo množic padel berlinski zid in ko sta avstrijski in madžarski zunanji minister s škarjami prerezala ograjo iz bodeče žice med obema državama. Spremembe so bile nepredvidljive, hitre in silne; nepojmljive. Bile pa so tudi nenasilne. To je bila, zgodovinsko gledano, njihova izstopajoča značilnost, zaradi katere lahko govorimo o revoluciji brez revolucionarjev oz. nasilja, o demokratični oz. zametni revoluciji, leto 1989 pa označujemo za čudežno – *annus mirabilis*. Ob izteku 20. stoletja, ki je bilo stoletje vojn in neslutene nasilja, zajame vzhodno Evropo (najširše razumljen termin za potrebe tega teksta) verižni val revolucij, segajoč od Baltika do Balkana, od evropskega osrčja do azijskih prostranstev. Revolucije v letu 1989 so bile v osnovi nenasilne, mirne in njihova zasluga je prehod iz totalitarnih družbenih sistemov v predstavniške. Z njimi nastopi konec realsocialističnih režimov, ideologija se ne prekriva več z oblastjo in v ospredje stopi svoboda posameznika kot temeljni družbeni postulat. Neomejene možnosti potovanja so bile pred tem za večino prebivalcev bivše vzhodne Evrope nekaj nepredstavljivega. Odnos do posameznika postane ključni kriterij za vrednotenje družb in oblastnikov. Pravice človeka kot posameznika in odrinjenih ter prizadetih družbenih skupin, ne glede na državne meje, zakoličijo pričetek jasne prepoznavnosti postmoderne sveta.

Leto 1989 je mogoče in treba postaviti v primerljiv zgodovinski niz: 1648–1789–1848. Prvo oznanja konec tridesetletne vojne,

nastanek nacionalne države ter ločitev cerkvenih in posvetnih oblasti, skratka pričetek jasne prepoznavnosti modernega sveta, drugo izbruh francoske revolucije (svoboda, bratstvo, enakost, a tudi revolucionarni teror) in tretje pomlad narodov in Prešernovo smrt. Za glasbene sladokusce in umetniške vizionarje dodajamo še leto 1979, leto, ko je legendarna rockovska skupina Pink Floyd izdala svoj neprekosljivi album Zid (The Wall).

***

Posledice sprememb so globalne in lokalne. Geopolitični zemljevid Evrope je povsem predrugačen; leta 1988 je bilo na svetu 163 držav, danes jih je 194 (od tega 191 članic OZN). Na svetu praktično ni točke, ki se je ne bi dotaknil ta val: socializem kot državna ideologija in ureditev v nekdanji ortodoksni obliki obstaja samo še na Kubi in v Severni Koreji, a ju jasno načenja zob časa, medtem ko je Kitajska že globoko v procesu kontrolirane preobrazbe. Priča smo globalni in globalizirajoči se družbeni metamorfozi, ki je primerljiva s prehodom iz srednjega v novi vek, z odkritjem Amerike in s prehodom na kapitalistični način proizvodnje. Če upoštevamo, da je direktni val sprememb zajel vso srednjo, vzhodno in južno Evropo ter ne samo evropski del bivše Sovjetske zveze, pač pa tudi Zakavkazje in Centralno Azijo, da to obsega populacijo med 150 in 200 milijoni ter 25 do 30 vključenih držav, in to v obdobju samo dobrih treh let, in če pomislimo še na potrebno družbeno energijo, ki je povzročila tolikšno družbeno tektoniko, in imamo pri tem pred očmi intenzivnost, dinamiko in obseg sprememb, lahko ugotovimo, da gre za dogodek, kakršni v zgodovini niso pogosti. Zlom velikih, na socializmu utemeljenih večnacionalnih držav in njihovih družbenih sistemov je sprostil ogromno količino nakopičene oz. zadrževane družbene energije. Od tod tolikšen razpon predrugačenja in prevetritve.

Spremembe so zajele območje, ki je bilo neke vrste svetovni mikrokosmos in je obsegalo več kot petino svetovne kopenske mase in približno šestino vseh tedaj obstoječih držav. A ne samo to: sprememba je bila celovita in strukturna, saj je v temeljih zamajala in predrugačila spoznavno stvarnost. Prava revolucija torej, ki je zajela politiko, gospodarstvo, socialo, kulturo, vrednostni sistem in se dotaknila sleherne pore človekovega bivanja. Povzročila je ne samo nepričakovan varnostni vakuum, ampak tudi pojav t.i. velikega pričakovanja, ki se je hitro izkazalo za povsem neupravičeno, celo za zablodo, namreč, da odprava dotedanjega rigidnega planskega gospodarstva in pričetek delovanja tržnih zakonitosti s povečano konkurenco povsem avtomatično pomeni oz. prinaša tudi blaginjo. Kakšna zmota. Soočenje propadlih in neučinkovitih socialističnih nacionalnih ekonomij z delovanjem tržnih zakonitosti je v prvi fazi v večini primerov prineslo opazno poslabšanje življenjskega standarda in propad velikih gospodarskih sistemov, posledično pa nezadovoljstvo, ki je marsikje sovpadlo z odpovedovanjem socialnih institucij. Ukrajina bi bila lahko žitnica Evrope, tolikšni so njeni poljedelski potenciali, a danes ne zmore nahraniti niti sebe. Romunsko in bolgarsko kmetijstvo sta na kolenih, kako je v Belorusiji, skoraj nihče natančno ne ve. Lokalni in tleči konflikti širom Kavkaza povzročajo nadaljnje propadanje podeželja, veliko izseljevanje in obubožanje. Turizem se komajda postavlja na noge, to lahko vidimo vsepovsod onkraj bivše železne zavese, prijemi so neizvirni, neučinkoviti, posnemajo prinesene vrednote in

zanemarjajo lokalno etnografijo. Stare institucije so propadle, nove še vedno niso povsod nastale, razočaranje pa je bilo v veliki meri tudi posledica dejstva, da je t.i. zapoznena amerikanizacija vsakodnevnega življenja, kulture, medijev zajela vsakogar.

Zraven navedenih pojavov opažamo v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja porast lokalnih medetničnih konfliktov, ki praviloma nastanejo znotraj držav in ne med njimi. Tudi varnost kot eden osrednjih in najbolj zapletenih družbenih pojmov doživi svojevrstno preobrazbo: postaja vse bolj razumljena in proučevana kot vprašanje ekonomske sfere, socialnih odnosov, okolja, človeka kot posameznika in iz njega izhajajočih pogledov. V tradicionalnem vojaško-političnem smislu je bila varnost razumljena zlasti kot preživetje držav, ki so zato razvijale zahtevne in drage obrambne sisteme, v veliki meri pa je temeljila na zastraševanju in odvratanju ter sprožanju lokalnih in omejenih kriznih žarišč. Sedaj pa vse bolj postaja razumljena predvsem kot varnost posameznika in njegovega preživetja v vsakodnevnem okolju, kjer so varnostni izzivi in grožnje po eni strani stalni in znani (onesnaženje okolja, vprašljiva kvaliteta hrane, občutljivost visoko razvitih prometnih, energetskih in drugih sistemov), po drugi strani pa nestandardni, razpršeni, nepredvidljivi in kombinirani (mamila, lahko orožje, trgovanje z ljudmi, kriminal, agresivno delovanje nedržavnih skupin). Ne gre več za izključno vojaške grožnje, teh je vedno manj, marveč za precej drugačne. Njihovo delovanje je povezano in prizadeva posameznike (praviloma samo civilne žrtve) v številnih državah. Zato se jim je treba zoperstavljati drugače: s sodelovanjem vojska, policij, obveščevalnih služb, s poenotenjem bioloških, medicinskih in drugih standardov ter z vzpostavljanjem poenotene kontrole meja. Zato se države, vsaj znotraj pretežnega dela severne poloble, izrazito pa v EU in v Natu, ne vojskujejo več med sabo, ampak njihove institucije, od armad naprej pospešeno sodelujejo. Sodelovanje nacionalnih armad in policij na celotnem evropskem in tudi širšem prostoru je ena od pomembnih novosti obdobja po koncu hladne vojne. Kdo bi si bil pred desetletji lahko predstavljal kaj takega.

Veliko protislovij, še več pričakovanj in razočaranj, iluzij in zagnanosti, obenem pa predvsem svobode. In glej čudo, z njo pa tudi nevajenost svobodi in še vedno prisoten refleks samodejnosti. Toda samodejnost je izginila in nič več ne pride samo od sebe, nič več ni zajamčeno in za vsako stvar in pridobitev se je treba potruditi. V nasprotnem primeru, če si pasiven, zaostaneš. Morda zveni trdo, a ponuja veliko možnosti za podjetne, v vsakem primeru pa pomeni veliko spremembo. In z vsakim letom več je razlika večja in nekdaj otipljiva podoba tistih časov, ki, kot da smo jih še skoraj včeraj živeli, vse bolj blede in prehaja na dokumente in z njimi v arhive. Sedanja najstniška generacija je že tista, ki nima konkretnega, svojega spomina na ono obdobje. Ima svoje interese in oblikujejo jo samoumevnost posameznikove svobode, globalna dostopnost ter izrazita in sleherna mobilnost.

***

Splošna ocena preobrata je prav gotovo pozitivna: parlamentarna demokracija je bila vzpostavljena kot edini mehanizem družbenega delovanja, vzpostavljen je bil večstrankarski politični sistem, tržno gospodarstvo je zaživelo in razvija se civilna družba. Vladavina prava in človekove pravice sta danes nepogrešljiv in samoumevni element delovanja tudi v tranzicijskih družbah. Teh sprememb seveda nikakor

ne gre povelečevati, toda razlika v primerjavi z obdobjem pred petnajstimi leti je očitna, tako v številkah kot v pojmovni sferi. Konkurenca ne le v gospodarstvu, ampak tudi v politiki je vse bolj neizprosno gonilo razvoja.

Zato je mogoče v prvem poldrugem desetletju postblokovega razvoja opaziti nekatere pomembne trende. Politična in ekonomska stvarnost postsocialistične Evrope je zelo pestra in njena raznovrstnost se še pogloblja. Kot regionalni razvojni standard je mogoče opaziti vmesno stanje med zahodno, tj. tržno-demokratsko uspešnostjo, in bivšo vzhodno, tj. socialistično neuspešnostjo, to pa v opazni meri vpliva na večjo oz. manjšo politično stabilnost in ekonomsko učinkovitost posameznih držav. Vendar je zaznavana jasna pozitivna povezava in tudi odvisnost med uspešnostjo demokratizacije posameznih družb in stopnjo njihove gospodarske razvitosti in učinkovitosti. Očitno je tudi, da je bila sprememba oblasti in nosilcev moči po zlomu komunizma odvisna od rezultata prvih demokratičnih volitev: kjer je opozicija prepričljivo zmagala, je sledil hiter in učinkovit gospodarski razvoj, povezan s krepitvijo demokracije in s politično stabilnostjo. Razočaranja je bilo v takih primerih bistveno manj. V obratnem primeru, ko so zmagali predstavniki bivšega režima in je bila opozicija šibka, je opazen trend h krepitvi avtoritativnih režimov ob šibki ekonomski in politični liberalizaciji ter s prisotnim nihanjem v delovanju družb. V državah, kjer opažamo približno enako porazdelitev moči, je prišlo le do delnih političnih in gospodarskih reform, kar praviloma predstavlja politično nestabilnost in neučinkovito gospodarstvo.

V takšnem novem in spremenjenem mednarodnem okolju igrajo pomembno vlogo integracijski oz. povezovalni procesi. Če v začetku devetdesetih let ugotavljamo močne dezintegracijske procese (razpad treh večnacionalnih držav), pa je v nadaljevanju opazen trend širitve mednarodnih organizacij na širšem evropskem prostoru oz. porast delovanja integracijskih procesov. Povezovanje, sodelovanje in vključevanje je osnovna zapoved postblokovega sveta. V minulem poldrugem desetletju smo pričali dvema širitvama EU in Nata (1995 oz. 1999 in 2004), to pa hkrati odraža tudi njuno vsebinsko preobrazbo. Obenem se večja članstvo OVSE in Sveta Evrope, obe organizaciji pa tudi krepita svoje delovanje in ga prilagajata spremenjenemu mednarodnemu okolju. Ob križanju članstva v EU (danes 25 držav, pred desetimi leti 12) in Natu (26 – 16) ugotovimo, da obe organizaciji vključujeta več ali manj vso Evropo, razen nekaterih balkanskih držav (če dodamo še članstvo v Partnerstvu za mir, je pokrita praktično vsa Evropa, razen mikro držav). To ima seveda dolgoročne in korenite strukturne posledice. Članstvo v EU predpostavlja izvedbo celovitih in zahtevnih družbenih reform, s katerimi se država preobrazila in uskladi svoj celotni pravni, ekonomski in drug red s sistemom pravil, ki veljajo znotraj integracije. Pri članstvu v Natu velja enako v prvi vrsti za nacionalni obrambno-varnostni sistem in še posebej za oborožene sile. Države članice delujejo znotraj razvejenega in usklajenega sistema obnašanja, ki krepi njihove potencialne in zmanjšuje možnost odstopanja od dogovorjenih pravil. Krepi se torej pozitivno obnašanje in minimalizira deviantno, zlasti kar se tiče uporabe sile in kršenja pravnih norm. To povečuje varnost in bistveno zmanjšuje, dolgoročno pa tudi odpravlja meddržavne konflikte. Zato je tako pomembno članstvo v obeh organizacijah in zato je to cilj večine držav, ki so nastale po koncu hladne vojne.

Slovenija in Slovenci smo z veliko spremembo, ki jo simbolizira leto 1989, mnogo pridobili, največ v svoji dosedanji zgodovini. Tisoč let po prvem zapisu slovenskih besed in štiristo petdeset let po objavi prve knjige je slovenski jezik danes že skoraj poldrugo desetletje uradni jezik naroda, ki ima svojo mednarodnopravno priznano državo. V njej živijo pripadniki dveh ustavnih manjšin in številni drugi državljani in državljanke, slovenska manjšina in diaspora pa imata jasno identifikacijsko točko v globalni raznolikosti. Brižinski spomeniki, Trubar, Prešeren in Cankar poosebljajo splošen tok in vzpon narodove zavesti in biti, ki je po trinajstih zvezdnih letih državotvorne krepitve danes članica velike družine evropskih narodov in držav. Sloveš'na cela se je v veliki meri preobrazila v slovensko državo, ki se je ravno petnajst let po koncu hladne vojne soočila s filozofskim vprašanjem o koncu svoje zgodovine. Smo se ob izpolnitvi velikih projektov znašli na koncu svoje zgodovine ali mar na njenem začetku? Če z zgodovino mislimo predvsem na ideologijo, potem bi bilo prav, da smo blizu koncu, če pa z njo mislimo na možnosti nadaljnega razvoja, kjer bo prednjačil svoboden in neoviran posameznik, potem smo prav gotovo še daleč, zelo daleč od konca svoje zgodovine. Nesluten razmah ne samo podjetništva, ampak tudi založništva in medijev ob nespremenjeni narodovi fizični substanci je fenomenalen pojav in priča o velikih in dosedaj precej neizkoriščenih potencialih. Vprašanje obstoja, ki je bilo v naši dosedanji zgodovini vedno najbolj odvisno od moči drugih, večjih in ki je zato bistveno določalo nacionalni značaj (pomen prilagodljivosti), je danes odvisno od lastne sposobnosti, inovativnosti in odprtosti. Poet bi dejal, da smo v fazi nepovratnega prehoda od domačijskosti v svetovljanstvo, od korenin h krilom, kjer brez prvega ne moreš doseči drugega, a zaradi slednjega se nikakor ni treba odreči prvemu. Zgodovina nam torej ponuja obilo izzivov.

***

Morda bi lahko zato še posebej izzivalen nauk iz obdobja epohalnih sprememb strnili takole: vprašajmo se, danes, po petnajstih letih, kako se da začutiti izjemnost takih obdobj takrat, ko se dogajajo. Je to sploh mogoče zaznati in se vključiti v tok zgodovine in zraven prispevati kaj svojega? In če je mogoče, smo to storili, je bil posameznikov (naš) prispevek tak in tolikšen, da ga je po poldrugem desetletju še mogoče opaziti? Ali pa je morda delovanje zgodovine že do nerazpoznavnosti posplošilo tisto, kar se je v kakem konkretnem trenutku zdelo pomembno? Smo torej bili sposobni zaznati zgodovinskost dogajanja, se vključiti vanj in prispevati kaj takega, da bi bilo še nekaj časa prisotno, opazno, koristno? In bi znali to sposobnost prenesti na prihajajoče generacije?

Kant je v temelj svojega filozofskega premisleka postavil posameznika, medtem ko Hegel prisega na državo. Protislovje? Prešeren je vizionarsko napovedal čas, ko rojak prost bo vsak. Zdi se upravičeno sklepati, da živimo v obdobju, ki nam omogoča izpolnjevanje vseh treh vidikov bivanjske razsežnosti sodobnega človeka. Redek trenutek v zgodovini.

Tudi zato bo kar prav, da se v občutni meri strinjamo s Kosmačevo ugotovitvijo, da veliki dogodki ne potrebujejo velikih besed. A kdaj pa kdaj je vseeno treba kaj napisati in katerega osvetliti.

PRIPIS

Za nadaljnje branje na to temo bi lahko priporočili vsaj naslednje štiri vire: *Reflections on the Revolution in Europe* (Ralf Dahrendorf, 1990), *Kleine Staaten in grosser Gesellschaft/Small States in the Emerging Europe* (Josef Langer in Wolfgang Pöllauer, 1995), *Between Past and Future, The Revolutions of 1989 and Their Aftermath* (Sorin Antohi in Vladimir Tismaneanu, 2000) in *Diplomacija in varnost* (Milan Jazbec, 2002).

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 6 / 2004

SLOJEVITOST SLOVENSKE DRUŽBE V POSTMODERNI GLOBALIZACIJI ČLOVEŠTVA

Uvod

Po tako imenovani plebiscitni odločitvi konec leta 1990 je Slovenija v letu 1991 zapustila skupno državo šestih republik (poleg Slovenije so jo tvorile še Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija, Črna gora in Makedonija) in dveh avtonomnih pokrajin (Vojvodina in Kosovo). Ta korak je morala storiti predvsem zaradi unitarističnih in nacionalističnih dogajanj znotraj skupne države Socialistične federativne republike Jugoslavije in je bil skladen z njenimi trajnimi nacionalnimi prizadevanji.

Omenjeni družbenopolitični silnici, unitarizem in nacionalizem, sta Jugoslavijo pretresali vse od njenega nastanka, tako v stari Jugoslaviji, ki je bila grajena na kapitalističnem sistemu in srbski kraljevski rodbinski moči, kakor tudi v novi Jugoslaviji, ki je temeljila na enakopravnosti vseh njenih narodov in narodnosti ter socialistični družbenoekonomski in socialni viziji, ter jo tako ogrozili, da je v okoliščinah krize vzhodnoevropskih socialističnih sistemov in kapitalistične globalizacije sveta tudi razpadla.

Od takrat do danes so iz nje nastale samostojne države: Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Makedonija ter Srbija in Črna gora. Slednja je še nekaj let nosila ime Jugoslavija.

Ta proces nastajanja novih držav na Balkanu, kot kaže, še ni pri kraju, dokončno pa je zapečaten usoda samoupravnega socializma kot družbenoekonomske in politične ureditve na tleh nekdanje socialistične Jugoslavije.

Da se bo to zgodilo v osamosvojeni Sloveniji, slovenski delavci, nosilci družbene lastnine, niso vedeli, vsaj večina njih ne, ko so o tem tekle priprave v takrat še socialističnem samoupravnem parlamentu, kljub temu da so imeli v zboru združenega dela svoje delegate in v družbenopolitičnem zboru svoje politične zastopnike. O tem z njimi ni spregovorila niti politična sila, ki se je ves čas graditve socializma izrekala kot njegova avantgarda, se pravi zveza komunistov. Tudi njihovi sindikati jim niso povedali vse zgodovinske resnice.

Takoj po osamosvojitvi, izvedeni na podlagi plebiscita, na katerem ni bilo tudi vprašanja glede prihodnje družbene ureditve, je nova politika v državnem zboru še odločneje krenila k izvedbi radikalnih političnoekonomskih in socialnodružbenih sprememb, ki jih je v bistvu načrtovala in pričela oblikovati in izvajati že po volitvah aprila 1990, čeprav, kot že rečeno, še v okviru socialističnega samoupravnega političnega sistema takratne avnojske republike Jugoslavije.

Zgodil se je torej mehak, pa vendar za mnoge boleč prehod državljanov Slovenije iz socialistične v kapitalistično družbeno ureditev. Slovenski socialistični parlament je torej sprejel ustavne spremembe in zakone, na podlagi katerih smo krenili iz samoupravne delegatske skupščinske in samoupravne podjetniške družbeno lastninske demokracije v strankarsko parlamentarno upravljanje države in privatno lastninsko razpolaganje s sredstvi dela, torej v kapitalistično družbo razredov in razraščanja ter poglobljanja razrednih in socialnih razlik.

Slovenci smo tako tudi opustili socialni program Osvobodilne fronte, ki se je na najbolj zgoščen in globok način artikuliral v dneh okupacije in upora z geslom: *Smrt fašizmu, svoboda narodu!*. Namreč narod ne more biti svoboden, če ni osvobojen tudi vseh socialnih krivic, vsebin in oblik krivične neenakosti.

V družbi, ki skoraj ni poznala pretirano bogatih ali pretirano revnih, v kateri se je večina državljanov umeščala in zgoščala v tako imenovani dobro ali zgledno živeči družbeni sloj, lahko bi mu rekli srednji sloj, so v zadnjih desetih ali petnajstih letih nastale skupine, ki od tega po svoji ekonomski moči in političnem vplivu močno odstopajo navzgor ali navzdol.

To, kar je slovenska družba večkrat videvala v svetu privatnega kapitala, krivične socialne neenakosti, osebnega bogastva, krute revščine, politične moči ozkih elit, socialne ponižanosti, se je začelo ekranizirati kot njena lastna postmoderna zgodba. Naj to zgodbo prikažem v tem priložnostnem sestavku.

SOCIALNA (gmotna) RAZSLOJENOST

Ali družba socialnih krivic ali varna, socialno pravična družba?

Pred desetimi leti (1994) je bilo na Slovenskem zaposlenih okoli 750.000 delavcev, od tega 450.000 v družbenogospodarskih organizacijah, drugi pa v negospodarskih sektorjih (zdravstvo, šolstvo, znanost, izobraževanje, državna uprava z vsemi svojimi segmenti) ali pa v tako imenovanem zasebnem sektorju drobnega gospodarstva.

Nezaposlenih je bilo okoli 150.000 delavcev, čeprav štiri leta poprej teh skoraj ni bilo. Nezaposlenost se je v teh desetih letih (od 1994 do 2004) sicer zmanjšala na okoli 96.000, decembra 2003 je bila 11-odstotna, vendar v sindikatih vedo povedati, da je vsaj še 30.000 neprijavljenih na enotah za zaposlovanje.

Med zaposlenimi (605.715 v novembru 2003) narašča delež tistih delavcev, ki za redno delo komaj dosegaajo zajamčeno minimalno plačo. Ta znaša 111.400 tolarjev bruto. Delavcev s takšnim dohodkom je blizu 18.000, še bolj zaskrbljujoče pa je, da raste število tistih, ki tega zajamčenega prejema na podlagi svojega dela niti ne dosegaajo. V jeseni leta 2003 se je število teh povzpelo na 15.000.

V socialnih stiskah je tudi veliko upokoencev. 60 odstotkov letih brez državne pomoči ne bi preživelo. Oskrba je draga, domovi starejših občanov so za mnoge, ki živijo ali naj bi živeli v njih, predragi, saj terjajo od oskrbovanca okoli 130.000 tolarjev in več, če gre za zahtevnejšo nego ali višji standard bivanja.

Po ocenah raznih raziskav je revščina na Slovenskem leta 2000 ogrožala okoli 13,8 odstotka oseb, se pravi 265.000 prebivalcev ali 102.000 gospodinjstev, tako da je bil že skoraj vsak sedmi prebivalec v njenem objemu oziroma blizu te pošasti, seveda največkrat niti malo ne po svoji krivdi. Revščina naj bi v naslednjih dveh letih upadla za 0,2 odstotka, zdaj pa naj bi pestila, dihala za vrat, ogrožala duševno razpoloženje in krojila socialno obnašanje 13 odstotkov državljanov.

Na drugi strani te socialne razslojenosti ali dohodkovne situacije je delež tistih z izredno visokimi plačami in drugimi prejemki – tako imenovana elita ali višji sloj, nekakšna moderna jara gospoda. Ta plitek, a bodeč sloj, ki povzroča v pretežnem delu javnosti izlive ogorčenja ali tihe, zatajevane grenkobe, nikakor pa ne zavisti, tvori predvsem novopečeni tranzicijski lastniki proizvodnega, trgovskega, denarnega, zemljiškega velikega kapitala, ki se jim pridružujejo, če

niso del njih, podjetniški menedžerji in nosilci dobro plačanih uradnih in političnih služb. Bruto prejemki vseh teh krepko presegajo milijon tolarjev oziroma se vrte od milijon do dva milijona tolarjev, pa tudi višje, okoli tri do okoli pet milijonov tolarjev, pri tem pa pridobijo še vrsto privilegijev po individualnih pogodbah.

Med dohodkovno najrevnejšim in najbogatejšim slojem je debela plast dobro plačane podjetniške elite manjših firm, dobro plačanih uradnikov raznih državnih služb na področju šolstva, zdravstva, varstva, kulture in sektorjev državne birokracije, lokalne občinske samouprave in uprave, katerih bruto plače so v razponu med 600.000 do 1.000.000 tolarjev. Pod tem slojem, vse do sloja slabo plačanih delavcev, pa je široka paleta zaposlenih s primernimi osebnimi dohodki, s katerimi lahko potrošniško varčno in premišljeno obvladujejo svoje osnovne in tudi posebne osebne ali skupne družinske potrebe.

Slednjo skupino, ki je najobsežnejša, nekateri slovenski družboslovci, recimo dr. Mojca Novak, dr. Tone Kramberger, poimenujejo srednji razred. Gre namreč za sodobne teorije o razredih, po katerih človekov oziroma družbenorazredni položaj zaposlenih opredeljujejo pogoji zaposlovanja, višina dohodkov iz dela in podobno. In po Krambergerju naj bi bilo za ta srednji razred značilno, *da s takšnimi dohodki lahko načrtuje, vlaga, varčuje, lahko uresničuje posamezne naložbe, lahko načrtuje počitnice, zamenja avto za novega, vlaga v šolanje otrok ...* in podobno.

Če naj bi torej veljalo za srednji razred vse tisto, kar je bilo v prejšnjem odstavku povedano, potem naj bi po tej klasifikaciji za nižji razred veljalo vse tisto, kar njegovim pripadnikom takšen slog ali način življenja onemogoča, za višji pa tisto, kar v njem navzočim vse tisto in še kaj pretirano daje na razpolago in uživanje.

Seveda vseh teh razlik med različnimi družbenimi skupinami, ki jih povzročajo dejanski družbenoekonomski položaj do sredstev dela, vloga in zahtevnost v procesu dela, položaj panoge v delitvi dela ali tehnološki položaj konkretnega podjetja, skozi prejemke zaposlenih iz naslova dela ne moremo videti niti ne slutiti na podlagi pregleda povprečnih bruto plač zaposlenih v nekaj preteklih letih, ki jih je zbral in objavil Statistični urad Republike Slovenije. Ti pokažejo naslednjo podobo, preračunani tudi v neto plače:

Leto	bruto plače	neto plače
1997	144,251	86.630
1998	158,069	94.841
1999	173,245	103.907
2000	191,669	115.001
2001	214,561	128.736
2002	235,436	141.261
2003	253,200	151.920

Nekoliko bolj izostreno statusno oziroma socialno podobo zaposlenih, ne pa tudi njihovega dejanskega družbenoekonomskega položaja, ki zavisi predvsem od lastninskega razmerja do sredstev dela in vloge v procesu dela, nam daje višina povprečne kosmate plače v Sloveniji po panogah leta 1997 in leta 2003, prikazana tudi v neto znesku, ki je bila taka:

Plače po panogah	bruto		neto zneski	
	1997	: 2003	1997	: 2003
leto	214.567	: 370.832	128.740	: 222.499
finančno posredništvo	189.681	: 321.502	113.806	: 192.931
jav. uprava, obramba, soc. zav.	162.874	: 309.968	97.724	: 185.980
izobraževanje	169.644	: 308.013	101.786	: 184.807
zdravstvo, soc. var.	191.060	: 307.184	114.626	: 183.310
dr. javne, skupne, os. storitve	163.210	: 299.812	97.926	: 179.887
oskrba z elektr., plinom, vodo	164.213	: 298.122	98.527	: 178.873
rudarstvo	154.617	: 273.716	92.770	: 164.229
nepremičnine, najem	156.603	: 272.238	93.961	: 163.342
promet, sklad., zveze	138.305	: 222.101	82.983	: 133.260
trgovina, popravila vozil	118.960	: 211.060	71.376	: 126.636
predelovalne dejavnosti	135.511	: 207.565	91.306	: 124.539
kmetijstvo, gozdarstvo	120.498	: 204.316	72.298	: 122.589
gradbeništvo	135.830	: 197.567	81.498	: 118.540
ribištvo	125.962	: 189.230	75.577	: 113.598
gostinstvo				

Razlike v plačah si lahko ogledamo tudi glede na strokovno usposobljenost zaposlenih. Te pokažejo predvsem to, da se je k srednjemu ali višjemu razredu skoraj nemogoče prišteti brez visoke ali vsaj višje izobrazbe oziroma vodilnega mesta v upravljanju procesov dela ali storitev. Po podatkih Statističnega urada za leto 2002 so bile povprečne mesečne bruto plače po stopnji strokovne usposobljenosti, preračunane tudi v neto zneske, naslednje:

Usposobljenost	bruto plače	neto plače
Visoka	461.333	276-799
Višja	304-757	182-859
Srednja	217-918	130-750
Nižja	157-078	94-246
Visokokvalificirani	182-037	109-222
Polkvalificirani	142-711	85.626
Nekvalificirani	126-577	75-946
Skupaj	235-364	141-218

Če seveda razmišljamo o neto prejemkih zaposlenih, so v nezavidljivem ali kritičnem socialnem položaju recimo družinske skupnosti, ki morajo s plačo enega zaposlenega, ki se giblje med 100.000 do 150.000 tolarjev, preživeti mesec, in tako leto za letom, tudi ko otroci terjajo svoje za šolanje in izživetje svoje mladosti. V zelo kritičnem, da ne rečem neznosnem položaju, pa se znajdejo družine, tudi posamezniki brez družin, katerih prejemki ne presežejo 100.000 neto, če jim je treba vsako stvar plačati, kupiti in podobno. Ob njih pa je še cela armada nezaposlenih, več ali manj na plečih ožjih družinskih ali širših sorodstvenih skupnosti, države in humanitarnih organizacij.

Recimo, Rdeči križ Slovenije je eden takšnih dejavnikov blažitve socialnih in duševnih stisk tako imenovane obrobne množice slovenske države. Le nekaj podatkov o tem za nekoliko preteklih let, vzetih iz njegovih letnih poročil.

Leto	Krajevne	Območna	Člani	Podmladek	Prostovoljci	Postaje
	org. RK	zduž. RK	RK	RK	RK	RK
1998	1010	58	261688	65270	11676	-
1999	973	56	261258	69146	30670	302
2000	1008	56	254499	60256	12734	348
2001	1014	56	246394	63.688	10688	302
2002	991	56	209070	55866	11899	250
2003	992	56	197224	-	16369	-

To članstvo, ki je zadnja leta v upadanju, je svoje aktivno jedro precej okrepilo, kar pomeni, da ljudje s socialnimi in duševnimi stiskami potrebujejo vse več socialne pozornosti. Kako je Rdeči križ z njimi v navezi ali le-ti z njim, pa razkrivajo naslednji podatki.

Leto	Iskalci pomoči na postajah RK	Obiski aktivistov pri ljudeh v stiski	Mat. prejemniki, ljudje v stiski (št.)	Denarni prejemki ljudje v stiski (št.)
1999	31.294	30.088	42.479	-
2000	30.234	44.401	42.869	1.578
2001	21.355	48.721	53.182	3.552
2002	29.971	49.142	52.712	8.467
2003	32.014	39.348	50.204	1.969

Videti je, da imajo postaje RK polne roke dela, enako tudi aktivisti na terenu; po svojih močeh oboji blažijo gmotno pomanjkanje in duševne stiske precejšnjega dela prebivalstva.

Zelo je porasla skrb Rdečega križa za brezdomce in zasvojenice. Leta 2001 je ta humanitarna organizacija oskrbovala 385 brezdomcev in 159 zasvojencev, a leta 2003 596 prvih in drugih okoli 400.

Podobno kot Rdeči križ Slovenije rešuje stisko revežev tudi slovenski Karitas; obe torej poskušata tako ali drugače, gmotno in duhovno, pomagati ljudem, ki jih je življenje potisnilo iz najrazličnejših razlogov na svoje obrobje oziroma zelo globoko na socialno dno.

Slovenija in svet

Ali je naša socialna slojevitost ali razslojenost kakšna posebnost v svetu? Kaj bi lahko rekli o nas, upoštevajoč svetovne kazalce in trende socialnega razvoja.

Po socialni lestvici spadamo med bogatejše, socialno zgledne, ne-problematične ali socialno nekrizne družbe. A vedeti je treba, da se vendarle uvršamo v svetovne trende socialne diferenciacije, ki hvala bogu pri nas še niso tako v nebo vpijoči in bi jih še lahko obvladali, če bi bilo v družbeno razvojni politiki dovolj zrelo prisotno načelo pravične neenakosti in ne bi ta, v nasprotju z njim, preveč popuščala malignim tendencam socialnoekonomske diferenciacije. Te so seveda neprimerno bolj vidne in skrajne v globalnem svetu. Recimo, v štirih letih (1994–1998) je 200 najbogatejših ljudi sveta kar podvojilo svoje čisto bogastvo, se pravi denarno vrednost le-tega, in znaša več kot 1.000 milijard ameriških dolarjev. Premožensko stanje prvih treh milijarderjev pa je večje kot združeni bruto nacionalni proizvod vseh najmanj razvitih držav in njihovega 600 milijonskega prebivalstva. Naj k povedanemu dodam še podatek, kako je v kasnih devetdesetih letih prejšnjega stoletja petina svetovnega prebivalstva, živečega v deželah z največjim dohodkom, imela kar 86 odstotkov bruto domačega proizvoda, najrevnejša petina pa samo en odstotek. Iz podatkov, ki jih je objavila svetovna banka, slovenskim bralcem pa predstavilo Delo v svoji Sobotni prilogi 6. marca 2004, avtor teksta Mija Repovž, je tudi vidno, da bogatejše države vse bolj "pobirajo smetano", saj so bile na njej udeležene v letih 1960–1962 z 11.417 dolarjev na prebivalca, najrevnejše pa le z 212 dolarji, v letih 2000–2002 pa že z 32.339 dolarji na prebivalca, najrevnejše pa zgolj z 267 dolarji. In še: medtem ko je 40 razvitejših držav imelo od leta 1990 3-odstotno rast prihodka, se je ta v 55 državah, večinoma v podsaharski Afriki, vzhodni Evropi in v skupnosti neodvisnih držav, zniževal.

Povečevanje socialne neenakosti je torej eden najusodnejših in najnevarnejših procesov v svetu danes. Ta ogroža človekovo varnost, njegovo dostojanstvo ter načenja strpnost med ljudmi, narodi in državami. Zato tudi toliko konfliktov, medsebojnih obračunavanj, lokalnih vojn in grozljivih terorističnih dejanj – na mejah obupa in norosti. Na slednje je na svoj način opozoril tudi James Wolfensohn, predsednik Svetovne banke, ob obisku v Sloveniji, ko je Slovenija prestopila prag v krog 25 razvitih držav in bo poslej aktivno sodelovala v razvojnih programih omenjene banke. Na vprašanje novinarja Ervina Hladnika Milharčiča, ali vidi povezavo med revščino in globalno nestabilnostjo, je pritrdil in slikovito povedal, da *Vsak reven človek ne vzame puške in ustrelji bogataša. ... Vendar imate sedaj na svetu 2,8 milijarde ljudi mlajših od 24 let, 1,5 milijarde po mlajših od 15 let. Če tem mladim ljudem ne dajete upanja, imate potencial, da aktivisti zaradi visoke stopnje nezadovoljstva najdejo podporo. Če greste v taborišča v Afriki, Gazi ali nekaterih delih Južne Azije, boste našli mlade ljudi, ki nimajo nobenega upanja. Težko jih je nadzorovati. S stopnjo financiranja, ki so jo sposobne teroristične organizacije, je pomanjkanje upanja prispevek k nestabilnosti.*

Če je v Sloveniji, ki jo uvrščajo med razvite družbe, negativna socialna diferenciacija potisnila v revščino že 13 odstotkov državljanov, vsak sedmi že zazna njeno zloveščo bližino, pa je v svetu dobesedno lačen že vsak sedmi državljan. Po poročilih organizacije FAO je zdaj v takšnih razmerah, ko nimajo tako rekoč kaj jesti, 842 milijonov ljudi.

Čeprav je lakota navidez povezana v marsikateri od naštetih držav z naravnimi ujmami, kot so suše, povodnji in druge naravne nesreče, pa vendar lahko mirno trdimo, da bi človeštvo pred njimi oziroma naravo že zmoglo obraniti človeka-nesrečnika, če bi bogate države in vse druge, katerih prebivalci lakote ne trpe, zmogli dovolj solidarnosti in smelih ekonomskih potez v prid lačnih, ne pa da so v mnogih primerih prav najbolj razvite postimperialne ekonomije v dobri meri njene sopovzročiteljice.

Še huje pa je, da je danes na svetu okoli 250 milijonov otrok žrtev prisilnega izkoriščanja: dela od zore do mraka, novačenje za vojaške namene in zadovoljevanje seksualne iztirljenosti odraslih.

DRUŽBENO EKONOMSKA RAZSLOJENOST

Ali družba lastnikov in nelastnikov kapitala ali družba lastninjenih delavcev, delavcev kapitalistov?

Lastništvo nad proizvodnimi sredstvi je še vedno zelo pomembno vprašanje slovenske prihodnosti. V njem ni zgoščena samo temeljna socialna družbenoekonomska usoda zaposlenih, pač pa tudi ideološko-politična in socialnomoralna bit sodobnih nasprotij med velikimi skupinami ljudi, med lastniki in nelastniki sredstev ustvarjanja vrednosti, še posebej presežne. Dobiček si torej delijo v pretežni meri tisti, ki so lastniki proizvodjalnih sredstev.

Do leta 1990 je bilo v Sloveniji okoli 2600 podjetij v družbeni in blizu 1200 v mešani lasti. Uveljavljena je bila tudi zasebna lastnina, ki je vse od povojne nacionalizacije, bilo jih je nekaj, ostala v omejenem obsegu in je le počasi rasla v sektorju obrti in malega podjetništva kot samostojen storitveni oziroma blagovni subjekt ali pa navezujoč se kot tak na proizvodne in tržne procese proizvodnje v družbeni lasti.

V tem tako imenovanem socialističnem družbenem projektu smo

Slovenci kar dobro živeli, še zlasti v času razvoja samoupravljanja, ki je močno sproščalo kolektivna in individualna ustvarjalna prizadevanja in zgledno artikuliralo osebne, posebne in skupne interese Slovencev oziroma državljanov Slovenije v tedaj skupni državi Jugoslaviji. Postali smo družba s 6 do 8 tisoč ameriških dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca. Družbeni kapital pa je narasel na okoli 50 milijard dolarjev. Tega ne izpričujejo samo statistični podatki, ampak tudi sedanje javnomnenjske raziskave. Skoraj dve tretjini vprašanih meni, da so ljudje na Slovenskem deset let pred osamosvojitvijo in menjavo družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema živeli sorazmerno dobro, in več kot 60 odstotkov jih ocenjuje, da je bil sistem socialističnega samoupravljanja dobro zamišljena družbena ureditev, a ni bil uresničen.

Ob osamosvojitvi in nastanku samostojne države se je pod parlamentarno vladavino Demosa, z opozicijo vred, začela njegova tragična preobrazba v kapitalistično družbeno ureditev, in sicer brez soglasja državljanov, še zlasti ne dotodanjih nosilcev družbene lastnine v podjetjih. Zakon o lastniškem preoblikovanju je krojil pravico in delil pravdo, ne da bi se pri tem parlament naslanjal na preverjeno voljo državljanov ali državljanski referendum. Mnogi nekdanji veleposestniki oziroma njihovi potomci so začeli dobivati nazaj svoja zemljišča, lastniki trgovskih ali industrijskih poslopij stavbe, že zelo oplenitene z družbenim kapitalom. Delavcem, upravljavcem in vse bolj tudi gospodarjem tega kapitala, saj so morali z njim že dokaj zrelo ravnati po načelih tržnega obnašanja, pa je bila družbena lastnina preoblikovana v tako imenovano delavsko notranje lastništvo v višini 60 odstotkov vrednosti kapitala posameznega podjetja, v katerem so bili pač zaposleni. Tako so zaposleni z delnicami prevzeli okoli 90 odstotkov podjetij. Takšnemu stanju je kmalu sledilo brezobzirno prilaščanje porazdeljene družbene lastnine. Njena koncentracija je rasla v rokah peščice notranjih ali zunanjih delničarjev – vse bolj seveda zunanjih.

Po več kot 10 letih je lastniško razslojevanje porodilo sloj velikih lastnikov industrijskega, zemljiškega, trgovskega, denarnega kapitala, prej pretežno družbenega premoženja, torej tanko plast za slovenske razmere izredno bogatih ljudi, potem sloj malih delničarjev ali lastnjenih delavcev, ki je vse tanjši in brez prave zaščite in družbene skrbi, da bi obstal in se še okrepil oziroma razširil. Ob teh velikih in malih delničarjih ter klasičnih in novodobnih obrtnikih pa nastajajo novi rodovi najemnih ali mezdnih delavcev s svojo rezervno armado nezaposlenih.

Družbenoekonomsko se je slovenska družba razslojila na bogate lastnike, male ali drobne lastnike in nelastnike ali mezodne delavce. V temelju nastajata torej dva razreda, če odmislimo državo, ki ima v posesti še precej nekdanje družbene lastnine in jo počasi prepušča v privatne roke: razred lastnikov in razred nelastnikov, se pravi, kapitalistov in mezdnih delavcev. Glede na to, kolikšna je lastniška moč, izražena v številu in vrednosti delnic, se tudi dele dividende oziroma razdeljuje dobiček ali del novoustvarjene vrednosti. Prilaščanje dobička ni vezano na delež živega dela pri njegovem ustvarjanju, recimo na plačo, pač pa na delež kapitala v procesu ustvarjanja nove vrednosti. Družbena razslojenost je že prestopila prag razredne razslojenosti. Ta proces bi lahko zavrli s pravično delitvijo presežne vrednosti. A zakon o dobičku (Rop, 1997) še vedno čaka na obravnavo

in sprejem v državnem zboru. Če bi bila delitev dobička vezana na delovni prispevek vsakogar, ki ga je z delom pomagal ustvarjati, ne pa na kapital oziroma lastnino nad obratnimi sredstvi, bi se približali načelu: *Ti, ki si delal, tvoje je delo*, v dobrem in v slabem, seveda!

Za takšno vrednostno oziroma družbenoekonomsko in socialno usmeritev so se še posebej zavzela že kmalu po sprejemu zakona o lastniškem preoblikovanju nekatera podjetja v lasti zaposlenih in Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, ko je bilo vse bolj očitno, da procesi lastninjenja na Slovenskem potekajo v nasprotju z interesi večine zaposlenih. Tako so podjetja ETI Izlake, EOS design Ljubljana, Iskraemco Kranj, Iskra Kondenzatorji Semič, Konfekcija Mont Kozje, PAP Telematika Ljubljana, Titan Kamnik in že omenjeni sindikat ustanovili Združenje za lastništvo zaposlenih (DEZAP), kateremu naj bi se pridružila vsa tista *podjetja ali druge organizacije z zaposlenimi lastniki ter pravne osebe in posamezniki, ki podpirajo to obliko lastništva*. Posebej so omenjeni ustanovitelji poudarili, zakaj lastništvo zaposlenih. V šestih točkah so opredelili naslednje cilje ali smotre lastništva zaposlenih:

1. ker lahko vpliva na izboljšanje poslovnih rezultatov podjetja,
2. ker je najboljši okvir za moderne načine vodenja in organizacijo poslovanja,
3. ker lahko pripomore k razumevanju poslovanja in nastajanju bogastva,
4. da bi podjetje ostalo samostojno, zaposleni pa bi lahko sami odločali o svoji usodi,
5. ker se zaradi skupnih interesov lahko izboljša razumevanje znotraj podjetja,
6. ker prispeva k enakomernejši in širši porazdelitvi bogastva.

Združenje lastnikov zaposlenih je pod geslom ali mislijo I. M. Bootha (predsednik UO Polaroid Corp.), da je *Lastništvo zaposlenih svetovni pojav!* priredilo leta 1997 na Bledu mednarodno konferenco o tem pojavu. Naši in tuji raziskovalci so na podlagi številnih preučevanj in lastnih raziskav predstavili razvoj lastništva zaposlenih v državah Evrope in v ZDA ter prizadevanja in ukrepe posameznih državnih organov, parlamentov in vlad v korist uveljavljanja omenjene prakse v sodobnih kapitalističnih podjetjih. Povzemam nekaj ugotovitev in pomembnejših misli iz omenjene blejske razprave.

Dejstvo je, da lastništvo zaposlenih povečuje produktivnost, učinkovitost dela, prinaša boljše poslovne rezultate in pravičnejše razpolaganje z dobičkom. Zaposleni v tem primeru kot lastniki skrbneje, odgovornejše ravnaajo s sredstvi dela, pazijo na stroške dela in upravljanja, sodelujejo v iskanju boljših proizvodnih rešitev, so udeleženi pri sprejemanju odločitev v delovnem okolju in širše, hkrati pa so tudi udeleženi pri razporejanju in delitvi dobička.

Zelo dolgo kapitalistično tradicijo uveljavljanja zaposlenih kot lastnikov ima Francija. Ta država je že ob koncu petdesetih let prejšnjega stoletja sprejela učinkovit zakonski okvir, ki ga je vse do sedaj uspešno dograjevala. Podobno imata dolgoletne pozitivne izkušnje vključevanja zaposlenih v krog lastnikov in upravljavcev tudi Anglija in Nemčija, skratka večina zahodnih evropskih držav, od vzhodnih pa ga recimo pozna po navedbi dr. Janosa Lukacsa tudi *postsocialistična* Madžarska. Tako, analizirajoč madžarsko sodobno ekonomsko demokracijo, ugotavlja, da *lastništvo zaposlenih povečuje rast podjetij in izboljšuje produktivnost in donosnost. Zaposleni, ki se imajo za*

resnične lastnike, prevzemajo odgovornost in so udeleženi pri iskanju možnosti za izboljšave, rešitve problemov in sprejemanje odločitev.

Podobno kot evropski raziskovalci, družboslovci, ekonomisti in drugi tudi ameriški ugotavljajo na podlagi študije posameznih primerov delavskega lastništva pozitivne mikro in makro družbene učinke. Dr. Christopher Mackin je na omenjenem blejskem posvetu navedel nekaj takih uspešnih zgodb. Recimo: *Julija 1994 je 55.000 zaposlenih v United Airlinesu pridobilo večinski delež v lastništvu in pomemben upravljalški vpliv nad svojim podjetjem ... Prihodki iz poslovanja po zaposlenem so leta 1995 skočili za 10 %, z dobičkom od 8 oziroma 7 %. Poleg tega so od časa odkupa zaposlili 7.000 novih delavcev. Ali pa: Raziskava Kardasa (1994) v državi Washington je ugotovila 5 % višjo rast prodaje in 13 % višjo stopnjo zaposlovanja v participativnih, visoko uspešnih ESOP (Employee Stock Ownership Plan = načrtno lastninjenje zaposlenih) podjetij v primerjavi s participativnimi visoko uspešnimi podjetji brez lastništva zaposlenih. Iz tega, pravi Mackin, lahko sklepamo, da so zaposleni sposobni razlikovati med "psihološkim" in "dejanskim" lastništvom.*

Vendar omenjeni udeleženec blejskega posveta je povedal še nekaj daljnosežnejših misli; navedel je razmišljanje Geoga Willa, kako bi ... *lastništvo zaposlenih v privatnih podjetjih lahko napovedalo "obetavno novo poglavje v zgodovini kapitalizma ... (ki bi lahko) ... zmanjšalo nekatere oblike socialnih konfliktov, pomembnih za moderni liberalizem".*

Mackin tudi pokaže na neprimerno porazdelitev bogastva v ameriški družbi (tudi v Veliki Britaniji in Kanadi), ki je *radikalno skoncentrirano*, osupljivo narašča delež nacionalnega premoženja, ki ga ima v rokah en odstotek ljudi, ta skupina je recimo leta 2000 razpolagala kar s 17 odstotki nacionalnega dohodka, in se zavzame za to, da bi se to preusmerjalo k tistim, *ki so prvotno odgovorni za njegovo nastajanje v podjetjih*, kajti, kot pravi, *lastništvo zaposlenih omogoča transparentnost procesa ustvarjanja bogastva*, in sklene: *Če je pravilno oblikovano, lastništvo zaposlenih povezuje kolektivne napore s kolektivnimi rezultati*, s čimer seveda definira ali redefinira naravo oziroma družbeno bistvo delovnega razmerja v skladu z družbenostjo kapitala, se pravi proizvodnih sredstev. Ta sredstev ne vidi v rokah abstraktnih zaposlenih, pač pa v rokah živih delavcev v konkretnih podjetjih, v katerih nastopajo tudi kot delničarji z vsemi obveznostmi in pravicami, ki iz tega nastajajo, in tudi tveganji.

Razmere v ZDA je na nek način posplošil Alan Hyde z oceno, da so dosedanji rezultati uveljavljanja postmoderne organizacije dela odprle pot *gospodarstvu, v katerem bodo podjetja v veliki meri v lasti zaposlenih*. (V letu 2000 naj bi bila četrtnina podjetij na ameriških borzah v vsaj 15-odstotni lasti zaposlenih).

Tako kot Hyde so tudi številni drugi raziskovalci industrijske demokracije in nosilci postmoderne organizacijske teorije, recimo Gephard, Thatcenkery, Boje in drugi, razmišljali zelo vizionarsko, postmoderno, o lastništvu zaposlenih in v zvezi z njim o celotnem razvoju postmodernih družb. V povezavi z njihovimi študijami postmodernih konceptov lastništva zaposlenih je naša raziskovalka mag. Aleksandra Kanjuo Mrčela povzela, kako sodobni čas in nakopičeni problemi, kot so *zaostrena mednarodna gospodarska konkurenca, problemi glede staranja populacije in brezposelnost, potreba po redefiniciji socialne države*, terjajo iskanje alternativ temu, kar je ponujal moder-

nizem – uspeh, moč in znanje pridobivajo nov pomen in zahtevajo protiuteži: harmonijo, sodelovanje in čutenje ... Lastništvo zaposlenih, navaja, je ekonomski korelat redifiniranega političnega koncepta državljana, ki od državljanov v zamenjavo za določene pravice zahteva večjo samoodgovornost, aktivnost in dejavnejšo udeležbo v javnem življenju, in sklene, da zato to obliko lastnine, kot lastnine zaposlenih, ne gre vpenjati v preživele koncepte, pač pa v prihodnost usmerjene rešitve.

Magistra Mrčela je v svojem prispevku spregovorila tudi o lastninskem boju pri nas. Slikovito ga predstavi kot spopad različnih skupin lastnikov, kot so to notranji lastniki in zunanji notranji lastniki firm ter veliki skladi ali investicijske družbe. Tako *Investicijske družbe in državni skladi na eni strani ter notranji lastniki na drugi strani formirajo interesne koalicije: zunanji lastniki določajo pravila skupnega nastopanja v podjetjih, notranji pa organizirajo klube in združenja, da bi enotno glasovali na skupščinah. Osnovno področje sporov med skupinami sta delitev dobička in udeležba v nadzornih odborih podjetij. Primeri, ko investicijske družbe tožijo podjetje, ker ne izplačujejo dividend, kažejo, da so zaenkrat notranji lastniki bolj pripravljeni varovati dolgoročne interese podjetij in se odpovedati dividendam (in tudi plačam), da bi zagotovili obstoj podjetja (in svoja delovna mesta).*

In lahko se strinjamo z njo, ko pravi, da lahko na nadaljnji trend lastninjenja v Sloveniji vplivajo tako ali drugače *menadžerji, politiki, zaposleni, sindikati in javnost*, se pravi razni segmenti civilne družbe. To bi bilo tudi v skladu z našimi socialnimi težnjami v času moderne in našo socialno zgodovino in vrednostnimi usmeritvami pretežne večine slovenskega prebivalstva, ki korenini v humanističnih socialnih idejah pravičnosti in privzgojenih delovnih navadah. Kot nekdanje socialistično samoupravno gospodarstvo bi se lahko bolj izvorno vključili v tiste postmoderne tokove kapitalističnih gospodarstev, ki preraščajo v zahtevo po globalni reformi celotnega kapitalističnega sistema, da bi se le-ta, kot je bilo slišati na Bledu (Benito Benati) *posodobil in usposobil za obvladovanje hitro spreminjajočih se ekonomskih okoliščin* v svetu.

Seveda se ob vsem povedanem zastavlja vprašanje, kam smo pravzaprav na Slovenskem po ukinitvi družbene lastnine krenili. Ali nismo morda takrat in potem vse do danes vlekli napačne systemske poteze? Ali ni slovenska družba v postsocialistični preobrazbi zašla na eno od preživelih kapitalističnih poti?

Namesto da bi sistemsko dosledno izpeljali prenos družbene lastnine od abstraktnega delavca in abstraktnega kolektiva k zaposlenemu kot dejanskemu lastniku sredstev dela, in sicer tako, da bi lahko zgolj na tej podlagi nastajalo novo osebno in družbeno blagostanje državljanov Slovenije, smo z lastninsko tranzicijo ustvarili ideološko in politično prekletstvo nad sistemom družbenega in delavskega samoupravljanja, pretežno večino nekdanjih upravljavcev z družbeno lastnino pa odrinili na obrobje odločanja ali pa jim celo namenili klasično mezdno delovno razmerje. Podjetja v tako imenovani kolektivni socialistični lasti niso dosledno prešla v last in upravljanje zaposlenih delavcev. Tako se nekdanje socialistično samoupravno gospodarstvo ni izvorno vključilo v postmoderne tokove industrijske demokracije kapitalističnih gospodarstev, ki preraščajo v zahtevo po globalni reformi celotnega kapitalističnega sistema. Naj povzamem misel dr. Jožeta

Mencingerja: notranje lastništvo podjetij je v resnici nekakšno nadaljevanje samoupravljanja, seveda v spremenjenih makroekonomskih okvirih. Po njegovem je prav nekdanje samoupravljanje omogočilo najbolj naraven prehod iz enega gospodarskega sistema v drugega in se je v tej obliki uveljavilo dejansko, ko smo ga proglasili za mrtvega ..., v generiranje lastništva zaposlenih ... Žal se to tako imenovano generiranje ni sistemsko učinkovito zaščitilo, saj zakon o privatizaciji takšne delavske tranzicije ni zaščitil ali spodbujal, le onemogočal je ni, in prav v tem je videti takratno nesodobno tendenco politike, ki še do danes ni presežena.

Socialni partnerji so tako junija 2002 prišli zgolj do poenotenja v tem, da morajo biti v delitvi sredstev iz naslova doseganja delovnih in poslovnih rezultatov udeleženi vsi zaposleni, sorazmerno s svojim prispevkom ... Zveza svobodnih sindikatov Slovenije pa se je v svojem programu decembra istega leta zavzela za sprejem zakona, ki bo dal delavcem možnost, da bodo na podlagi dela brez omejitev udeleženi pri ustvarjenem dobičku, ne glede na obliko lastnine in glede na dogovorjeno politiko plač, kar naj bi bil eden nujnih pogojev za nadaljnji razvoj delavskega delničarstva, ker so pač lahko zaposleni "pravi lastniki" in so sposobni sprejemati odločitve, ki zagotavljajo razvoj, nova delovna mesta ter socialno in gmotno varnost zaposlenih. Jasno je v programu tudi povedano, da mora vsak delavec, ki dela v gospodarskih dejavnostih, imeti na podlagi dela z zakonom zagotovljeno pravico do udeležbe pri dobičku družbe oziroma drugega gospodarskega subjekta.

Kakšna pa je politična stvarnost? Omenil sem že, da je Zakon o udeležbi delavcev pri dobičku prišel na pobudo Zveze svobodnih sindikatov v parlament že leta 1997. Vendar zanj stranke doslej niso pokazale dovolj politične volje. Obležal je nekje na poti v državni zbor.

Ali bo zdaj, ko je slovenska država v Evropski uniji, kaj drugače? Svet Evropske unije namreč priporoča udeležbo zaposlenih v dobičkih in rezultatih podjetij. Po ugotovitvah njegovega Priporočila predstavlja delavsko delničarstvo učinkovit instrument zoper nezaposlenost in podporo drugim makroekonomskim ciljem države.

DRUŽBENOPOLITIČNA RAZSLOJENOST

Parlamentarna strankarska ali dosledna ljudska demokracija?

Slovensko politično telo je razporejeno na množico političnih strank, od katerih nekatere tvorijo parlament, tako imenovani državni zbor. Vsa ta parlamentarna in zunaj parlamenta delujoča strankarska razpršenost izraža ali projektira le en družbeni red, to je kapitalistični (socialni kapitalizem).

Pred pičlim četrto stoletjem so torej politične sile slovenske družbe opustile socialistični program družbenega razvoja, vse brez izjeme. Iz vlaka, ki je peljal v socializem, smo državljani Slovenije, hočeš nočeš, morali vstopiti na vlak kapitalistične lokomotive. Če je poprej Socialistična zveza politično združevala vse interese in poglede v okviru možnega socialističnega družbenega razvoja, zdaj to počenjajo vse politične stranke v korist kapitalistične družbene ureditve. Stranke torej ne sledijo procesom razredne porazdelitve slovenske družbe. Ni strank, ki bi dejansko ali nastajajoče odtujevanje zaposlenih od sredstev dela zajezile z nasprotnimi političnimi cilji in hotenji. Zato kljub strankarskemu pluralizmu ne moremo govoriti o družbeno-

razredni politični strankarski razslojenosti. Prejšnjo politično orientacijo, ki jo je utelešala najširše Socialistična zveza kot ljudsko gibanje in politični temelj socialistične demokracije, je zamenjala njej nasprotnojoča, s tem razločkom, da je ta strankarsko pluralno navzoča in je temelj meščanske demokracije.

Ni strank, ki bi dejansko ali nastajajoče odtujevanje zaposlenih od sredstev dela zajezile z radikalnimi političnimi cilji in hotenji. Izven pluralnega kapitalističnega strankarskega bloka obstaja civilna družba s segmenti odpora, kritike ali celo zanikanja kapitalističnega sistema. Ti družbeni segmenti in njihova teoretska jedra so več ali manj še za družbenim obzorjem, le v bolj občutljivih družbenih trenutkih jih je vidovati ali čutiti na javni družbeni sceni, v jedru družbenega dogajanja. Obstajajo tudi poskusi oživljanja socialno pravičnejših družbenih projektov, kot je recimo gibanje Slovenska pot ali pa Forum za novo levico, a vsa ta prizadevanja ob kapitalistično usmerjenih strankah nimajo v civilni družbi nikakršnega vidnejšega vpliva ali resne politične teže. Sindikati pa morajo ostati zelo stvarni in se iz dneva v dan zgolj bojevati za *ljubi delavski kruhek*. Vprašanje družbene vizije, ki jo izpostavljajo, je zato pod nenehnim pritiskom omenjene socialne eksistenčne skrbi. Ne nazadnje: ali so bili sploh povabljeni k razpravi za predsedniško omizje predsednika Republike o prihodnosti Slovenije?

Stranke z jasno izraženo utopijo družbene pravičnosti torej ni niti ne nestranskega civilnega gibanja, ki bi namesto načela socialne države razvilo zamisel o sodobni družbi blaginje, utemeljeni na listini človekovih pravic, ki jo eni videvajo v nekakšnem kapitalističnem socializmu, drugi pa v demokratičnem socializmu.

Zveza borcev kot temeljna nosilka dediščine, se pravi dosežkov in vrednot narodnoosvobodilnega boja, je v nekakšnem izpraševanju o sebi in svojem odnosu do slovenskih družbenih razmer, ki so, kot je slikovito ob neki priliki dejal njen prejšnji predsednik Ivan Dolničar, povsem drugačne od tistih, za kakršne se je le-ta zavzemala in se za njih tudi bojevala. In še, da se je pač treba za vrednote narodnoosvobodilnega boja zavzemati v povsem spremenjenih družbenih okoliščinah, se pravi, bi dejal, v kapitalistični družbeni ureditvi in v razmerah, ko globalizacija sveta poteka pod taktirko postmoderne kapitalistične komande. Na deklarativni ravni se je sicer Zveza borcev izrekla za to, da svojo aktivnost še naprej povezuje z bojem *slovenskega naroda za ... demokratično, socialno pravično družbeno ureditev*, v praktičnem ravnanju pa še ni, recimo, kos vprašanju, kako navezo na programsko točko OF o zavzemanju za *dosledno ljudsko demokracijo ...*, kar je pomembna družbenoekonomska, socialnoetična in politična vrednota, ki jo je le-ta in iz nje nastala Socialistična zveza poskušala uveljavljati kot utopijo, saj zanjo ni bilo najti nobene primerne družbeno-sistemske prakse, vzdrževati in udejanjati v današnjih družbenih razmerah.

To polstoletno udejanjanje dosledne ljudske demokracije, njene političnoekonomske, oblastne in etične vsebine, ki je pomenilo krčenje poti tako imenovani pravičnejši družbeni ureditvi, ki je prinašala blaginjo vsem njenim članom in je bila predmet kar velike teoretske in politične pozornosti v svetu, bi kazalo temeljiteje premisliti in razvozlati, kaj se je v praksi posrečilo, dobro obneslo, ne glede na to, da je kasneje ta ureditev doživela zlom. Namreč, vrednota o dosledni ljudski demokraciji je trajna, je socialna utopija, ki jo kaže nenehno

soočati s praktičnimi dosežki, se pravi, preverjati, kaj je s tako imenovanim vladanjem ljudstva v resnici.

Vladati v imenu ljudstva, ko je ljudstvo več ali manj objekt, je eno, drugo pa je, če to ljudstvo samo vlada, se pravi, zmore artikulirati v organih oblasti svoje javne interese po svojih predstavnikih.

VREDNOSTNA RAZSLOJENOST

Ali socialna država ali družba pravne pravičnosti in socialne blaginje?

Sprememba družbenega reda je potresla tudi sistem vrednot. Družba pravične neenakosti se je prelevila v družbo nepravične neenakosti. Krivična neenakost je uzakonjena. Družba blaginje je ukinjena. Kapital (proizvodni, denarni) je vir blagostanja, ne pa delo (fizične in duhovne zmogljivosti, ki so tudi kapital). Delu pripada mezda, plača, proizvodnemu, denarnemu kapitalu pa dobiček. Eksistenca iz dela je ogrožena po lastnikih proizvodnega in denarnega kapitala.

Vrednota pravične neenakosti je potisnjena na raven etične norme in dokaj izrinjena iz normativne prakse ter ni zadeva politične vneme. Ni stranke, ki bi se zanjo sistemsko zavzemala. Tako imenovani pravičniki so predmet posmeha, pomilovanja ali pa celo zmerjanja. Komunisti pa so postali politični delikventi – kar so nekoč v stari Jugoslaviji že bili, in takrat nad njimi še ni visel meč prekletstva zaradi povojnih pobojev, ker pač odgovornost za njih ni konkretizirana, posebljena. Se pravi, da je bistvo vseh poskusov politične lustracije povezano z njihovim pogledom na družbo socialne pravičnosti in političnim zavzemanjem zanjo.

Hkrati ko postajajo skupek vrednot človekove pravice, se spregleduje, da spoštovanje in nedotakljivost zasebne lastnine obsega tudi z delom ustvarjeni presežek ali dobiček. Tega si nominirani lastniki kapitala prilaščajo z razlaščenjem, pehanjem ustvarjalcev v mezdni odnos. Izkoriščanje postaja pomemben vir, ne edini, revščine ali neblaginje množice. Kot primer naj navedem podatek, kako je slovenska predelovalna dejavnost, v kateri je 217.017 zaposlenih, ali okoli 46 odstotkov od vseh 469.166 zaposlenih po posameznih dejavnostih, v letu 2002 ustvarila 104 milijarde tolarjev čistega dobička, vendar pri njem niso bili udeleženi delavci brez delnic (enako se je zgodilo v drugih panogah), čeprav se je v primerjavi z letom 2001 čisti dobiček v tej dejavnosti povečal – po virih o poslovanju družb po posameznih področjih dejavnosti – za 37,6 odstotka, torej bolj kot v vseh dejavnostih skupaj (34,2 odstotka).

Po podatkih, povzetih po Delu, 26. maja 2004, naj bi bilo pri nas v letu 2003 35.839 kapitalskih, 3671 osebnih in 327 združenih družb. Te so v omenjenem letu ustvarile 520,172 milijarde tolarjev čistega dobička in 205,421 milijarde tolarjev čiste izgube, tako da je skupina 39.837 gospodarskih družb poslovala s 314,751 milijarde tolarjev neto čistega dobička. V družbah z izgubo je bilo 107.363 zaposlenih ali 22,7 odstotka vseh zaposlenih v gospodarskih družbah. V primerjavi s prejšnjim letom pa je bil skupni čisti dobiček večji za 19 odstotkov in čista izguba za 3 odstotke manjša. Čisti dobiček je izkazalo 25.546 družb ali 64,1 odstotka vseh, natančnejši podatki o porazdelitvi čistega dobička pa kažejo, da ga je bilo kar 384,927 milijarde tolarjev ali 74 odstotkov v rokah 699 družb. Vse družbe iz te skupine so vsaka zase ustvarile več kot 100 milijonov tolarjev čistega dobička. O dobičku do milijon tolarjev je poročala krepka polovica od 25.546 družb. Sku-

paj so zbrale 3,895 milijarde tolarjev čistega dobička ali 0,8 odstotka vsega čistega dobička gospodarskih družb. Največ čistega dobička – 37,2 odstotka od 520.172 milijarde tolarjev – so ugotovile družbe iz predelovalne dejavnosti, saj je 4454 družb iz te dejavnosti poročalo o skupaj 193,518 milijarde tolarjih čistega dobička. Po deležu v skupnem čistem dobičku je bila na drugem mestu skupina 7678 družb iz trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov za široko porabo, ki so poročale o 112,5 milijarde tolarjev ali 21,7 odstotkov vsega čistega dobička gospodarskih družb. Po podatkih, objavljenih v Svobodni misli št. 1, letnik 2004, je med družbami z dobički v letu 2002, verjetno tudi v letu 2003, izstopalo deset najmočnejših. Te so: Lek z 11,3 milijarde čistega dobička, Krka z 11,1 milijarde, Eles s prek 7 milijardami, potem pa Telekom, Interevropa, Petrol, Mercator, Sava Tires, Iskratel in Luka Koper, vsi med 4,5 in 5,5 milijarde čistega dobička.

Od poslovnih uspehov družb ima večina zaposlenih bore malo otipljivega pri svojih izplačilih, čeprav so seveda sodelovali pri njegovem nastanku s svojim delom. Najbolj so seveda bili opeharjeni delavci brez delnic, so si pa toliko več prisvojili skupaj ustvarjene vrednosti nosilni delničarji. Če pomislimo, da je v letu 2002 znašala masa za plače delavcev po kolektivnih pogodbah okoli 40 milijard tolarjev, bruto masa za menedžerske plače po individualnih pogodbah pa 5,5 milijarde tolarjev, ki si jih je razdelilo 7584 vodilnih, bi bila še kako koristna za delavski stan drugačna, pravičnejša delitev čistega dobička, ki ga je v letu 2002 oziroma v leto 2003 ustvarilo več kot 64 odstotkov družb z okoli 345.955 zaposlenimi v letu 2002 in 365.261 zaposlenimi v letu 2003, v preostalih, kjer tega ni bilo ali pa je bila celo izguba, pa je bilo 123.211 zaposlenih predlanskem, lani pa 107.263.

Seveda imajo pravico pri delitvi dobička le delničarji. Levji delež pri tem pospravijo veliki delničarji ali močni lastniki, za male pa ostane bore malo, za mnoge zaposlene, ki niso delničarji, ne po svoji krivdi, pa nič.

Upoštevajoč vse družbe na Slovenskem oziroma zaposlene v njih še posebej bodejo v oči razmerja med tistimi delavci delničarji, ki so delnice v glavnem pridobili na podlagi certifikatov, in novimi generacijami delavcev, ki jim pač to ni dano. Oboji v podjetjih ustvarjajo dobiček, a do njega so upravičeni le prvi, ker je pač naša zakonodaja takšna, da ne predpisuje, da bi se na podlagi dela lastninila nova vrednost vsakemu zaposlenemu oziroma vsem zaposlenim, v podjetjih pa takšne norme pravičnosti lastniki kapitala v internih aktih ne uveljavljajo. Če jo, gre zgolj za manjša enkratna letna izplačila vsem zaposlenim iz naslova dobička, ne pa za interni sistem lastninjenja delavcev.

Tudi predlagani zakon o udeležbi zaposlenih pri dobičku ne predpisuje obvezno lastninjenje delavcev. Dobiček torej še naprej ne bi bil last vseh, ki so ga ustvarjali, ampak samo tistih, ki že imajo v lasti proizvodna sredstva, imajo delnice, ostali pa bi ga bili deležni le, če bi se za udeležbo odločili z več kot 50-odstotnim deležem zaposlenih v ustrezni družbi oziroma delovni organizaciji. Ker zakon določa, da je udeležba pri dobičku *prostovoljna* in se za to mora odločiti več kot polovica zaposlenih v firmi.

Lastnikom kapitala torej po ustavi, zakonu, predpisih pripada dobiček, zaposlenim brez delnic pa ne, in bi jim po novem le v primeru, če bi se zanj v večini odločili. Za kapitalom (lastniki proizvodnega in

VIRI

Beck Ulrich: Kaj je globalizacija?; Krtina, 2003

Antonio Negri, Michael Hardt: Imperij; Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, letnik I, 2003

Brane Mišič: Nastajanje in razvoj kolektivnih pogodb v Sloveniji; Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2003
Viljem Merhar: Upoštevanje ekonomskih doktrin pri vrednotenju zgodovinskih dejstev; Politična ekonomija, Politekonomska spominjanja in spraševanja, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, 2000; Za večjo dodano vrednost, avtorjev neobjavljeni tekst

Publikacije Svobodnih sindikatov o poslovnih izidih družb, zaposlenosti, brezposelnosti, plačah za obdobje 2000–2004

Publikacija Združenja za lastništvo zaposlenih; Mednarodna konferenca: Lastništvo zaposlenih in uspešnost podjetij, Hotel Golf, Bled, 23. in 24. oktobra 1997

Industrijska demokracija, št. 9, september 2002, št. 10. oktober 2002, št. 3. marec 2004

Svobodna misel, letnik 17, št. 1, 2, 3, 4

Delavska enotnost, letnik 61, št. 41, 42, 44

Delo, 26. julija 2003, Delo, 8. aprila, 20. aprila, 26. aprila, 27. aprila 2004, Delo, Sobotna priloga, 3. januarja, 14. februarja, 6. marca, 20. marca, 27. marca, 10. aprila 2004, Delo, 14. aprila, 15. marca, 19. marca, 5. maja 2004

Dolenjski list, 29. aprila in 25. marca 2004

Panorama, letnik 7, št. 5

denarnega kapitala) stoje pravne norme prilaščanja dobička, za delom (lastniki fizične in duhovne oblike kapitala – znanjem) pa zgolj možnost udeležbe, prvi si dobiček prisvaja(jo), drugi ga le rojeva(jo), prvi ima(jo) do njega neodtujljivo pravico, drugi pa ne, in je zanj, za njih, le pogodbeno možnost.

In kaj je pravzaprav kapital?! Je mnogovrstna dobrina, izražena v opredmeteni produkcijski, blagovni, finančni in denarni obliki, a tudi v delu vseh zaposlenih kot praktični uporabi njihovih fizičnih zmogljivosti, vse bolj pa njihovega znanja in motivacije. Vse te sestavine kapitala omogočajo njegovo ustvarjanje, prispevajo k rasti te družbene dobrine in k človeški osebni eksistenci vsakogar, če je pravično in umno razdeljen in rabljen, in krivični eksistenci, če je nekomu bolj ali manj odvet, kot je recimo tistim zaposlenim, ki niso spoznani kot njegovi lastniki in ustvarjalci. Tako se, recimo, kapital, izražen v obliki fizičnih in duhovnih (znanje) zmogljivostih, čigar lastniki v resnici ustvarjajo presežno vrednost ali dobiček, seli k lastnikom snovne in denarne oblike kapitala. Lastniki materialnega in denarnega kapitala si prisvajajo duhovni kapital, prilaščajo si fizično in duhovno ustvarjalnost – znanje tistih zaposlenih, ki jih najamejo in jim za opravljeno delo dajo le mezdo, ne pa tudi delež iz dobička, ki jim pripada zavoljo tega, ker so ga s svojim delom (kapitalom) pomagali ustvariti, mu dali podobo presežnega blaga ali storitve.

V tem normiranem razlikovanju pravice biti udeležen pri dobičku je leglo uzakonjenega izkoriščanja. Ko gre za pravice iz dela, vsi zaposleni po slovenski zakonodaji si niso v enakopravnem položaju! Neupoštevanje pravice, da so vsi zaposleni, ki dobiček ustvarjajo, upravičeni sodelovati pri razpolaganju z njim, biti udeleženi tudi pri njegovi delitvi, pospešuje procese in odnose nepravilne družbene neenakosti, kar v najboljšem primeru pelje k socialni državi, ne pa k družbi socialne blaginje. Družba revnih in bogatih, družba prilaščanja in razlašanja ni družba blagostanja. Socialna država je torej eden zadnjih branikov socialnega miru ali nekakšen davek, ki ga je kapital še pripravljen dati za socialni mir zavoljo ohranjanja svojih dobičkov in virov izkoriščanja. Kot taka ni temelj porajanja družbe blaginje.

Družba blaginje je družba dela, umne razporeditve in pravične delitve njegovih sadov ter produktivne solidarnosti.

Neusahljivo je to izpovedal naš pesnik v Zdravljici, češ da naj žive tisti, *ki dan dočakat hrepene, ko, koder sonce hodi, ne bo sužnje glave*. Ne bo je, ko bo uresničeno Kantovo načelo, da ne stori drugemu, kar nočeš, da drugi stori tebi. In dokler bodo sužnje glave, se ve, kaj je treba počenjati za blaginjo vsakogar.

Če torej ne more biti dvoma, ker vemo, kaj nam je storiti, pa ob tem ne bo odveč ponoviti za generalnim sekretarjem Združenih narodov Kofijem Ananom njegovo tožbo, *kako je najbolj žalostno to, da vsi vemo, kaj je narobe in kaj treba narediti, a pogosto ne moremo ravnati v skladu s tem*.

ZNANJE KOT STRATEŠKI ELEMENT RAZVOJA KRKE ✓

Referat je bil predstavljen na mednarodni konferenci Human Resource Management in Knowledge Based Economy junija 2004 v Ljubljani.

Globalizacije in upravljanje človeških virov

Spremembe v procesu globalizacije so kompleksne in neposredno zadevajo organizacije in države ter se posredno ali neposredno dotikajo tudi vsakega posameznika. S krepitvijo globalnega poslovanja, mednarodne konkurenčnosti, krepitvijo multinacionalk in tujih vlaganj so najbolj izrazite in deležne največje pozornosti mednarodne ekonomske spremembe. Le-te so mogoče prav zaradi ljudi, ki so sodelovali in oblikovali te procese. Globalizacija torej temelji na učinkovitem upravljanju človeških virov, kar se je v zadnjih letih še posebej poudarjalo, saj je nesporno sprejeto, da je mogoče upravljanje človeških virov uveljaviti kot konkurenčno prednost podjetja (Zupan, 1996).

Vse bolj smo v svetu priča izjemno hitrim spremembam na trgu, ki so plod tehnično-tehnološkega razvoja, še posebej na področju informatike in telekomunikacij. To je izjemno okrepiło ne samo dinamiko poslovanja ter mednarodno konkurenčnost, temveč tudi potrebo po ljudeh, ki bodo ne le sledili, temveč pospešeno oblikovali procese, ki so se začeli s tako dinamiko razvijati v svetu. Spremembe so postale tako hitre, da je postavljanje ciljev postalo negotovo, potrebovali bi več novih idej in domiselnosti, tako pri postavljanju ciljev kot pri njihovi realizaciji. Organizacija postaja bolj sploščena, kar pomeni, da se odgovornost za rezultate razširja po vsej organizaciji. Za take spremembe pa je potrebno, da se organizacije zavedajo, da je mogoče nove razmere delovanja učinkovito premagovati tako, da namenjajo večjo pozornost človeku, naložbam vanj, njegovemu razvoju in sproščanju ustvarjalnih zmožnosti. Zaradi vseh teh sprememb lahko pričakujemo veliko vsebinskih premikov prav v izobraževanju. Praktično je šolski sistem zasnovan na znanju, ki so ga v organizacijah potrebovali nekoč in »v obdobju, ko delamo timsko, ko delovno mesto ni stabilno in se učimo dela za stabilno delovno mesto, je čutiti izredno razhajanje med tistim, kar nas je naučila šola, in tistim, kar potrebujemo v praksi. V resnici šola daje pretekle izkušnje, pri delu pa potrebujemo prihodnje ... Z izobraževanjem bo treba doseči spremembo vedenja, ki bo temeljilo na znanju, in ne znanja.« (Lipičnik, 1998:37-38).

Globalizacijski tokovi so izrazito posegli na trg delovne sile in še posebej na odnos in pristop k celovitemu razumevanju kadrovskih tokov v svetu. Te spremembe močno posegajo v sam temelj upravljanja človeških virov. Če se je avtarkičnost kazala v preteklosti tudi na kadrovske področju in je bilo sodelovanje v mednarodnih ekonomskih odnosih privilegij posameznikov tako v zahodnih kot v vzhodnih ekonomijah, pa je mednarodna konkurenčnost nastopila tudi na tem segmentu upravljanja kadrov. Tako kot ne moremo trditi, da je globalizacija že v celoti uveljavljena, tudi ne moremo trditi, da se je to že zgodilo na področju kadrovskih virov (Brewster idr., 2000). Ta proces pa je spodbudil k dvigu kakovosti kadrov, ki se zavedajo nujnosti usposobljenosti za komuniciranje v svetovnih jezikih ter nujnih menedžerskih in predvsem vodstvenih znanj za delo z ljudmi. Spremembe v organizaciji in poslovanju podjetij kažejo na bistveno spremenjene odnose v podjetjih in med podjetji ter zato na velik po-

men, ki ga imajo menedžerji in tudi drugi strokovnjaki ter sodelavci, da kot tim uspevajo dosežati zastavljene poslovne cilje. Proces iskanja ključnih strokovnjakov in menedžerjev bo prav zaradi globalizacije na področju organizacijskih povezav v multinacionalke ter siceršnjega mednarodnega povezovanja manjših ali majhnih podjetij vse bolj pomemben.

Spremembe na področju upravljanja človeških virov pa ne zadevajo samo ključnih strokovnih in menedžerskih kadrov temveč to terjajo permanentno učenje praktično od vseh zaposlenih. Predvsem podjetja, ki se zavedajo nujnosti sledenja tehnično tehnološkim spremembam, to zagotavljajo tudi z nujnimi dokvalifikacijami, prekvalifikacijami svojih delavcev ter s pridobivanjem znanja v drugih oblikah, ki omogočajo konkurenčnost v poslovanju na globalnem trgu. V nasprotnem primeru bi morale podjetje prej kot v desetletju zamenjati celotno strukturo zaposlenih. Posameznik bi moral biti pripravljen na (pre)-usposabljanje vsaj trikrat do štirikrat v svoji delovni karieri (Merkač, Možina, 1998: 475). Vendar pa je ob tem potrebno ugotoviti, da »učence se organizacije« ne pričakujejo več, da bi morale vsa znanja posredovati šole, temveč za prenos organizacijsko specifičnih znanj na svoje zaposlene poskrbijo same. Učenje postaja vse pomembnejši del dela (Svetlik, 1998: 8).

Proces globalizacije je močno dinamiziral upravljanje človeških virov ter ga umestil kot enega osnovnih strateških dejavnikov svetovne poslovne uspešnosti. Kolikor bolj se podjetja tega zavedajo, toliko bolj so lahko uspešna in učinkovita pri doseganju poslovnih ciljev.

Znanje – temelj kakovosti človeških virov

Uspešnost podjetja temelji na kakovosti zaposlenih, ki vključuje njihov celotni osebnostni in strokovni potencial, znanja, sposobnosti in veščine. Za uspešno delovanje podjetja ni dovolj le nabor vseh teh dejavnikov, temveč je potrebno stalno sistematično delovanje za dvig njihove ravni. Prav zato se v okviru upravljanja človeških virov posebej načrtno skrbi za njihov razvoj.

DeSimone in Harris (1998: 3) opredeljujeta razvoj človeških virov kot splet premišljenih sistematičnih in planiranih aktivnosti v podjetju, ki zagotavljajo, da se zaposleni seznanijo in opremijo z nujnimi znanji, veščinami in spretnostmi za opravljanje s sedanji in prihodnji zahtevami na delovnem mestu. Aktivnosti za razvoj človeških virov se začnejo z vstopom posameznika v podjetje in se nadaljujejo skozi njegovo celotno kariero, ne glede na katerem delovnem mestu dela. Prav zato mora razvoj človeških virov kot primarna funkcija upravljanja človeških virov zagotoviti izobraževanje in usposabljanje ter razvoj vseh zaposlenih, organizacijski razvoj in razvoj karier.

Znanje postaja vse pomembnejši kapital človeških virov. Uspešno uresničevanje poslanstva, poslovne strategije, sprejetih ciljev podjetja je tesno povezano z znanjem zaposlenih, njihovimi veščinami in izkušnjami. V interesu menedžmenta je, da so zaposleni, kot dejanski izvajalci strateških ciljev, sposobni kakovostno in učinkovito opravljati svoje delo. Za to ni dovolj le dosežena ustrezna stopnja strokovne izobrazbe, temveč so potrebna tudi druga znanja in veščine, ki jih morajo zaposleni pridobiti pred samo zaposlitvijo ter z usposabljanjem na delovnem mestu in s študijem ob delu. Milkovich/Boudreau (1994: 490) opredeljujeta tako izobraževanje kot »sistematični proces za pridobivanje veščin, pravil, zamisli in vedenj, katerih rezultat bo

izboljšanje in prilagoditev lastnosti zaposlenih z zaposlitvenimi zahtevami».

Kovač (1999: 5) poudarja pomen učeče se organizacije, ki z uporabo znanja kot komparativno tržno prednostjo, sposobnostjo prilagajanja, zaupanja in sodelovanja, oblikuje novo poslovno kulturo vodenja sprememb. Zaradi tega se podjetje oziroma njegov menedžment tudi odloča za vlaganje v zaposlene. Prvo med njimi je vlaganje v izobraževanje in usposabljanje za potrebe opravljanja tekočega in prihodnjega dela. Zaposlenim omogočajo pridobivanje določenih znanj, spretnosti in veščin, predvsem zaradi potreb uresničevanja poslovne strategije in operativnih ciljev. Pri tem pomeni izobraževanje (Mayo/Lank, 1996: 51) »odkivanje novega znanja, zamisli, idej na relativno programiran način. Običajni cilj je izboljšanje znanja ali preoblikovanje vedenja ali prepričanja.« Usposabljanje pa ima za cilj naučiti, kako se določene stvari delajo, torej je bolj usmerjeno k oblikovanju določenih veščin.

Glavni cilj izobraževanja in usposabljanja je, da pomaga podjetju doseči svoj osnovni namen z dodajanjem novih vrednosti njihovemu ključnemu potencialu - zaposlenim. Cilji izobraževanja in usposabljanja so po Armstrongu (1996: 529) naslednji:

- razvoj sposobnosti zaposlenih in izboljšanje njihovega dela,
- pomoč zaposlenim, da rastejo z organizacijo - s ciljem, da bodo takoj, ko bo mogoče, vključeni v kadrovske potrebe podjetja,
- skrajšanje začetnega časa učenja zaposlenih pri novem delu ob imenovanju, prerazporeditvi ali napredovanju in zagotovitev, da bodo postali strokovno in ekonomsko odgovorni takoj, ko bo to mogoče.

Ti cilji omogočajo, da si podjetje kratkoročno in dolgoročno zagotovi nujno dinamičnost in kreativnost zaposlenih, ki zagotavlja, da upravljanje človeških virov deluje kot živ organizem, ki ob pravih pristopih zagotavlja podjetju rast in razvoj.

Odločitev za vlaganje v človeške vire in sledenje omenjenim ključnim ciljem izobraževanja, ki so strateško pogojeni, pa daje tudi konkretne učinke, ki jih po Armstrongu (1996: 530) lahko strnemo v naslednje:

- do skrajnosti zmanjša stroške izobraževanja in usposabljanja,
- izboljša individualno, timsko in podjetniško delovanje z vidika proizvodov, kakovosti, hitrosti in splošne produktivnosti,
- izboljša optimalno fleksibilnost pri širitvi vrste veščin, ki jih imajo zaposleni (več funkcionalnosti),
- s ponudbo izobraževanja in usposabljanja privablja visoko kakovostne zaposlene, povečuje nivoje njihove strokovne usposobljenosti in izboljšanje njihovih veščin in jim omogoča večje zadovoljstvo pri delu, višjo plačo in notranje izboljšanje organizacije,
- poveča pripadnost zaposlenih s spodbujanjem njihove identifikacije s poslanstvom in cilji podjetja,
- pomaga oblikovati spremembe tako, da poveča razumevanje vzrokov sprememb in oskrbi zaposlene z znanjem in veščinami, ki jih potrebujejo v novi situaciji,
- pomaga razvijati pozitivno kulturo podjetja, ki je usmerjena na prihodnje učinke,
- poskrbi za višji nivo storitev za kupce.

Zahteve po širokem znanju zaposlenih so vse večje, in sicer zaradi vodenja oziroma upravljanja ljudi in samih proizvodnih procesov. Zato sta izobraževanje in usposabljanje, kot vlaganje v zaposlene,

trajna in nepretrgana procesa, kar velja tako za posameznika kakor tudi za podjetje.

Primer - Krka, tovarna zdravil, d. d., Novo mesto

Ustanovitev in dejavnost

Krka, tovarna zdravil, d. d., iz Novega mesta se je razvila pred petdesetimi leti iz majhnega farmacevtskega laboratorija z devetimi delavci. Prva desetletja delovanja so bila usmerjena predvsem na izgrajevanje celovitega sistema delovanja farmacevtskega podjetja, kar se je pokazalo v ustanovitvi razvojnega inštituta ter novih obratih farmacevtske proizvodnje ter prvih izvoznih korakih. Sledila je širitev dejavnosti podjetja na turistično in zdraviliško dejavnost in predvsem uspešno sodelovanje z vodilnimi svetovnimi farmacevtskimi podjetji. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja je širila svoje proizvodne zmogljivosti, vlagala v nove tovarne in varovanje okolja. Pomemben korak je bila pridobitev prve registracije za proizvodnjo farmacevtskih učinkovin pri ameriški Upravi za hrano in zdravila (FDA). Pospešeno je razvijala lastne izdelke in se v devetdesetih letih uspešno prilagodili spremembam v Evropi. Svoj položaj na mednarodnem trgu je utrjevala z ustanavljanjem 36 podjetij in predstavništev v tujini. Na inovativen način je razvijala kakovostna lastna zdravila z že znanimi učinkovinami in se uvrstila v vrh uspešnih slovenskih podjetij ter pridobila pomembne tržne deleže na tržiščih srednje in vzhodne Evrope.

Danes je Krka moderno generično farmacevtsko podjetje z razvejeno farmacevtsko in kemijsko dejavnostjo, s preko 4000 zaposlenimi v farmacevtski dejavnosti, ki s svojimi izdelki oskrbuje tržišča v več kot sedemdesetih državah sveta. Utrjuje položaj enega vodilnih farmacevtskih podjetij na tržiščih srednje in vzhodne Evrope, ki se širi na tržišče Evropske unije. Vse to dosega z lastnim razvojem, mednarodnimi povezavami, fleksibilnostjo in učinkovitostjo.

Krkina tržna kapitalizacija je konec leta 2003 znašala 185 milijard SIT (781 mio EUR). V letu 2003 so prihodki znašali 101 milijardo SIT (432 mio EUR), čisti dobiček je znašal 11 milijarde SIT (45 mio EUR), s čimer spada med največja podjetja v Sloveniji.

Preko 90 odstotkov poslovanja obsega farmacevtsko-kemijska dejavnost. Proizvodnja zdravil za humano uporabo je že vsa leta osrednja Krkina dejavnost. Izdeluje zdravila v različnih farmacevtskih oblikah: za zdravljenje kardiovaskularnih, infekcijskih, gastrointestinalnih, nevropsihiatričnih, revmatskih in drugih obolenj. V letu 2003 so bila najbolj zastopana zdravila za bolezni srca in ožilja (49 %) zdravila za infekcijske bolezni (16 %) in zdravila za bolezni prebavil (16 %). Njen odziv na spremenjene razmere na trgih je bilo veliko vlaganje v razvoj in raziskave. Rezultati teh vlaganj so novi izdelki, predvsem lastna generična zdravila.

Krkina prodajna strategija temelji na petih relativno enako močnih stebrih, in sicer na slovenskem tržišču, trgu srednje Evrope, trgu nekdanje Sovjetske zveze, trgu nekdanje Jugoslavije ter trgih zahodne Evrope in ZDA.

Realizacijo razvojnih dosežkov spremljajo tudi nove investicije. Naložbe v Krki nenehno spremljajo novosti v svetovni farmacevtski industriji in svoje delovanje prilagajajo spreminjajočim se zahtevam na tržiščih. Tako lahko s posodobljeno proizvodnjo in kakovostno tehnologijo sledi svetovnim smernicam na farmacevtskem področju

in zagotavlja plasiranje novih proizvodov. Prav zaradi tega so v zadnjem letu izgradili novo proizvodno tovarno z najsodobnejšo farmacevtsko tehnologijo v svetu v Novem mestu ter proizvodno-distribucijske centre v Varšavi, Moskvi in v letu 2004 na Hrvaškem. Na strateško najpomembnejših tržiščih bo tudi v prihodnje gradila proizvodno-distribucijska središča in krepila poslovno mrežo ter se podajala tudi na nova tržišča.

Znanje – temeljni dejavnik razvoja

Farmaceutvska industrija je tehnološko in tehnično zelo zahtevna, saj mora za zagotavljanje poslovne uspešnosti in konkurenčnost izjemno veliko vlagati, da se lahko dokaže z visoko kakovostjo, varnostjo in učinkovitostjo svojih izdelkov. Uspešno poslovanje lahko zagotavlja le s kakovostnimi, visoko usposobljenimi strokovnjaki in menedžerji. Ne glede s katerega vidika opazujemo strateško delovanje farmacevtskih podjetij, so visoko usposobljeni strokovnjaki in menedžerji tisti, ki odločilno vplivajo tako na oblikovanje strateških razvojnih usmeritev kot obsega potrebnih človeških potencialov za njeno uresničevanje (Kovač, 1999).

Tak način razmišljanja in obravnavanja človeških virov je v Krki, tovarni zdravil, d. d., prisoten že od samih začetkov pred petdesetimi leti, ki se je takrat kazal v izraziti usmerjenosti v pridobivanje farmacevtskih in drugih strokovnjakov ter vzgoji in razvoju lastnih strokovnjakov. To je bil ključni vzvod, da se je lahko mlado, hitro rastoče podjetje sploh uveljavilo na trgu, saj je tudi dejstvo, da je bilo podjetje izven slovenskega središča ter da v Sloveniji ni bilo univerzitetnega študija farmacije, še dodatno oteževalo pridobivanje strokovnjakov. Prav zato je morala Krka za to, da je zadržala strokovnjake, storiti mnogo več kot druga podjetja.

O tem govori dejstvo, da je Krka v začetni fazi delovanja izjemno veliko vlagala v šolanje mladih strokovnjakov, saj je takrat imela več štipendistov, kot je bilo zaposlenih. Vsekakor je šlo za premišljeno strateško odločitev in usmeritev, ki velja še danes, saj s štipendiranjem vsa leta pridobiva osnovno jedro potrebnih novih strokovnjakov. Krka letno štipendira med 90 do 110 študentov, ki se že v fazi študija intenzivno povezujejo s podjetjem, ga spoznavajo ter opravljajo potrebno študijsko prakso ter pripravo diplomske naloge. To omogoča po diplomu tudi hitrejše in uspešnejše vključevanje v delo. Krka je dosedaj podelila 962 štipendij, od tega 503 na univerzitetni stopnji.

Posebno uveljavljeno je širše nacionalno in mednarodno spodbujanje mladih k znanstvenoraziskovalnemu delu preko Krkinih nagrad, ki jih Krka podeljuje že 33 let. Tako spodbuja ustvarjalnost mladih srednješolcev, raziskovalcev, univerzitetnih diplomantov, magistrantov in doktorantov in jim omogoča uveljavitev na zaključku študijske in začetku delovne poti. V vseh letih je bilo podeljenih 1932 nagrad. Poleg podelitve nagrad Krka že 13 let organizira tudi mednarodni znanstveni simpozij, ki s sodelovanjem najuglednejših domačih in tujih strokovnjakov (tudi Nobelovi nagrajenci, akademiki) obravnavajo pomembna znanstvena in razvojna vprašanja s področja farmacije in kemije.

V farmacevtski industriji je predvsem inovativno razvojno znanje tisto, ki omogoča ustvarjanje nove vrednosti na trgu. Seveda ni mogoče pričakovati, da bi Krka sama kot relativno majhno farmacevtsko podjetje v svetovnem merilu lahko zagotovila vse potrebno znanje

za uspešno inoviranje in razvijanje novih izdelkov. Prav zato vseskozi poteka izjemno intenzivno sodelovanje z nacionalnimi inštituti na področju farmacije in kemije ter univerzami doma in po svetu. Gre za financiranje ali sofinanciranje ter delo na skupnih projektih in razvojno raziskovalnih nalogah s ciljem pridobivanja novih znanstvenih in raziskovalnih dognanj, ki omogočajo razvoj in trženje novih izdelkov. Pri tem aktivno sodelujejo Krkini strokovnjaki – doktorji in magistri znanosti. Pretok znanja med industrijo in akademsko sfero dejansko zagotavlja oblikovanje kritične mase raziskovalnorazvojnih dosežkov za razvoj in trženje Krkinih izdelkov ter uveljavljanje človeških virov kot konkurenčne prednosti (Zupan, 1996).

Svojo razvojno dejavnost Krka usmerja v lastna, z blagovno znamko zaščitena imena, ki jih odlikuje učinkovitost, visoka kakovost in varnost, obenem pa cenovna sprejemljivost. Raziskovalni dosežki Krkinih strokovnjakov ter vrhunskih domačih in tujih akademskih ustanov so osnova za učinkovito razvojno dejavnost in osvajanje novih, strateško pomembnih tehnologij. Razvojna naravnost podjetja je povzročila količinsko in kakovostno obogatitev palete lastnih proizvodov, kar je pomembno za dolgoročno uspešnost. V izdelke na inovativen način strokovnjaki vgrajujejo pretežno učinkovine, pridobljene z lastnimi postopki biosinteze in kemijske sinteze. Razvojni proces in vsa dokumentacija za posamezne izdelke sta usklajena z najzahtevnejšimi standardi Evropske unije in ameriške Uprave za hrano in zdravila. Razvoj lastnih generičnih zdravil podpira z obsežno in zahtevno farmacevtsko-kemijsko dokumentacijo, ki potrjuje učinkovitost in kakovost izdelka ter omogoča njihovo hitro registracijo. Novi, sodobni izdelki predstavljajo pomembno konkurenčno prednost in so ključnega pomena za njeno nadaljnjo rast.

Razvoj novih proizvodov, njihova registracija, predvsem pa širitev registracij v tujini so za Krka kot mednarodno podjetje vitalnega pomena. Na svojih tržiščih ima Krka registriranih 2320 izdelkov, za katera je bilo izdanih 5393 registracij. Delež novih proizvodov v prodaji je v zadnjih letih predstavljal več kot 30 odstotkov, v letu 2003 pa kar 43 odstotkov, kar dokazuje visoko stopnjo inovativnosti pri razvoju novih izdelkov ter strokovne usposobljenosti za zagotavljanje registracij novih izdelkov na zahtevnih svetovnih trgih.

Z izobraževanjem in usposabljanjem do novega znanja

Krkine strateške in razvojne usmeritve temeljijo na upoštevanju znanja kot ključnega dejavnika uspešnosti. Njena strategija temelji na znanju in celovitem vlaganju v izobraževanje in usposabljanje ter razvoj zaposlenih (DeSimone&Harris, 1998). Zaradi tehnološko in tehničnega razvoja farmacevtske industrije znanje na tem področju izjemno hitro zastara in bi lahko zanemarjanje tega dejstva pomenilo nepremostljivo oviro uspešnega razvoja in poslovanja.

Farmacevtska dejavnost se lahko uspešno razvija samo ob močni podpori njenih razvojnih dejavnosti ter hitrem sledenju tem novostim v proizvodnji in prodaji. To zahteva velika vlaganja tako v razvoj in raziskave kot v izobraževanje in usposabljanje zaposlenih (Milkovich, Baudreau, 1994). Prav zato Krka permanentno spodbuja in pospešuje izobraževanje in razvoj svojih zaposlenih.

Krkini glavni cilji na področju izobraževanja: dvigniti raven splošnega, strokovnega in specialnega znanja zaposlenih,

- izboljšati izobrazbeno strukturo zaposlenih,
- usposobiti zaposlene za hitro prilagajanje spremembam znotraj podjetja in na trgu,
- v izobraževanje in usposabljanje vključiti vsakega Krkinega delavca,
- razvijati humane odnose med sodelavci v delovnem procesu,
- sistematično pripravljajte lastnih kadrovskih potencialov za vse funkcije v podjetju,
- načrtno vlaganje v izobraževanje in usposabljanje posameznika za razvoj delovne kariere in njegove osebne rasti.

Krka je po prvem obdobju intenzivnega pridobivanja ključnih strokovnih kadrov izrazilo sistematično vlagala v pridobivanje znanja za vse zaposlene. Še posebej je bilo to pomembno za delavce v farmacevtski proizvodnji, ker zanje v sistemu izobraževanja ni bilo ustreznih izobraževalnih programov. Tako so Krkini strokovnjaki na nacionalni ravni sooblikovali programa za izobraževanje dveh poklicev, farmacevtskega procesničarja in upravljalca farmacevtskih strojev in naprav, in potem v več letih z načrtnim izobraževanjem izobrazili in usposobili preko 600 svojih delavcev. Na ta način je Krka zagotovila, da je lahko sledila tehnično tehnološkim spremembam v farmacevtski industriji ter tako preprečevala, da bi prišlo do socialne izključenosti neustrezno izobraženih delavcev. Do te bi nujno prišlo, saj ne bi bilo zagotovljeno enakomerno porazdeljena znanja in dela, kar bi se nujno pokazalo v presežku neustrezno usposobljenih delavcev (Svetlik, Pavlin, 2003). Aktualne potrebe po hitrejšem in učinkovitejšem dodajanju novih znanj in predvsem omogočanje verifikacije znanj zaposlenih, ki so si jih pridobili s prakso, je Krka kot prva v Sloveniji razvila in izvedla izobraževanje po certifikatnem sistemu nacionalne poklicne kvalifikacije za tri poklice v farmacevtski proizvodnji. V letu 2004 je že podelila 81 certifikatov, ki delavcem dejansko priznavajo osvojena znanja, spretnosti in veščine, ki so sedaj ne le dejanska znanja delavcev, temveč so formalizirana in omogočajo tem delavcem večjo fleksibilnost in konkurenčnost na trgu delovne sile. Na ta način Krka tudi dejansko omogoča permanentno izobraževanje in usposabljanje in preprečuje socialno izključevanje delavcev ter zagotavlja interakcijo eksplicitnega in tacitnega (skritega) znanja (Svetlik, 1998).

Krkin Izobraževalni center, ki je bil ustanovljen že leta 1969, načrtno organizira izpopolnjevanje in usposabljanje v podjetju, kar je zaposlenim približalo izobraževanje in usposabljanje. Prehod na interno organiziranje seminarjev in tečajev je omogočilo vsebinsko prilagajanje potrebam ciljnih skupin udeležencev. Dve tretjini vsega izobraževanja zaposlenih poteka v okviru Izobraževalnega centra, tretjina pa v zunanjih ustanovah v Sloveniji in tujini. Zunanji seminarji so namenjeni zaposlenim za različna strokovna področja, kjer so udeležbe namenjene majhnemu številu zaposlenih zaradi ozko specializiranih znanj ali oblik, ki zahtevajo mešano sestavo in trajajo daljši čas.

Sistem izobraževanja in usposabljanja v Krki zagotavlja intenzivno in sistematično izobraževanje in usposabljanje vseh zaposlenih na področjih: kakovosti, stroke, tujih jezikov, informacijske tehnologije, vodenja in medsebojnih odnosov. Visok delež (89%) udeležb vseh zaposlenih na različnih oblikah izobraževanja in usposabljanja potrjuje tudi 34 ur povprečnega izobraževanja na zaposlenega na leto. Povprečno se vsak delavec udeleži štirih izobraževalnih oblik v Izobraževalnem centru v Krki, izobraževalnih ustanovah v Sloveniji ali v

tujini. Na ta način zaposleni pridobivajo potrebna nova znanja, večšine in usposobljenost za delo.

Tabela 1: Izobraževanje in usposabljanje v letu 2003

Vrsta izobraževanja	Število udeležb	Število ur	Ure na zaposlenega
Izpopolnjevanje znanja	12.317	71.754	24
Usposabljanje po SOP	2.180	9.334	4
Študij za poklic	391	17.968	6
SKUPAJ	14.486	99.056	34

Vir: Poročilo o delu Izobraževalnega centra Krke v letu 2003

Krka poleg organiziranega izobraževanja in usposabljanja za vse zaposlene spodbuja tudi institucionalni študij zaposlenih. Dosedaj je na ta način v Krki študij zaključilo 1480 delavcev. V letu 2003 je ob delu študiralo 450 zaposlenih, kar predstavlja 15 odstotkov vseh zaposlenih. Med njimi jih je 35 odstotkov na podiplomskem študiju, predvsem na področju farmacije. Glede na skladnost interesov zaposlenih in podjetja Krka spodbuja študij s plačevanjem šolnin in drugih študijskih ugodnosti (dopusti).

Poseben poudarek pri izobraževanju in usposabljanju v Krki je namenjen vodenju in osebnemu razvoju. Znanja, vezana na izboljšanje vodenja, večšine komuniciranja, organiziranje dela, osebni razvoj, poslovna znanja so vsebine, ki jih Krka organizirano namenja vodjem. Na tem področju v zadnjih letih nastajajo mnoga nova znanja, zato išče novosti v tujini in jih prilagojene prenaša v svoje okolje. Kljub temu še vedno ostajajo izzivi na področju izobraževanja vodij za delo z ljudmi. Prav zato je bila kot nova oblika izobraževanja uvedena Krkina šola vodenja, ki je na dveh nivojih namenjena vrhnjemu in srednjemu menedžmentu ter operativnemu menedžmentu. Z 20-dnevnim izobraževanjem in usposabljanjem ter še dodatnim samozobraževanjem vodje pridobivajo znanja s področja dela z ljudmi in vsebin, ki jih pri svojem organiziranju in vodenju sodelavcev nujno potrebujejo.

Strateško razumevanje pomena znanja in njeno dejansko upoštevanje se v Krki najbolj izrazito odraža v spremembi izobrazbene strukture zaposlenih, saj se je v zadnjih 13 letih delež univerzitetno izobraženih delavcev povečal iz 11 na 41 odstotkov. To pomeni tudi izjemen kadrovski potencial, ki ima tudi visoke zahteve in pričakovanja pri delu in v osebnem razvoju.

Tabela 2: Izobrazbena struktura zaposlenih v Krki v Sloveniji in tujini - strukturni deleži v letu 2003, 1990

	Slovenija	Slovenija	SLO +tujina	SLO+ tujina
	1990	2003	1990	2003
Stopnja izobrazbe	%	%	%	%
8 – doktorji	0,20	1,30	0,20	1,20
7/2 – mag., spe.	1,07	3,30	1,07	2,90
7/1 - univ	10,10	17,66	10,10	34,70
7/0 - VSŠ	0,00	3,30	0,00	2,50
6 - VŠ	4,17	4,97	4,17	4,00
5 - SŠ	21,00	26,60	21,00	22,20
4,3 - KD	23,91	18,56	23,91	14,20
2 - KD/2, Kdi	18,09	17,22	18,09	13,00
1 - PK, NK	21,51	7,08	21,51	5,40
Skupaj	100	100	100	100
Število zaposlenih	3986	2996	3986	3970

Vir: Poročilo o delu kadrovske službe Krke za leto 1990 in 2003

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 6 / 2004

Izobrazbena struktura zaposlenih v Krki se je v obdobju od leta 1990 do 2003 izrazito spremenila, saj se je delež univerzitetno izobraženih sodelavcev povečal za več kot trikrat, še posebej se je za šestkrat povečalo število doktorjev (39) in za trikrat magistror znanosti (99). Na drugi strani je izrazit padec števila delavcev z najnižjo stopnjo izobrazbe (-15%), ker je rezultat prej omenjenega izobraževanja in usposabljanja delavcev ter dejstva, da Krka zaposluje nove delavce, ki morajo imeti najmanj srednjo strokovno šolo.

Med vsemi zaposlenimi v Krki (3970) ima 1636 delavcev visoko strokovno in univerzitetno izobrazbo (41%). Med zaposlenimi v tujini (974) ima univerzitetno izobrazbo 89% delavcev, kar je glede na medicinsko farmacevtsko promocijsko dejavnost nujno. V Krki več kot polovico vseh delavcev (53%) z univerzitetno izobrazbo dela v tujini. Letna stopnja rasti zaposlovanja Krke v podjetjih in predstavništvih v tujini je v zadnjih štirih letih med 20 in 25 odstotkov, medtem ko je ta rast v Sloveniji do 2%. To kaže na izrazito internacionalizacijo Krke. Univerzitetno izobraženi delavci so ključni za uspešno poslovanje in razvoj Krke, zato je nujna permanentna skrb za njihovo rast in razvoj, saj to potrebujejo tako za strokovni kot osebnostni razvoj in uspešno delo.

Projekt razvoja kadrov

Uresničevanje strateških usmeritev in ciljev v Krki tesno povezujejo z osebnim razvojem posameznika. Zato ugotavlja, spremlja in razvija zmožnosti, ambicije in želje strokovnih delavcev ter delavcev, ki vodijo ali imajo izrazite vodstvene potencialne. S tem namenom je Krka že leta 1986 začela razvijati sistem skladnega razvoja posameznika, ki ga je poimenovala Projekt razvoja kadrov. Sistem se izvaja po določeni metodologiji, ki jo sproti dopolnjujejo z novostmi in spoznanji na področju teorije in prakse razvoja kadrov doma in v svetu.

Celoten sistem izobraževanja in usposabljanja zagotavlja pridobivanje nujnih znanj za uspešno uresničevanje strateških razvojnih in tržnih usmeritev. Sistem razvoja kadrov zagotavlja sistematično, načrtno ugotavljanje potencialov, spremljanje in usmerjanje razvoja sodelavcev glede na njihove zmožnosti, ambicije in želje ter načrtovanje izobraževanja v skladu s potrebami posameznika in cilji podjetja.

Model razvoja kadrov je bil oblikovan na teoretičnih osnovah in spoznanjih kot rezultat raziskovalne naloge. V praksi je upošteval izkušnje podobnih modelov v podjetjih IBM, VW, ASTRA in je bil prilagojen pogojem in stanju v Krki. Namenjen je oblikovanju kadrovske politike in sistema napredovanja, še posebej pa podpora menedžmentu za ciljno vodenje sodelavcev, njihovo spremljanje in usmerjanje ter planiranje njihovih karier.

Cilji, postavljeni v projektu razvoja kadrov, so opredeljeni izrazito v smeri praktičnega doseganja zelenih smeri sprememb posameznika in podjetja. Temelj je aktiviranje strokovnih in osebnostnih potencialov sodelavcev za doseganje večje uspešnosti podjetja in osebnostnega ter strokovnega razvoja posameznika. Pomembno je spodbujanje želje in odgovornosti delavcev za lastni razvoj, večje znanje in njegovo uporabo. Za doseganje obojestranske koristi je nujna uskladitev ambicij posameznika z njegovimi sposobnostmi in s potrebami podjetja ter prevzem najustrežnejšega delovnega mesta (Armstrong, 1996).

Poseben pomen projekta je zagotavljanje strokovne podlage za odločitve vodstva podjetja o ključnih strokovnih in menedžerskih kadrih,

ki so se sposobni odzivati na stalne spremembe v sodobnem poslovnem svetu. Sistem razvoja kadrov v Krki zagotavlja ugotavljanje teh potencialov, znanj in zmožnosti posameznika. Omogoča spremljanje in analiziranje njihovega razvoja strokovnega in osebnostnega potenciala ter načrtovanje razvoja in kariere posameznika z usmerjanjem v strokovno ali vodstveno delo ter temu primerno izobraževanje in usposabljanje.

Podjetje tako nudi posamezniku pomoč pri osebnem in strokovnem razvoju, pridobivanju znanja, možnosti napredovanja, možnosti za realizacijo ciljev, priznanje in ugled ter strokovne izzive. Na drugi strani pa posameznik nudi podjetju svoje sposobnosti, znanje, uspešno opravljeno delo, pripadnost podjetju in prispevek k celotni uspešnosti podjetja.

Načrt razvoja posameznika temelji na potrebah podjetja ter sposobnostih, interesih, željah in zmožnostih delavca. Vse tri komponente načrta razvoja posameznika strokovni, delovni in osebni tvorijo celoto. Oblikovanje razvojnega načrta je izredno zahtevna naloga in od vseh udeležencev, še posebej od delavčevega vodje in tima razvoja kadrov, terja upoštevanje celovitosti razvojnih vidikov. Program izobraževanja vsebuje vsebinsko in terminsko določene načrte pridobivanja ciljnih znanj za opravljanje dela in vodenja.

Krka se je predvsem zaradi sistematičnega dolgoročnega razvoja vodenja odločila za nabor širše skupine delavcev, za katero so ugotovili, da ima potencial za vodenje, in jih opredelila kot nabor (bazen) ključnih in perspektivnih kadrov. Pri tem gre za sistem njihovega stalnega spremljanja, presoje in usmerjanja. Vodstvo podjetja enkrat letno sistematično in podrobno analizira stanje in razvoj ključnih in perspektivnih kadrov ter usmerja delo z njimi. S ključnimi in perspektivnimi kadri neposredno delajo člani uprave in direktorji organizacijskih enot ter tim razvoja kadrov.

Za oblikovanje standardov vodenja je vodstvo podjetja določilo kompetenčni profili vodenja, ki ga lahko uporablja pri izboru, razvoju in izobraževanju vodij na vseh nivojih. Tako je Krka že oblikovala splošni kompetenčni model vodenja ter kompetenčni model vodenja na nivoju direktorja sektorja. Model temelji na sodobnih konceptih vodenja in graditvi kulture vodenja, ki je usmerjen v rezultate in podporo delavcu, da te rezultate doseže. V njem so vsebovane kompetence, ki na osebnem, timskem in organizacijskem nivoju oblikujejo kulturo učinkovitosti. Ta je osredotočena na rezultate, motiviranje zaposlenih za dosežek in zagotavljanje zaposlenim prijaznega delovnega okolja. Model podpira Krkino kulturo znanja, kontinuiranega učenja in izboljšav. Vsebuje štiri osnovne sklope: vodenje in upravljanje, strokovne kompetence, učinkovito vodenje poslov ter osebne in vedenjske značilnosti. Vsi štirje sklopi so osnova za postavitev kompetenc za vse nivoje vodenja. Razlika je v vsebini posameznih kompetenc, ki se razlikujejo glede na nivo vodenja. V modelu je 18 kompetenc in vsaka pojasnjuje vedenja, ki zagotavljajo uspešnost te kompetence. Izhodišča za oblikovanje ključnih kompetenc temeljijo na zahtevah sedanjega in bodočega poslovnega okolja, izraženih želenih vrednotah in zahtevah najvišjega vodstva po tem, kakšen mora biti Krkin menedžer.

Posebno mesto v vodenju, pri medsebojnih odnosih in v razvoju kadrov vse bolj izrazito dobiva Krkin (letni) pogovor. Krka letnih pogovorov ni uveljavila frontalno, temveč jih je najprej uveljavila in

LITERATURA

- Armstrong, M. 1996. A handbook of Personnel Management Practice. London: Kogen page Limited
- Brewster, C.; Mayrhofer, W., Morley, M. 2000. New Challenges for European Human Resource Management. London: Macmillan press Ltd
- DeSimone, R. L., Harris, D. M. 1998. Human Resource Development (Second Edition). United States of America: The Dryden Press
- Dular, B. 2002. Lastninjenje in upravljanje človeških virov (doktorska disertacija), Fakulteta za družbene vede. Ljubljana
- Kovač, B. 1999. Globalizacija v nepravilni politični obleki, Delo, let. 41, št. 77, 3. april 1999, Ljubljana
- Lipičnik, B. 1998. Ravnanje z ljudmi pri delu. Ljubljana: Gospodarski vestnik
- Milkovich, G. T., Baudreau, J. W. 1994. Human resource management. Irwin. USA
- Moya, A., Lank, E. 1996. The Power of Learning. London: The Cromwell Press, Wilts
- Merkač, M., Možina, S. 1998. Raziskovanje in promoviranje kadrovskih virov v Možina, S., Jereb, J., Florjančič, J., Svetlik, I., Jamšek, F., Lipičnik, B., Vodovnik, Z., Svetic, A., Stanovjevič, M., Merkač, M. 1998. Menagement kadrovskih virov. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Poročilo o delu Izobraževalnega centra v letu 2003, Krka, Novo mesto
- Poročilo o delu Kadrovske službe v letu 1990 in 2003, Krka, Novo mesto
- Svetlik, I. 1998. Kakovost delovnega življenja skozi samostojnost in znanje. Industrijska demokracija, št. 11, november 1998, Ljubljana
- Svetlik, I., Pavlin, S. 2003. Znanje v na znanju temelječi družbi/ gospodarstvu, Raziskovalni projekt Dejavniki in indikatorji na znanju temelječe (slovenske) družbe.
- Zupan, N. 1996. Human resources as a source of competitive advantage in transitional companies: the case of Slovenia. Slovenska ekonomska revija, letnik 47, št. 5-6, Ljubljana.

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 6 / 2004

utrdira med ključnimi in perspektivnimi delavci. Pozitivni pristop in spodbujanje ter usmerjanje pozornosti na ravnanja, ki jih je mogoče izboljšati, omogočajo, da se v okviru letnega pogovora vodje in podrejenega vodje temeljito določijo ključna področja dela, cilji pa tudi nadgradnja osebnostnega razvoja. S takšnim načinom želi Krka spodbuditi potrebo po letnem premisleku o delu, zadovoljstvu pri delu, željah, interesih in ciljih posameznika in podjetja. Poglobljen pogovor in dogovor o delu in razvoju posameznika lahko zagotovi motivacijo za delo in uspešen razvoj posameznika.

Sklep

Krka s svojim razvojem in uspešnim poslovanjem praktično dokazuje, da je znanje temelj njenega uspeha. Znanje se je v Krki uveljavilo kot strateški element razvoja na vseh ključnih področjih delovanja, še posebej v razvoju in raziskavah, tehnološkem razvoju, trženju. To je Krki uspelo zagotoviti s sistematičnim vlaganjem v izobraževanje in usposabljanje zaposlenih ter oblikovanjem in udejanjanjem razvoja zaposlenih, ki temelji na upoštevanju skladnega osebnega in strokovnega razvoja, povezanega in uravnoveženega z interesi podjetja. Nove metode in sistemi dela z zaposlenimi v okviru nabora ključnih in perspektivnih kadrov in razvijanje kompetenčnih profilov zagotavljajo potrebno dinamičnost za inoviranje razvojnih procesov.

Suzana Bricelj: NJEMU, akvarel, ilustracija za učbenik za slovenski jezik, izdan pri založbi Rokus

Zgoraj: Suzana Bricelj: NAJHUJŠE NESREČE V MESTU, akvarel, Škratovo mesto, izdano pri založbi Goga Novo mesto
Spodaj: Suzana Bricelj: ČE SI STAR IN BOLAN, PRIDEŠ V MESTNI ŠPITAL, akvarel, Škratovo mesto, izdano pri založbi Goga Novo mesto

Marijan Dovič

PRIHAJA "TRDINOVO" LETO ✓

Ali bo dvojni Trdinov jubilej leta 2005 imel status državne proslave?

Bliža se leto 2005, ki ga je mogoče imenovati tudi »Trdinovo«. V tem letu namreč beležimo okroglih sto let od mojstrove smrti v Novem mestu – tisti, ki so nam bliže rojstni dnevi, pa smo našli sto petinsedemdeset let od njegovega rojstva v Mengšu. Novo mesto in Mengeš sta se že zganila in oblikovala odbor za pripravo osrednjih slovesnosti, ki bodo najverjetneje zgoščene okrog datuma pisateljevega rojstva, tj. 29. maja 2005; datum smrti (14. julij) je namreč iz različnih razlogov manj primeren.

Proslava je razumljena kot širša celota, ki se dogaja v Novem mestu, Mengšu, najverjetneje pa tudi v Ljubljani, in vključuje različne ravni, med katerimi trenutno že potekajo trije zahtevni založniški projekti. Novomeška Založba Goga tako pripravlja svečano predstavitev knjige Gorjanske bajke z izborom in angleškim prevodom izbora najboljših Trdinovih bajk (prevod je delo Maje in Davida Limona) ter umetniškimi fotografijami Boruta Peterlina kot tudi slavnostno predstavitev zgoščenke in koncertno izvedbo moje avtorske glasbe Gorjanskih bajk v izvedbi seksteta uveljavljenih slovenskih jazz in etno glasbenikov in improvizatorjev.

Poleg tega bo pri Gogi ob sodelovanju Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU izšla tudi obsežnejša znanstvena monografija o Trdini, ki bo vključevala dokumentacijo o Trdinovem življenju v Novem mestu in Mengšu, pri pripravi pa sodeluje okrog 15 vidnih znanstvenikov različnih strok, knjižnice, muzeji itd. V tesni povezavi z nastajanjem knjige je tudi priprava znanstvenega simpozija o Trdini, njegovem življenju in delu, ki se bo dogajal v Novem mestu v času osrednjih prireditev. Pri-

pravljajo pa tudi premiere lutkovnih uprizoritev Trdinovih bajk (Taus teater), razstave in druge spremljevalne prireditve v produkciji Kulturnega centra Janeza Trdine, Knjižnice Mirana Jarca, kluba Lokalpatriot in Založbe Goga. Zelo verjetno je, da bodo druge kulturne ustanove po Sloveniji pripravile še kakšno umetniško manifestacijo.

Očitno je, da gre za kreativno, ne pa zgolj reproduktivno obeležitev, kar povečuje možnosti, da prireditve ne bo izzvenela v prazno. Glede na vseslovensko naravnost projekta bi bilo edino smiselno in ustrezno, da obeležitev obeh Trdinovih jubilejev pridobi status državne proslave. Za to lahko navedemo nekaj argumentov, ki jih je mogoče razdeliti v dve temeljni skupini, in sicer literarno-zgodovinsko in kulturno- oziroma nacionalnozgodovinsko.

Literarnozgodovinski argumenti

Na prvi pogled se zdi, da je Trdinovo delo v duhovnem smislu za evropski prostor nekoliko anahronistično, saj se je Trdina v drugi polovici 19. stoletja še močno opiral na starejše razsvetljenske in predromantične ideje in modele. V tem smislu ni mogoče reči, da bi bil »generator« literarnega razvoja – seveda če tega v skladu z ne več tako prepričljivimi teorijami pojmujejo kot nekaj teleološkega. A kljub temu je mogoče z gotovostjo trditi, da je njegovo delo za razliko od del mnogih sodobnikov preživelo t.i. preizkus časa. Razlog za to je predvsem izjemno izbrušen in samosvoj jezikovni slog, ki mu v tem času in tudi pozneje ni para – vemo, da so ta slog pravilno cenili in vrednotili Trdinovi mlajši sodobniki pri Ljubljanskem zvonu, kasneje pa je bil vnet častilec odlik Trdinovega sloga tudi velikan

slovenske besede Ivan Cankar. Preživele so predvsem *Bajke in povesti o Gorjancih* ter druge pripovedke in zgodbe, pretežno tiste iz dolenskega obdobja. To gradivo in številni ponatisi bajk pričajo o še vedno živem in aktualnem avtorju. A redukcija Trdine na bajke bi bila krivična. Poleg njih je izjemen dosežek v potopisno-esejističnem žanru njegov etnološko bogati *Izprehod v Belo krajino*. Manj pa je znano, da predstavljajo njegovi avtobiografski zapisi daleč najradikalnejši poskus v smeri preseganja literarne manire v smer odkrite izpovedi, v kateri se konec 19. stoletja lahko pojavljajo tudi nekatere tabuizirane seksualne teme, npr. masturbacija. Literarna veda bi verjetno morala dodatno revidirati vlogo in položaj Trdine pri razvoju avtobiografskega pisanja. V vsakem primeru pa lahko sklenemo, da je Trdina brez slehernega dvoma eden najpomembnejših prozskih avtorjev slovenske literature 19. stoletja, ki si podobno kot Prešeren ali Tavčar že kot književnik zasluži nacionalno pozornost.

Kulturno- oziroma nacionalno-zgodovinski argumenti

Trdinov projekt nikdar ni bil v celoti literaren v smislu estetske avtonomije umetnosti. Bil je tudi nacionalen, celo nacionalističen, in v tem smislu tendenčno-pedagoški. Njegov monumentalni načrt je obsegal oris nravi, značajev, likov, zgodb, nekakšen ideal »popolnega«

opisa (dolenskega) ljudstva in njegovega okolja. Odtod so nastali njegovi obsežni terenski zapiski, ki so v zadnjem času služili kot izhodišče raziskavam različnih strok. Njegova dognanja so temeljnega pomena za zgodovino, etnologijo, etnomuzikologijo, sociologijo, mitologijo in druge vede, kar se je že izkazalo v številnih raziskavah teh ved. Terenski zapiski in bogastvo podatkov v njegovih literarnih in polliterarnih besedilih so pogosto edino gradivo o kakem problemu; Trdina nam je tako eden od redkih virov za preučevanje seksualnih navad Dolencev v drugi polovici 19. stoletja itd., pa tudi eden od najnatančnejših virov za preučevanje obdobja Bachovega absolutizma. Pivske navade, kosmate šale, dialekti ... vse to nam je posredovano skozi Trdinovo delo. O tem, da je eden temeljnih virov za mitologijo in bajeslovje, najbrž ni potrebno govoriti. Pomembno pa je še nekaj: Trdinova politična vizija in radikalni nacionalizem sta odmevala po vsej Sloveniji in imela nemajhno vlogo pri konsolidaciji zamisli o Slovencih kot narodu, enakovrednem drugim. Ta ideja je, kot vemo, kasneje postala narodotvorno, ob osamosvajanju Slovenije pred dobrim desetletjem pa tudi državotvorno izhodišče sedanji državi.

Menimo, da bi že navedeni argumenti morali zadoščati za sklep, da o tem, ali je Trdina nacionalna figura ali ne, ni mogoče dvomiti.

OBLIKOVANJE OSEBNEGA ODNOSA DO PODJETNIŠTVA

Sporočila seminarja gospodarstvenikov Dolenjske in Bele krajine

S prijaznim sporočilom dr. Alojza Šuštarja se je začelo letošnje srečanje Otočec 2004, bogato in poglobljeno razmišljanje gospodarstvenikov Dolenjske in Bele krajine o številnih dilemah podjetništva. Potem ko je predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti podelil veliko nagrado mojstrstva in odličnosti dr. Alojzu Šuštarju in mr. ph. Milošu Kovačiču, je zbranim najprej spregovoril prof. dr. Miroslav Rebernik o tem, kako podjetna je Slovenija. Pod njegovim vodstvom je v Sloveniji potekala obširna svetovna raziskava Global Entrepreneurship Monitor in z njenimi izsledki je profesor seznanil udeležence seminarja.

Kako podjetna je Slovenija?

Razvito podjetništvo odločilno vpliva na uspešnost nacionalnih gospodarstev. Je redka dobrina, ker ni vsak pripravljen sprejemati rizika, niti nima vsakdo sposobnost oblikovati pravih poslovnih odločitev. Izobraževanje, znanje, tehnologija in podjetnost so ključni dejavniki, ki vodijo v uspešno gospodarjenje. V vsaki državi pa vplivajo na velikost in obseg podjetništva njene specifične okoliščine in obstoječa raven ekonomskega razvoja. Delujeta dva temeljna mehanizma ekonomske rasti. Prvega predstavljajo **ustaljena podjetja**, pomembna za mednarodno menjavo in rast mikro, malih ter srednje velikih podjetij. Drugi temeljni vir ekonomske rasti pa je **podjetniški proces**, ki poteka v novih in rastočih podjetjih pod vplivom družbenih, kulturnih ter političnih razmer in nanj bistveno vplivajo podjetniške priložnosti ter zmogljivosti ljudi.

Proučevanje podjetniškega procesa zajema relativno podjetniško naravnost odraslega prebivalstva, stopnjo nastajanja novih ter rastočih podjetij in razlike, ki pri tem procesu nastajajo med državami. Podjetništvo pa ni omejeno na državo, zato pravo sliko o položaju podjetništva, na primer v Sloveniji, lahko dobimo samo s primerjavo z drugimi. V sve-

tovnem merilu se je Slovenija s povprečjem predlanskega leta med 41 sodelujočimi državami uvrstila na 36. mesto. Lani pa je podjetniška aktivnost še upadla za dobrih 10 odstotkov in se je število posameznikov na začetku podjetniške poti zmanjšalo na 51.000. Posameznik je tu oseba, ki se je samozaposlila ali začela z nakupom in prodajo izdelkov.

V Sloveniji se ljudje, tako kot v Evropi, za podjetništvo odločijo zato, ker zaznajo dobro poslovno priložnost ali ker nimajo druge boljše priložnosti za delo. Rojevanje novih podjetij vnaša v ekonomsko strukturo potrebno dinamiko in konkurenčnost, zato je zaželeno, da je čimveč nastajajočih podjetij. Zaradi izdatkov podjetniškega procesa, porabljenega časa in oportunitetnih stroškov je potrebno zagotoviti uspešnost tega procesa, ki se izkazuje v čim višji stopnji preživetja nastajajočih podjetnikov, v njihovem uspešnem poslovanju in kakovostni rasti. Stopnja preživetja slovenskih podjetnikov je nizka, kvocient umrljivosti je najvišji med vsemi državami saj v Sloveniji odmere kar 2/3 nastajajočih in 1/3 novih podjetij. Da dobimo novo podjetje, potrebujemo tri nastajajoča. Zaskrbljujoča je tudi udeležba žensk, ki se lotevajo podjetništva, saj je v Sloveniji to razmerje najslabše med vsemi državami in znaša 3.8:1 v korist moških. Ženske so velika, še neizkoriščena priložnost za podjetništvo.

Da se posameznik odloči za podjetništvo, pomembno vplivajo: (1) poznavanje drugih podjetnikov, (2) zaznavanje poslovnih priložnosti, (3) samozavedanje lastnega znanja in izkušenj za podjetniško delovanje in (4) strah pred neuspehom.

V Sloveniji 47 % podjetnikov pozna drugega, ki je že ustanovil podjetje, le 1/3 delovno aktivnega prebivalstva zaznava, da se bo v okolju pojavila v prihodnjem polletnem obdobju poslovna priložnost, 40 % tega prebivalstva meni, da ima znanje, veščine in sposobnosti za podjetniško delovanje ali ustanovitev

podjetja. Kar desetkrat večja je v povprečju verjetnost, da se bodo lotili podjetništva tisti, ki poznajo drugega podjetnika, zaznavajo priložnost in imajo znanje. Zanimivo pa je pri tem dejstvo, da je v Sloveniji kar štiridesetkratna verjetnost za vse tri attribute in dvajstkratna za dva izmed njih.

Nekateri podjetniški pogoji so v Sloveniji še posebej nerazviti, zlasti kulturne in družbene norme, prenos raziskav in razvoja ter tisti del vladne politike, ki se nanaša na regulativo. Na 31. mestu je pristala Slovenija v ocenah, da njena nacionalna kultura spodbuja kreativnost in inovativnost, in na 30. mestu po prepričanju, da so rizični kapitalisti pomemben vir financiranja oziroma podpore za nova in rastoča podjetja.

Po rezultatih uvodoma omenjene raziskave prof. dr. Rebernik ugotavlja, da Slovenija še ni podjetniška družba v svetovnem merilu, in meni, da je potrebno preurediti podjetniško okolje, tako da bo podjetniške namerne spodbujalo, negovalo in ohranjalo. Med pozitivne elemente podjetništva v Sloveniji uvršča visoke aspiracije po rasti, ki jih izkazujejo nastajajoči in novi podjetniki. Spodbudno je tudi mnenje treh četrtin prebivalstva, da so posamezniki, ki so uspešni ustanovitelji podjetja, spoštovani in imajo visok družbeni status. Vlaganja v znanje in podjetniške veščine lahko pomembno prispeva k večji podjetniški aktivnosti. Med področji, ki bi jim bilo treba posvetiti čimveč pozornosti, spadajo povečanje ravni podjetniškega znanja in veščin, ustvarjanje pozitivnega odnosa do podjetništva, razvijanje dostopa do finančnih sredstev, razvoj ženskega podjetništva, nadaljnji razvoj podjetniške politike ter pospešen prenos izsledkov raziskav in razvoja.

Generator podjetništva – univerzitetno podjetniški inkubator

Priročnost za rast in razvoj je komercialno izkoriščanje znanja oziroma rezultatov aplikativnih raziskav na raziskovalno - razvojno usmerjenih univerzah in njihovih raziskovalnih organizacijah. Tako izkoriščanje omogoča ustanavljanje novih tehnoloških podjetij s potencialom ustvarjanja visoke dodatne vrednosti (spin-out podjetja), praviloma pa jih ustanavljajo ali sou-

stanavljajo študentje, zaposleni na univerzi, in raziskovalne institucije. V tem procesu je bistveno pomembno zdravo sodelovanje med univerzo, podjetji in različnimi podpornimi institucijami ter izdatna pomoč in podpora države. Najuspešnejše ta proces poteka tam, kjer univerza tesno sodeluje z lokalnim gospodarstvom, še posebno s finančnimi organizacijami, pospeševalnimi centri za malo gospodarstvo, gospodarsko zbornico in razvojnimi agencijami.

V Sloveniji je še zlasti kritično to področje prenosa raziskovalnih dosežkov z univerze v nastajajoča in nova podjetja. Med 31 državami v raziskavi smo zasedli 29. mesto. Razloge za tako stanje je potrebno najti med institucionalnimi, kulturnimi in infrastrukturnimi ovirami:

- Institucionalne ovire so prepoznavne v funkcioniranju univerze, ki ne usmerja raziskovalcev in visokošolskih sodelavcev v komercializacijo raziskovalnih dosežkov.
- Prevladujoča miselnost na univerzah opredeljuje podjetništvo kot negativno vrednoto, kar je velika kulturna ovira za nastajanje spin-out podjetij. Ker se na univerzi prepleta javni interes z zasebnim in ker je na tehničnih fakultetah premalo poslovnega znanja o podjetništvu, je uspešen prenos novosti v podjetniško prakso možen samo, če je znotraj sebe univerza sposobna uveljaviti tvorno timsko sodelovanje med tehničnim in poslovnim znanjem, izven sebe pa sodelovanje z uspešnimi podjetji, investitorji ter različnimi podpornimi institucijami.
- Med infrastrukturnimi ovirami sta pomembni zlasti neposredno gospodarsko okolje univerze in pospeševalni mehanizmi.

Uspeh ali neuspeh tehnoloških podjetij zavisi od sodelujočih podjetnikov, da spravijo izdelek iz razvojne in prototipne faze v redno proizvodnjo in komercializacijo. Ti podjetniki morajo imeti podporo sovlagateljev, rizičnega kapitala, poslovnih angelov ali drugih financerjev. V okolju podjetnika mora obstajati ustrezna fizična infrastruktura, vzpostavljena mora biti mreža ponudnikov različnih storitev, delovati mora podjetniški izobraževalni sistem za individualne potrebe podjetnikov in uveljavljena taka ekonomska politika, ki ustvarja

ugodne razmere za razmah tehnološkega podjetništva. Pomembno vlogo odigrajo tudi menedžerji obstoječih dobrih podjetij, ki so dovolj socialno zreli in poslovno modri, da del svojih izkušenj prenašajo na novonastajajoča podjetja.

Zaželjena znanja

Za podjetnike bo potrebno razviti nove izobraževalne programe, katerih cilj ni diploma, ampak praktično znanje o ustanavljanju in vodenju podjetij. Usposabljanje podjetnikov bo uspešno po teh programih le v primeru, da bo v njih polno primerov in praktičnih izkušenj, da se predstavijo resnične zgodbe resničnih podjetnikov, da podjetnike ne učijo samo profesorji, temveč v enaki meri tudi podjetniki, ki imajo osebne izkušnje. Izobraževanje se ne konča s končanjem seminarja ali tečaja, praksa evropskih programov kaže, da je treba vzpostaviti individualno tutorstvo in mentorstvo pri projektih tudi po zaključku izobraževanja.

Kadar je izobraževanje podjetnikov potrebno za osmislitev poslovne ideje, ustanovitev podjetja in njegov razvoj, so najbolj relevantne naslednje izobraževalne potrebe:

- obvladovanje denarnih tokov v zgodnji fazi novega podjetja,
- komunikacijske sposobnosti za predstavitev poslovnega načrta,
- razumevanje poti in načinov komercializacije tehnologije,
- dostop do lokalnih, regionalnih in nacionalnih investicijskih mrež,
- ocenitev tržnega potenciala tehnologije, ki je v zgodnji fazi,
- pristopanje k rizičnemu kapitalu,
- pisanje učinkovitega poslovnega načrta,
- razumevanje financerjevega pogleda na poslovni načrt,
- pristopanje k poslovnim angelom,
- pisanje in razumevanje finančnih izrazov.

Poslovanje na borzi, prodaja podjetja, delničarstvo, neotipljivo premoženje in podobna znanja si podjetnik lahko pridobi pozneje, ko se je finančno že okreplil in ustvaril lastno boniteto.

Kako uveljaviti podjetništvo na slovenskih univerzah?

Mag. Rus in prof. dr. Rebernik pravita, da proučevanja »dobre prakse« kažejo, da bi za uveljavljanje

univerzitetnih podjetij morali profesorji in raziskovalci prejeti čim preje jasna in nedvoumna navodila. Tistim, ki se za podjetništvo odločijo, bi morala univerza zagotavljati informacije, stike in podporo pri ustanavljanju podjetja. Če je univerza lastnik intelektualnih pravic, mora sodelovati pri odločitvi o ustanovitvi podjetja, ki bo to pravico komercializiralo. Univerza mora razmejiti odgovornost med podjetniško in profesorsko pozicijo in omogočiti tudi podjetnikom, da ostanejo predavatelji. Mehanizmi na univerzi morajo zagotavljati akademskemu podjetniku navodila, informacije in nasvete za vodenje podjetja in po potrebi tudi plačati svetovalca. Pomoč mora biti dana bodočemu podjetniku tudi pri oblikovanju poslovnega načrta še zlati v delu, ki se nanaša na trženje in prodajo. Univerza se mora odločiti, če se bo v podjetje vključila s semenskim kapitalom.

Pri univerzitetnih spin-out podjetjih je najpomembnejše, da je njihov lastnik univerza ali njena organizacijska enota in da so nastala kot rezultat tehnologije, razvite na tej instituciji. Raziskovalni dosežki so nastali s pomočjo premoženja, ki ni zasebno, pač pa je praviloma javno. Zato je treba urediti množico odnosov, predvsem pa zaščititi intelektualno lastnino in sprejeti model delitve dobička, ustvarjenega na osnovi trženja raziskovalnih rezultatov.

Kompleksen problem je tudi transfer tehnologije in ljudi iz univerze v industrijo, ki ga izvajajo naslednji akterji:

- tvorec tehnologije spravi tehnološko inovacijo do točke, kjer se lahko začne komercializacija,
- podjetnik ustvari nov podjem, komercializira tehnologijo v izdelek ali storitev, ki ga je možno prodajati,
- starševska organizacija usposobi spin-out podjetje, patentira inovacijo, licencira tehnologijo, opredeli pravice, ki izhajajo iz intelektualne lastnine in jih naredi dostopne za tehnološko inovacijo,
- investitor zagotovi finančne vire za ustanovitev in delovanje spin-out podjetja, lahko pa nudi tudi strokovno znanje za njegovo upravljanje.

Pomoč spin-out inkubatorja

Na mariborski univerzi nudijo podjetnikom s poslovno idejo pomoč

strokovnjakov univerzitetno-podjetniškega inkubatorja. V predinkubacijski fazi podjetnik sam predstavi svojo poslovno idejo, in če s poslovnim modelom in svojim nastopom prepriča strokovnjake inkubatorja, mu ti nudijo brezplačno določene storitve. V inkubacijski fazi, ki traja od enega leta do 18 mesecev, nudijo podjetniškimi timom svetovalne in računovodske storitve, skupno tajništvo, poštni predal in podobno. Podjetnik lahko dobi pisarniški prostor za registracijo sedeža podjetja. Pomagajo mu razviti uspešen poslovni koncept, nudijo pomoč pri pogajanjih za zagotovitev nadaljnega financiranja in povezovanja s potencialnimi investitorji. Za podjetnika je to že izhodna faza v samostojnost, vendar ima še vedno dostop do inkubatorja in njegove mreže. Nadaljnje medsebojne vezi se tkejo z izmenjavo izkušenj med vsemi v inkubatorju sodelujočimi, kar omogoča, da se podjetniki učijo drug od drugega. Vzpostavljane povezav je pomemben način spodbujanja sodobnega podjetništva, zato inkubatorji ponujajo tudi storitve mreženja. Najuspešnejši inkubatorji v razvitem svetu nudijo podjetnikom prostor in opremo, izobraževanje, financiranje, informacijsko tehnologijo, P&R, upravljanje s človeškimi viri, pravno pomoč, računovodstvo, skupno nabavo in mrežo povezav.

Oblikujejo se lahko različni tipi spin-out podjetij. *Ortodoksni tip* podjetja ustanovi eden ali več članov akademske skupnosti, ki so prispevali k intelektualni lastnini. V novem podjetju se zaposlijo in odidejo z univerze. Če zunanji investitor ali menedžer kupi ali zakupi intelektualne pravice od univerze in ustanovi podjetje, gre za *tehnološki tip*. Ustvarjalci intelektualne lastnine so lahko konzultanti novega podjetja, imajo v njem lastninski delež, ne ukvarjajo pa se z njegovim vodenjem in naprej ustvarjajo na univerzi. Poznan je tudi *hibridni tip*, značilen po razdelitvi ustvarjalnega tehnološkega tima na podjetniškega in tistega, ki ostaja na univerzi. Programe teh podjetij pa je možno opredeliti kot *model rasti*, kadar gre za usmeritev v rast podjetja in v globalne trge ali pa *model življenjskega stila*, kadar podjetnik zagotavlja predvsem sebi, svoji družini in ustanoviteljem do-

stojno življenje. Glede na to, od kod dobivajo vire, lahko programe opredelimo tudi kot *primarne* ali *sekundarne*, ki nekaj intelektualne lastnine pridobijo tudi izven univerze.

Iz javnofinančnih raziskav se lahko formirata *inventor-podjetnik*, če je ta tudi raziskovalec, ali *surogatni podjetnik*, če raziskovalec pridobi zunanjega neodvisnega podjetnika za trženje. Prevladuje mnenje, da je surrogatni tip lahko uspešnejši, kar pa je seveda potrebno ugotoviti za vsak primer posebej s swot analizo.

Kako ustvariti, razvijati in ohranjati spin-out proces zlasti na univerzah?

Mag. Rus in dr. Rebernik vidita hitrejši razvoj podjetništva v Sloveniji zlasti v ustvarjanju pogojev za razvoj in ohranjanje spin-out procesa na univerzah kot središčih znanja in inoviranja. Menita, da je s tem namenom potrebno institucionalizirati ta proces in vedno umno razrešiti številne dileme, kot so neodvisnost spin-out mehanizmov, pomen mreženja in sodelovanja, multidisciplinarne programe, upravljanje z intelektualno lastnino, alokacijo pravic iz intelektualne lastnine in dogovor o delitvi tantiem, finančno in strateško planiranje, merjenje kakovosti izvedbe, vključevanje zasebnega kapitala in še več drugih. Predpogoj za *odpravo dilem pa je zlasti ta, da morajo univerze povečati število končanih raziskovalnih projektov, ki imajo določen komercialni potencial, in jih podpreti do tiste ravni, da bodo sposobni pritegniti investitorje kot nova podjetja*.

Prenos modela spin-out podjetja z drugih univerz ni možen, ker je model odvisen od lokalnega okolja, kar pomeni, da bo na primer lokalni model mariborske univerze iz poznanih programov vzel tista spoznanja, ki se v Mariboru lahko izkažejo kot najučinkovitejša. Gre torej za to, da se sestavi repertoar možnih praks in potem iz njih oblikuje tisto, kar bo najbolj primerno za okolje, v katerem delujejo slovenske univerze. Ta ugotovitev velja tudi za inkubatorje, univerzitetne pisarne in druge mehanizme, ki lahko pomagajo izkoristiti raziskovalne dosežke, nastale z javnimi raziskovalnimi sredstvi. Celota mehanizmov za pretok novosti med univerzo in gospodarstvom mora biti izjemno sistematična, saj po slo-

venskih raziskovalnih institutih, fakultetah in laboratorijih ni veliko število odkritij in raziskav, ki bi komaj čakale komercializacijo. Prav zato je med prvimi nalogami procesa prav gotovo zanesljiva evidenca raziskovalcev, raziskovalnih področij in potencialnih odkritij, ki bi morda lahko bila uporabna za komercializacijo.

Zaradi visoke stopnje tveganja v začetni fazi razvijanja izdelkov in tehnoloških postopkov na univerzah bo v Sloveniji verjetno primanjkovalo rizičnega kapitala, ki bi bil pripravljen prevzeti ta tveganja, in bodo zato, vsaj na začetku procesa, potrebna javna sredstva vse dotlej, dokler ne bodo univerze ustvarile toliko lastnih sredstev, da bi lahko ta vračale v proces razvoja izdelkov. Po zgledih iz tujine pa bi probleme financiranja lahko rešili tudi z ustanavljanjem regionalne, nacionalne ali mednarodne mreže, v katerih bi poskušali najti koristi ekonomije obsega in razpona.

Kako spodbuditi interes tvorcev novosti za uveljavljanje njihovih dosežkov v praksi preko lastnih ali skupnih univerzitetnih podjetij, pa ni nič manjši problem od financiranja. Avtorja te študije menita, da je potrebno v pozitivni luči prikazovati ljudi na univerzah, ki podjetja že imajo, in s tem odpravljati miselnost o podjetniški aktivnosti kot etično in moralno sporni za univerzitetne profesorje.

Spodbujanje podjetništva v praksi

Vladimir Bahč je svoj pogled na podjetništvo oblikoval iz prakse podjetja, ki ga vodi. Uvodno misel, da je »Primum est vivere et deinde philosophari«, je najprej dopolnil s spoznanjem, da svet premikajo ideje, in nato še ugotovil, da problemov ni možno reševati samo z glavo, vključiti moramo tudi srce. Uspešnost delniške družbe Tovarne posebnih vozil tako vidi v ustreznem sozvočju med idejami in njihovim udejanjanjem, v proučitvi poti, ki je pred njimi, v dobrem poslovnem načrtu in upoštevanju koristnih nasvetov. Pri uresničevanju večjih ambicij sprejemajo tekmovalnost, se nanjo pripravijo, spoznajo druge tekmece in se odločajo na osnovi spoznanj. Nenehno iščejo svojo, najustreznejšo pot do uspeha, upoštevajoč najobetavnejše

dosežke teorije in prakse.

Podjetje deluje v določenem prostoru in času, se sooča s problemi in popotnico, ki mu jo okolje nudi, sprejema obetavne izzive, ki v sebi skrivajo svojevrstne rizike in tako opremljeno stopa na pot realizacije podjetniške zamisli. Podjetnik mora biti optimist, zaupati mora vase, ne sme se bati ovir in pridobivati mora neprestano nova znanja in spoznanja. Rešitve za podjetniške probleme se v večini primerov uporabijo le enkrat, pridobljene izkušnje pa pomagajo pri odzivnosti in odločitvah, za katere praviloma ni veliko časa. Podjetje se izgrajuje zlasti na izkušnjah in tradiciji, kar mora biti vgrajeno v poslovno politiko. Tovarna posebnih vozil izhaja iz temeljev industrijske podobe, ki jo je ustvaril Jurij Levičnik in njegovi zanesenjaki. Z lastnim znanjem, sposobnostjo in spretnostjo so izdelali dostavno vozilo in ga tržišni štirideset let. Zaradi pomanjkanja deviz so iskali izdelek, ki bi ga prodajali razvitim trgom, in izumili so prikolico Adria, ki se na teh trgih še vedno prodaja. Čas je prinesel nove izzive, ostala pa je trdna volja nadaljevati v avtomobilski in prikoličarski dejavnosti, ki se uresničuje danes v Revozu, Tovarni posebnih vozil in v Adrii. Omenjena podjetja imajo skupno tradicijo, vendar vsako od njih svojo podjetniško identiteto.

Tovarna posebnih vozil je bila v času velikih družbenih sprememb na robu preživetja, saj je s svojimi izdelki pokrivala potrebe jugoslovanskega trga. Za oživitve podjetja se je moralo iskati dolgoročne rešitve in podjetje jo je našlo v sodelovanju z Revozom, vendar za to sodelovanje ni izpolnjevalo pogojev, ki jih je svojim dobaviteljem postavljala Renault. Moralo je zagotoviti sistem kakovosti, konkurenčnost, logistiko, finančno trdnost, razvoj in raziskave ter sposobnost za spremljanje zahtev kupcev po svetu in si pridobiti zaupanje v menedžment. Da je podjetje zmoglo te napore, je moralo navezovati stike in sodelovati z razvojnimi dobavitelji Renaulta, pri čemer mu je pomagala Revozova ekipa. Izkušnje potrjujejo, da v podjetju, ki je na robu preživetja, obstaja še vedno toliko volje in energije, da je mogoče s primerno motivacijo spodbuditi sodelavce, da prevzamejo usodo v

svoje roke. Kljub izrednemu tveganju so zaposleni v podjetju odkupili podjetje in sprejeli sodelovanje s tujim partnerjem ter tako prispeli na pravo pot. Organizirali so se novim potrebam primerno, spremenili ustaljene navade in sprejeli način razmišljanja oziroma obnašanja, ki je standard v avtomobilski industriji. Velike spremembe so bile možne zato, ker se je z dobro idejo poosebil ves kolektiv.

Direktor Bahč ocenjuje, da je v podjetju najtežje, ko je potrebno zmanjševati proizvodnjo, zmanjšati zaposlenost, investirati v obnovo in nove tržne programe, ki jim je potrebno dodati dušo, da sploh zaživijo. »Vsi čakajo rezultate, le-ti pa se spotikajo na vsaki stopnici,« ugotavlja Bahč in zaključuje, da je vlečna sila napredka optimizem, da je potrebno vzdržati ter iztisniti vse moči in zaupanje v lastno sposobnost. Izkušnje mu kažejo, da je vredno sodelovati s tujimi partnerji, ki prinašajo znanja, širijo poslovno okolje in odpirajo vrata v svet. Oblika takega sodelovanja so lahko kapitalsko povezana podjetja, ki sčasoma postajajo uspešna na trgu. Matično podjetje skupaj s hčerinskimi družbami stremi k odličnosti in se zaveda, kako težko je uresničljiva. Povezuje jih organizacijska kultura, s katero so prepoznavni na trgu. Sloni na izkušnjah in sposobnosti zaposlenih, inovativnosti, ki spodbuja tekmovalnost, z zavedanjem, da vsak lahko pripomore več, kot se mu zaupa.

Danes podjetje gradi prostor povezljivega komuniciranja in informiranja, da bo vsak zaposlen poznal skupni cilj, prevzel svoj del pristojnosti in odgovornosti ter zato lažje izvajal svoje naloge. Ustvarja se sožitje, kjer je strpnost vrlina in most napredka v kooperativnem obvladovanju konfliktov, ko nastaja ugodno vzdušje za ustvarjalnost. Nastaja oblika notranjega podjetništva, kjer zaposleni lahko uresničujejo svoje podjetniške zamisli in z njimi sodelujejo pri racionalizaciji poslovanja oziroma pri ustvarjanju novega izdelka. Vsak zaposleni se lahko znajde v vlogi dobavitelja, proizvajalca ali kupca.

Korenine podjetništva v Sloveniji

Dr. Stane Granda meni, da sta za razvoj podjetništva temeljna pogoja intelekt vsakega posameznika in taka

politična ter gospodarska svoboda, ki dopušča njegovo uresničevanje, pri čemer je pod svobodo razumeti gospodarske možnosti za svoboden pretok ljudi in idej in enake možnosti za vse. Avtor poudarja, da je za gospodarski razvoj temeljni predpogoj pravna urejenost neke družbe, kjer so pravice in tudi dolžnosti tako fizičnega kot pravnega subjekta natančno urejene in znane.

Sicer pa je pri razvoju podjetništva potrebno upoštevati naravne danosti. Dejstvo je, da je Slovenija izrazito prehodna, tu se križajo poti, ki vodijo iz zahodne Evrope na Balkan in v Malo Azijo pa tudi poti iz Panonske nižine v italjski prostor, ki je tisočletja izjemen kupec kmetijskih pridelkov, zlasti žit in lesa ter nekaterih surovin, kot so živalske kože, železo in plemenite kovine. Slovenski prostor je bil vedno odprt ne samo fizično, ampak posledično tudi intelektualno. Drugi naravni element je surovinska osnova, predvsem železo in iz te surovine razvito železstvo, železolivarstvo, žebjarstvo in podobne dejavnosti z zelo nizko stopnjo dodatne vrednosti. Poleg železa je bilo slovensko ozemlje bogato s svincem in živim srebrom pa tudi s premogovniki, ki so pridobili na pomenu zlasti z izgradnjo železnice Dunaj–Trst in njenih poznejše zgrajenih krakov. Premurje je doživljalo drugače in neugoden gospodarski razvoj. Bil je predvsem vir delovne sile in tam je dejansko obstajal agrarni proletarijat. Na območju Novega mesta je bilo razvito steklarstvo na bazi kremenčevega peska, izjemno staro in vrhunske tradicije. Do devetnajstega stoletja je bil les predvsem energetski in gradbeni vir in je bilo njegovo izkoriščanje rentabilno le tam, kjer so bili nizki transportni stroški.

Med naravnimi pomanjkljivostmi Slovenije je dejstvo, da ne more preživeti svojega prebivalstva in da nima soli. Približno 1/3 živil je potrebno uvoziti. Iz teh razlogov je bilo potrebno ustrezni del denarja pridobiti izven agrarnega sektorja, zato so morali Slovenci razviti sposobnost za neke vrste podjetništvo v okviru danih možnosti. Poleg tega naravnega imperativa podjetništva pa obstaja tudi socialni oziroma strukturni. Večina slovenskega prebivalstva je živela na majhnih kmetijah

na podeželju, kjer je bilo bivanje neperspektivno, saj kmetje niso imeli dohodkov za razvoj, širitev in modernizacijo kmetij. Koncem devetnajstega stoletja je prišlo do ekonomske emigracije ljudi, ki so bili najbolj odprti za gospodarski napredek in so odhajali v tujino zaradi podjetnosti.

Bistvo meščanstva je prav podjetnost. Meščanstvo v slovenskih mestih pa je razvijalo predvsem uslužnostno obrt, za pravo trgovino, zlasti pa na dolge razdalje, ne kramarijo, pa je mnogim manjkal kapital. Nič manjši problem ni bila energija vse do izuma parnega stroja. Iz tega vzroka se je nekaj velike obrti in preproste industrije lociralo v okolici Kranja, kjer so bili ugodni vodni energetske viri.

Plemstvo na Slovenskem ni bilo podjetniško usmerjeno, razen nekaj izjem, kot so Auerspergi, ki so vlagali v zdraviliški in lovski turizem, pozneje pa v železarstvo, lesarstvo in premogovništvo. Tudi Attemsji so zasnovali Rogaško Slatino in steklarstvo. Šele novejšo plemstvo, ki je pridobilo premoženje s trgovino in rudarstvom, je razvijalo tudi podjetnost. Znana sta primera Zoisovih in Bornovih.

Na Slovenskem v preteklosti ni bila podjetništvu naklonjena hierarhija družbenih vrednot. Številni, ki so s podjetnostjo obogateli, so dobičke prelili v nakup graščin in tako imobilizirali kapital, ki bi ga bilo smotno vložiti v investicije. Taka konservativna orientacija podjetnikov je bila velika ovira razvoju trajnega oziroma tradicionalnega podjetništva. Tej oviri se je pridružilo neverjetno veliko primerov, da so izjemno podjetni ostali brez potomstva. V takih razmerah sta se na Dolenskem razvili dve podjetniški središči; Šmartno pri Litiji na rudiščih železa, svinca, cinka, banka in srebra ter porečje Krke med Zagradcem in Dvorom z železarnama, usnjarno in papirnico.

Dr. Granda pravi, da je njegovo poglavitno sporočilo v tem prispevku, da je podjetnost na Slovenskem enostavno naravna in socialna nujnost, temeljni pogoj napredka. Naravne in socialne danosti ustvarjajo kvantitativno podlago, ki je sicer usmerjena izrazito preživetveno, za gospodarski in poslovni ter vsesplošni napredek pa so temeljnega pome-

na nadpovprečno sposobni. Prednost modrih in inovativnih glav je, da razvoj pospešijo, da izrabijo komparativne prednosti slovenskega ozemlja, med katerimi je gotovo tudi njegova majhnost. Po letu 1990 je Slovenija pričela z individualizacijo v gospodarstvu, kjer prehaja teža in rizik poslovnih odločitev z razredov oziroma vladujoče stranke na posameznika. Temeljni vir podjetništva je svoboden človek, pomembnejša kot izobrazba je inteligenca posameznika. Špekulacije ob mednarodnih, političnih in socialnih prevratih pogosto povzročajo propadanje starih, uglednih podjetnikov in rojstvo novih. Zato je tudi pri nas pričakovati še velike spremembe tako v lastništvu kot vodstvenih strukturah podjetij. Dolgoročno namreč uspeva le tisto, kar je zgrajeno na poslovnem talentu, znanju in deluje znotraj urejenega pravnega reda. Veliko podjetnosti najdemo med slovenskimi izseljenci v različnih evropskih državah, Avstraliji in Ameriki. Dr. Granda meni, da bi v povezavi z njimi lahko Slovenija na gospodarskem področju dosegla bistveno več, zlasti na področju malega in družinskega podjetništva, vendar so še premočni ideološki predsodki proti slovenski emigraciji. Isto se kaže tudi v bančništvu in znanosti. V zvezi z njo je potrebno omeniti prevelik strah pred konkurenco in sposobnejšimi, ki je v povezavi s politiko največja ovira naglejšemu gospodarskemu napredku Slovenije.

Korenine podjetništva na Slovenskem niso ne skromne ne nepomembne. Sežejo v trgovske karavane halštatskih ljudstev, ki so najverjetneje trgovali z železom in steklom. Nadaljevali so se v antiki, ko je slovensko ozemlje slovelo po jeklu, pa tudi marmorju. V teh časih so poslovneži uspevali v trgovanju, bili zakupniki davkov in prevzemniki javnih del in pošte. V srednjem veku so bili gospodarsko pomembni samostani s svojimi mednarodnimi povezavami. Slovenski udeleženci v križarskih vojnah so tudi iskali poslovne prilike in dosegli živahno trgovino s severno Italijo. Slovensko podjetnost so zavrli turški vpadi, ker so ljudje denar porabili za obrambo in varnost. Zato so bila slovenska mesta v tem času izjemno zadolžena in niso zmogla graditi monumentalnih zgradb, zna-

čilnih za druga mesta v Evropi. Že v petnajstem stoletju so Kočevarji pridobili privilegij za trgovanje z izdelki domače obrti in južnim sadjem. Krošnjarji so prepotovali vso Evropo. V začetku 17. stoletja so se na Slovensko priseljevali italijanski trgovci in s kapitalom oziroma novo tehnologija prevzeli večji del slovenskega železarstva. Slovenski podjetniki so dobro izkoristili priložnosti, ki jih je nakazovala avstrijska pošta, modernizacija cest, plovba in železnica. Poskušali so se tudi v bančništvu in zavarovalništvu, izjemni inovator Janez Puh s Ptuja pa je že prozvajal kolesa, motorje in avtomobile. Globoke podjetniške korenine je pogojeval domač prostor, razpletle pa so se v velikem državnem in mednarodnem okviru. Kdor pozna to preteklost, se ne boji prihodnosti, zaupanje vanjo pa je temeljni vir podjetniškega načrtovanja in odločanja, je zaključil svoja razmišljanja o zgodovini podjetništva dr. Stane Granda.

Od kakovosti k odličnosti

Proučevanje in nato uvajanje nečesa boljšega ali novega je pomemben proces tudi v šolstvu, kjer imajo opravka z najbolj delikatno populacijo družbe, z mladimi, v katerih se porajajo sile, energije za rast ali propad družbe.

Mag. Marija Lubšina Novak je svoja razmišljanja o kakovosti in odličnosti, predvsem pa o procesih, ki nastajajo pri približevanju odličnosti na seminarju Otočec 2004 strnila v naslednji sklep: »Kakovost je potrebno nenehno izboljševati in stopnjevati. Odličnost je vizija, ki se ji v nekaterih posameznostih že približujemo, povsod drugod pa načrtujemo aktivnosti, da bi jo dosegli.«

Šola je družbeno posebno občutljiva institucija. V njej je težje uvajati novosti za doseganje boljše kakovosti, ker ima vse, kar je povezano s šolstvom, dolgoročne posledice na dogajanja v družbi. Že pri obravnavi pojma kakovosti v izobraževanju je več pristopov. Lahko je to (1) ugotavljanje dejavnikov oziroma značilnosti učinkovite in uspešne šole, (2) vzpostavljanje pristopa nenehnih izboljšav ali (3) gibanje za odlično šolo, v novejšem času pa sta se uveljavila tudi dva menedžerska pristopa v svoji znani pojavnosti obliki gibanja

za kakovost in celovito obvladovanje kakovosti (TQM).

Odličnost je tudi v izobraževanju vezanega na nekaj izjemno dobrega in izredno privlačnega, kar ima veliko vrednost in maksimalno kakovost. Razmišljanje o odličnosti vnaša človekove duhovne sestavine v področje dela, organizacije in organizacijskega razvoja. Z vizijo odličnosti se vzpostavlja v organizaciji tako vzdušje in razmere, da je vsem sodelavcem omogočeno sproščanje in uveljavljanje lastnih idej, ki so v njihovih glavah in se v izobraževalnem procesu »iz glav učiteljev in drugih delavcev selijo v glave učencev«.

V kontekstu tako opredeljene kakovosti in odličnosti je mag. Lubšina Novak obrazložila lastni *Model Osnovne šole Brežice od kakovosti k odličnosti*, s katerim osnovna šola dograjuje obstoječe elemente kakovosti in jih med seboj povezuje ter umesti v »kulturo šole«. Model vodi projektni tim, ki bo pregledoval vsebinski okvir vsakega navedenega projekta in določil dinamiko izvajanja v prihodnjih petih letih. Za samooceno je šola določila merila. Kot **input** v modelu nastopajo (1) osnovna mikroorganizacijska izhodišča odličnosti, kot so vizija, misija, strategija ter filozofija šole, in (2) projekti, kot so (a) Knjiga plus, ki jo pišejo vsi učenci, sodelavci in partnerji šole, (b) Danes je moj enkratni dan, ki ponuja mladim optimistično razmišljanje o času, (c) Biti in imeti za vzgojo učencev v smeri uveljavljanja filozofije in zdravja, (d) Jaz, ti, mi za iskanje simbioze med posameznikom, skupino in širšo skupnostjo.

Po modelu je vmesna faza Šola – »**lonc dogajanja**«, ki je pozorna do učencev, staršev, lokalne skupnosti in družbe, zaposlenih, potrošnikov in dobaviteljev. V njej je ustvarjalno vodenje, razvita skrb za materialne pogoje, sodelovanje, inoviranje, kurikulum, pouk, avtonomijo in svobodo, timsko delo ter posodabljanje vzgojno-izobraževalnega procesa.

Šola želi ustvariti takšen **output**, da bo ključni rezultat dvig kakovosti življenja in dela, ki se bo izkazoval kot vir znanja, osebnostnega razvoja in zadovoljstva učencev, vir osebne rasti in kariere ter zadovoljstva zaposlenih in napredka družbe kot celote. Uspeh učencev se bo zvišal za 5 odstotkov, učenci bodo pridobili

kompetentno znanje, ki jim bo omogočilo samostojno odločanje, zaznavanje sprememb in ustrezno reagiranje nanje. Imeli bodo izoblikovane lastne, socialne ter državljske vrednote, opremljeni bodo z ustreznimi spretnostmi in stališči, ki so bistvena za spoprijemanje z izzivi v prihodnosti, da si razvijejo inovativnost in ustvarjalnost, ustrezno samovrednotenje in samopodobo ter da skrbijo za zdravje.

Model od kakovosti k odličnosti služi kot izhodišče za načrtovanje, uvajanje in evalvacijo vsebin in oblik dela, ki prispevajo k oblikovanju takšnih osebnih lastnosti učencev, ki odlikujejo podjetnike in so: realna samopodoba, pozitivna naravnost do življenja in dela, ustrezno razporejanje časa, storilnostne motivacije, temelječe na želji po uspehu, vrednotenje timskega dela, razvoj kreativnosti in inovativnosti, reševanje negotovosti in sprejemanje problemov kot izzivov, izkoriščanje možnosti in priložnosti, aktivno delovanje, ustrezno komuniciranje, nadgrajevanje temeljnih znanj in drugo.

Avtorica zaključuje svoja razmišljanja z ugotovitvijo, da »pot od kakovosti k odličnosti išče plemenito in učinkovito povezanost med glavo, rokami in srcem«. S pomočjo sprejete *modela* poskuša šola vse dejavnike, ki z njo sodelujejo, trajno vključiti v proces gibanja od kakovosti k odličnosti. Vsak učenec, zaposleni ali partner naj bi si nenehno postavljali vprašanje: »Kaj sem danes naredil/-a za svoj osebni razvoj, skupinski razvoj, razvoj svoje šole in okolja?«. Skratka odličnost je razumeti kot nikoli dokončano zgodbo.

Družinska podjetja

Mag. Janez Cvelbar je na seminarju ugotovil, da so enote malega gospodarstva ključno področje ustvarjanja možnosti za nadaljnji gospodarski razvoj velikega pomena za ustvarjanje novih delovnih mest in osnovni vzvod za enakomernejši regionalni razvoj. Gospodarska politika naj bo zato naravnana tako, da bo pripomogla k večji uspešnosti malih podjetij, še posebno družinskih, ki so zgled kakovosti in zadovoljevanja kupcev.

Družinska podjetja imajo v Evropi dolgoletno tradicijo. Od zgolj poslovnih sistemov se razlikujejo po

tem, da temeljijo na čustvih, v njih prevladuje skrb za družinske člane, ki medsebojna razmerja urejajo na principu enakosti in so člani družinskega podjetja do konca življenja. Tem oznakam je mag. Cvelbar na podlagi lastnih odkritij dodal še (1) zanesljivost in ponos ter (2) predanost poslu in družini.

V Sloveniji nastajajo družinska podjetja iz tradicije obratovalnic. Svoj razmah so dosegla po osamosvojitvi in intenzivnem uvajanju standardov kakovosti po leu 1996. Zaradi majhnega trga predvideva mag. Cvelbar, da bodo družinska podjetja v Sloveniji ostala model »življenjskega sloga« in ne bodo iz njih nastajale korporacije. Praviloma imajo družinska podjetja veliko specifičnega tehničnega ter komercialnega znanja in se po tem razlikujejo od poslovnih konkurentov. Znanje se prenaša iz roda v rod in ohranja družinsko podjetje v konkurenčni prednosti. Zagotovo pa se bo moralo marsikatero družinsko podjetje v Sloveniji ob vstopanju na evropski trg dopolniti s kadri, ki so »kliconosci« kakovosti, vizionarstva in novih uporabnih idej. Temeljna nit uspeha tudi družinskega podjetja je človek-organizacija-organiziranje in organiziranost, med najpomembnejšimi funkcijami družinskega menedžmenta pa strateško planiranje razvoja podjetja, povezano s filozofijo podjetništva, tehnologijo vodenja in vplivom okolja. Kadri v družinskem podjetju niso samo nosilci razvoja, pač pa delujejo kot njegov image, saj je odgovornost za preživetje v družinskih podjetjih veliko večja kot v drugih sistemih

V svoji raziskavi je avtor tudi ugotovil, da je uporaba orodja za obvladovanje kakovosti sistem ISO-9001 v družinskem podjetju optimalna kombinacija za uspeh podjetja, recept za kakovostne izdelke in večja verjetnost preživetja družinskega podjetja na razvitih trgih, povečuje pa tudi zadovoljstvo odjemalcev. V zaključku svojega razmišljanja mag. Cvelbar predlaga, da Slovenija sprejme zakon o družinskih podjetjih s posebnim poudarkom pri davku na nivojih. Meni tudi, da bi bilo umestno kreditirati in subvencionirati družinska mala podjetja pri zaposlovanju na regionalnem nivoju.

Odziv na prispevek *Slovenska kri za srbske brate* (Zgodovinske novosti o prvih slovenskih prostovoljcih v vojski Kraljevine Srbije)

V letošnji aprilski številki revije *Rast* je bil objavljen tudi moj prispevek z naslovom *Slovenska kri za srbske brate*. V prispevku sem orisal že objavljene podatke o slovenskih prostovoljcih v srbski vojski, dodal pa sem tudi nekaj izsledkov svojih raziskovanj ob snovanju knjige z naslovom *Slovenska vojaška inteligenca*. Tako sem tudi dokumentirano dokazal, da je bil brigadni general vojske Kraljevine Jugoslavije Vladimir Skubic slovenskega rodu, saj je bil njegov oče dr. Viktor Skubic rojen 1845 v Črnomlju, sam rod Skubicev pa izvira od leta 1600 iz Stare vasi v župniji Šmarje-Sap. Obenem sem izrazil tudi domnevo, da je bil dr. Viktor Skubic tudi »prvi slovenski zdravnik v srbski vojski«.

Beograjski novinar Slobodan Kljakić je prebral moj prispevek v reviji *Rast* in za svoj matični in ugledni časopis *Politika* napisal in 16. julija 2004 objavil odziv z naslovom *Slovenci branili Srbiju*. Povzel je glavne ugotovitve iz mojega prispevka, predvsem pa število (46) slovenskih prostovoljcev – zdravnikov v srbski vojski od leta 1912 do 1918. Seveda pa je še posebej poudaril mojo domnevo, da je bil dr. Viktor Skubic kot sanitetni stotnik tudi dejansko prvi slovenski dobrovoljec – zdravnik v srbski vojski, saj je prejel posebno spomenico srbskega kralja Milana I. Obrenovića kot udeleženec vojne proti Bolgariji 1885–1886.

Odmevi na Kljakićev prispevek so bili pohvalni, razen reakcije znanega beograjskega profesorja in zdravnika dr. Aleksandra Nedoka, bivšega direktorja bolnišnice Sveti Sava, predsednika kardiološke sekcije Srbskega zdravniškega društva in člana newyorške akademije znanosti. Za dr. Nedoka je doslej le malokdo vedel, da je slovenskega rodu. Najprej je uredništvu *Politike* poslal prijazno pismo in pohvalil Kljakićev in moj prispevek, s katerim sva predstavila »bratske vezi iz plemenitih časovnih obdobj«, ki pa

so bile prekinjene zaradi zaslepljenosti, sebičnosti in nacionalno-šovinistične zadržanosti. Ker je dr. Nedok obenem tudi navedel, da poseduje dokumente, ki demantirajo mojo domnevo o prvih slovenskih dobrovoljcih in zdravnikih v srbski vojski, je seveda novinar Kljakić obiskal dr. Nedoka in se tudi osebno prepričal o verodostojnosti Nedokovih dokumentov.

Rezultat tega obiska je bil Kljakićev članek z naslovom *Prvi stigli doktori Kovač i Nedok*, ki je bil objavljen v *Politiki* dne 24. avgusta 2004. Osnovna in dokumentirana trditev dr. Nedoka je bila, da sta bila od leta 1864 »prva slovenska zdravnik in sanitetna častnika v srbski vojski dr. Jovan Kovač - Podliščekov iz okolice Novega mesta in dr. Stevan Nedok iz Ljutomera« oziroma stari oče dr. Aleksandra Nedoka. Objavljena je tudi fotografija sanitetnega podpolkovnika dr. Nedoka. Tretji dobrovoljec naj bi bil absolvent medicine Karl Lipold iz Mozirja, ki naj bi celo dezertiral iz avstro-ogrške vojske. Potem so sledili dr. Franjo Ribnikar (sinova sta ustanovila časopis *Politika*), dr. Josif Setič iz Ljubljane, dr. Franjo Kopše iz Idrije in dr. Ivan Plesničar iz Ljubljane (sin Milan je bil divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije).

Posredovani podatki so zares izredno dragoceni, pa je dr. Aleksander Nedok tudi pojasnil, kako je do njih prišel. Predvsem zaradi svojega starega očeta Stevana (verjetno Štefana) in tudi njegovega prijatelja dr. Jovana (verjetno Ivana) Kovača se je lotil temeljite raziskave arhivov srbske sanitetne službe od ustanovitve 1864 do 1918, v kateri je identificiral in predstavil 600 sanitetnih častnikov srbske vojske, med katerimi so bili med prvimi tudi dva Slovenca, pa tudi posamezni Čehi, Slovaki, Poljaki, Ukrajinci, Hrvati in celo Lužiški Srbi. Za vsakega sanitetnega častnika je napisal vse, kar je bilo o njem znanega, zlasti pa zasluge za srbsko vojsko. Obširni rokopis oziroma mono-

grafija dr. Aleksandra Nedoka o začetkih srbske vojaške sanitetne službe (ustanovljena je bila zares 1864) že dolgo čaka na objavo, pa sedaj upa, da bo pritegnil kakšnega založnika.

S svoje strani sem posredno predlagal dr. Nedoku, naj Sloveniji posreduje za objavo vse zbrane podatke o slovenskih dobrovoljcih in sanitetnih častnikih srbske vojske, ki jih je gotovo več, kot jih je doslej znanih (46). Založnika bi že našli, slovenska vojaška literatura pa bi dobila izredno dragoceno zgodovinsko gradivo.

Ker sem zaključeval svojo novo knjigo z naslovom *Slovenska vojaška inteligenca*, sem seveda največ truda vložil v iskanje podatkov o divizijskem generalu Milanu Plesničarju, za katerega se doslej ni vedelo, da je slovenskega rodu. Zbrane podatke bom objavil v *Ljutomerskih Zgodovinskih listih*, kjer sem lani predstavil celotno generaliteto vojske Kraljevine Jugoslavije – poleg Rudolfa Maistra in Leona Rupnika bo tako Milan Plesničar tretji slovenski divizijski general VKJ.

Seveda sem zbral tudi arhivske in druge podatke o dr. Ivanu Plesničarju. Najvažnejše je to, da je bil rojen 1841 v Ljubljani, vendar je bil po poreklu Goričan. V Gradcu je končal medicinsko fakulteto in dobil diplomu kirurga in porodničarja. Do leta 1866 je bil vojaški zdravnik avstrijske vojske v 3. obmejnem polku

in je sodeloval v prusko-avstrijski vojni v Italiji, ki je stopila na stran Prusije. Zaradi razpada Avstrije in oblikovanja avstro-ogrske vojske tudi dr. Ivan Plesničar ni hotel služiti Madžarom. Zato se je leta 1867 kot vojaški zdravnik pridružil srbski vojski. Sodeloval je v srbsko-turški vojni 1876–1878, dobil vojaško odlikovanje in bil nazadnje povišan v sanitetnega poročnika. Po letu 1878 je postal upravnik civilne bolnišnice v Kragujevcu.

V zakonu je imel pet otrok, rojenih med letoma 1870 in 1882. Najmlajši sin Milan je leta 1930 postal divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije. Opravljal je številne pomembne vojaške dolžnosti. Po aprilski vojni je postal nemški ujetnik. Po osvoboditvi leta 1945 se ni hotel vrniti v domovino. Umrl je 1969. leta v Nemčiji. Njegov sin Milan, rojen leta 1915, je postal pomorski častnik vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije. Kot poročnik korvete in poveljnik podmornice Smeli se je po aprilskem zlomu pridružil zahodnim zaveznikom. Hčerka Olivera, poročena Pešić, verjetno živi v Italiji, saj je njen sin Milan Pešić aprila 2003 za beograjsko revijo *Orden* napisal članek o odlikovanih svojega starega očeta in generala Milana Plesničarja. Ob tej priložnosti je napačno trdil, da Plesničarji izvirajo iz slovenske Istre (dejansko iz Gorice).

VIRI:

Marijan F. Kranjc, Slovenska kri za srbske brate, *Rast* 2/2004, Novo mesto
Slobodan Kljakić, Slovenci branili Srbiju, *Politika*, 16. 7. 2004, Beograd;
Prvi stigli doktori Kovač i Nedok, *Politika*, 24. 8. 2004, Beograd

Mag. Milisav Sekulić – dr. Ivan Plesničar, sanitetni poročnik vojske Kraljevine Srbije, Milan Plesničar, divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije, in Ivan Plesničar, poročnik fregate vojne mornarice Kraljevine Jugoslavije – podatki iz arhiva Vojaškogzgodovinskega inštituta, 2004, Beograd

Dr. Stevan (Štefan?) Nedok, sanitetni podpolkovnik, prvi slovenski dobrovoljec srbske vojske od leta 1864

Milan Plesničar, divizijski general vojske Kraljevine Jugoslavije (1882–1969)

Dušan
Štepec Dobernik

ŠTUDENTSKI RAZISKOVALNI TABOR V MOKRONOGU

Mirnska dolina z bogato naravno in kulturno dediščino že vrsto let privablja številne raziskovalce. V drugi polovici osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja je bilo v Šentrupertu organiziranih več različnih študentskih raziskovalnih taborov. Po desetletnem sušnem obdobju je letos med 5. in 11. julijem ponovno potekal študentski raziskovalni tabor – tokrat prvič v Mokronogu z naslovom Poletni interdisciplinarni raziskovalni tabor (P.I.R.T.) Mokronog 2004.

Pobudnika in organizatorja tabora sta bila domačin Marko Kapus in študentka etnologije in kulturne antropologije Alenka Lamovšek iz Novega mesta. Na njuno povabilo se je k sodelovanju odzval tudi Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto s spodaj podpisanim kot strokovnim vodjem tabora. Skupaj smo opredelili namen tabora, določili njegove cilje ter oblikovali program. Ker je bila naša izhodiščna ideja, da bi tabor spodbudil vsakoletno delovno srečanje študentov v Mirnski dolini, smo si zastavili več kratkoročnih in dolgoročnih ciljev:

- izdaja nove publikacije o kulturni dediščini Mirnske doline,
- izdelava topografije kapelic in znamenj mokronoške župnije,
- raziskava dediščine gostilniške obrti v Mirnski dolini,

- izdaja zgoščenke z ljudskimi pesmimi iz Mirnske doline v interpretaciji pevske skupine Ragle iz Trebnjega.

Tabora se je udeležilo 11 študentk in študentov Filozofske fakultete, Oddeleka za etnologijo in kulturno antropologijo in Fakultete za arhitekturo. Poleg teh so na taboru sodelovali tudi profesorica zgodovine Petra Kiderič ter člani skupine Ragle iz Trebnjega. V treh delovnih skupinah so raziskovali gostilne v Mirnski dolini, znamenja in kapelice v mokronoški župniji ter ljudsko petje na širšem območju Mirnske doline. Skupine so vodili izkušenejši študentje po programu, ki je bil usklajen s strokovnim vodjem tabora in konzultanti na obeh fakultetah. Sedež tabora je bil v mokronoškem župnišču. Med taborom je bil ob večerih v gostilni Javornik v Rakovniku pri Šentrupertu organiziran tudi spremljevalni program s predavanji. Miha Šinkovec je imel predavanje o metodah dela v folkloristiki, Mitja Gros je predaval o kapelicah in znamenjih na širšem območju Novega mesta, Petra Kiderič je predstavila gospodarski razvoj Mirne med letoma 1918 in 2003, Rupert Gole pa je predstavil metodologijo projektnih predstavitev.

Tabor smo uspešno zaključili z razstavo v prostorih župnišča. Ob tej priložnosti so udeleženci tabora

Udeleženci tabora med pogovorom na terenu; fototeka tabora

Dušan Štepec Dobernik
ŠTUDENTSKI RAZISKOVALNI
TABOR V MOKRONOGU

Kapelica pod Žalostno goro; : fototeka tabora

predstavili svoje delo, pridobljene izkušnje in prve izsledke. Zaključno prireditev so s petjem in igranjem popestrili domači ljudski pevci in godci. Na podlagi doslej zbranega gradiva in taborskih izkušenj lahko o raziskovalnih temah strnemo nekaj prvih sklepov oz. ugotovitev. Izkazalo se je, da je bila gostilniška dejavnost v preteklosti v Mirnski dolini izredno bogata in razširjena. Med drugim je značilnost gostiln v tej dolini, da se njihovi lastniki niso mogli preživljati zgolj z gostilniško dejavnostjo, temveč so jo morali dopolnjevali še s kmetijsko ali kakšno drugo dodatno obrtniško dejavnostjo. Ugotovili smo, da je tema izredno kompleksna. Udeleženci tabora niso obdelali vseh gostiln v Mirnski dolini zaradi preobsežnosti tako teme kot tudi samega koncepta dela na terenu. Veliko vidikov je ostalo še neobdelanih, zato ostaja obdelovanje gostilniške tradicije v Mirnski dolini izredno aktualno tudi v bodoče. Dlje so z raziskavo prišli člani skupine, ki so obdelovali znamenja in kapelice v mokronoški župniji. Uspelo jim je pregledati, opisati, fotodokumentirati 60 znanih znamenj in kapelic. Prevladujejo leseni križi s Križanim, ki so pokriti s polkrožno pločevinasto streho, ter likovno skromne kapelice zaprtega in odprtega tipa. Ugotavljali so razloge za njihovo postavitve. Med največkrat omenjenimi razlogi so bili srečna vrnitev iz Amerike, vojske ali srečna ozdravitev. Po kvaliteti so izpostavili

zlasti kapele Sedmih Marijinih žalosti na Žalostni gori ter kapelo ob mokronoškem pokopališču, ki sodijo med najstarejše ter po vsebinskih in stilnih značilnostih med najbogatejše.

Skupina, ki se je ukvarjala z ljudskim petjem, je na terenu sodelovala s člani skupine Ragle, ki se ukvarjajo z ohranjanjem izročila ljudskega petja. Skupina je zbrala bogato in zanimivo gradivo. Sestavljajo ga besedila pesmi in posnetki melodij. Pozornost so namenili tudi godčevstvu. Ugotovili so, da je to v Mokronogu in okolici še izredno živo, ohranjenih pa je tudi še nekaj starih ljudskih glasbil.

V celoti gledano je šlo za organizacijo zahtevnega tabora z interdisciplinarnim pristopom, pri katerem so študentje spoznavali metode dela različnih strok, izmenjavali mnenja in s tem skušali uskladiti interese različnih strokovnih pristopov na eno temo. Poleg tega je takšen način interdisciplinarnega raziskovanja ponujal priložnost pojasnjevanja raziskovalnega problema bolj razširjeno in poglobljeno.

Cilje, ki smo si jih zadali, smo s prvim taborom šele začeli dobro zasledovati. Teme so namreč široke in potrebne nadaljnjih poglobljenih študij, kar bo mogoče z organiziranjem nadaljnjih taborov. Rezultate letošnjega tabora imata organizatorja namen predstaviti v zborniku, ki naj bi predvidoma izšel naslednje leto.

Udeleženci tabora; fototeka tabora

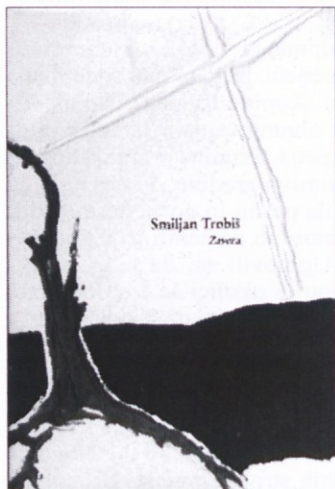

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 6 / 2004

SMILJAN TROBIŠ IN NJEGOVA ZAVEZA

Smiljan Trobiš: *Zaveza*. Založba Goga, 2004

* France Pibernik v spremni besedi k antološko zasnovanemu delu *Slovenska duhovna pesem* (2001) med drugim definira pojem duhovne poezije, za katero se pogosto sinonimno uporablja tudi izraz religiozna lirika. Pibernik pojem duhovnosti in religioznosti povezuje v glavnem s krščanstvom, a ju poskuša umestiti v sodobnost, ko omenjena povezava ni več samoumevna, ampak se pomensko širi na področje mistike. Po Piberniku mistika v moderni interpretaciji postane ontološka kategorija, povezana s transcendo, a ne več nujno s krščanskim religioznim navdihom v konfesionalnem smislu. Kljub temu v *Slovenski duhovni pesmi* najdemo predvsem pesnike, katerih globoka osebna izpoved sloni na takšnem ali drugačnem odnosu do krščanstva. Ta odnos je seveda lahko različen – od konfesionalnosti prek agnosticizma do ateizma, ki se izražajo bodisi v refleksivnih, razpoloženskih in spoznavalskih pesmih bodisi v prošenskih pesmih in hvalnicah. V okviru zgornjih opredelitev bomo poskušali razumevati tudi liriko Smiljana Trobiša.

Pojem modernosti in posledično tudi modernizma v literaturi je običajno povezan s sekularizacijo, desakralizacijo in problematizacijo krščanske tradicije. Podobno sicer velja tudi za postmoderno, njeno filozofijo in postmodernistično literaturo, vendar s poudarkom na pluralizmu vrednot, vzpostavljanju dialoga med različnimi metafizičnimi opcijami, sprejemanju drugačnosti, krmarjenju med ideologijami ter pogosto na paberkovanju sprejemljivega na polju svetovnonazorskega klasja. Vse, »kar leze in gre«, je danes dosegljivo na tržnici resnic, in kar je nekdanj veljalo za trdno in neizpodbitno, se danes ponuja poleg novih, predelanih, reinterpretiranih, kloniranih, kombiniranih ali permutiranih surogatov iskanja življenjskega smisla.

V takšen duhovnozgodovinski trenutek vstopa *Zaveza*, peta pesniška zbirka Novomeščana Smiljana Trobiša, ki jo sestavlja enainšestdeset sonetov v dveh ciklih, *Izpovedi* in *Barve na platnu*, ter dveh sonetnih vencih *Soneti sreče* in *Vsepresega-joči*. Že iz besede v naslovu, ki nosi s sabo silno močne religiozne in biblijske konotacije, bralec lahko razbere, da se pesnik koncentrirana zlasti na odnos do krščanskega Boga in da je ta odnos kljub človeški (pesnikovi) šibkosti, vzponom in padcem nekaj trdnega, trajnega in neizbrisnega. Če je Trobiš v dosedanjih štirih zbirkah morda še iskal svoje pesniško poslanstvo nekje med zemljo in nebom, se je v *Zavezi* dokončno in v celoti usmeril navzgor ter združil svoja filozofsko-religiozna iskanja v za omenjeno tematiko ustrezno zahtevni sonetni formi. Kot se bo pokazalo ob kasnejši podrobnejši obravnavi, gre za izrazito duhovno liriko,* ki se na Slovenskem sicer pojavlja vsaj od Prešerna dalje, a ji današnji čas resnici na ljubo ni pretirano naklonjen.

Trobišovo *Zavezo* bi lahko označili kot zbirko, v kateri pesnik izpoveduje svoja najgloblja spoznanja in postaje s poti, za katero se je odločil in se po njej zlagoma, med vzponi in

padci, bliža koncu svojega potovanja. A njegova pot ni pot iskanja smisla, resnice in trdnih vrednot v svetu kvazipluralnosti in hiperkonkuzumacije. Prav tako ni pot ubežnika pred izzivi današnjega časa. Večno vprašanje, kdo smo in kam gremo, je za pesnika, ki vedno izhaja iz globoke osebne izkušnje in krščansko-katoliškega konfesionalnega temelja, predvsem vprašanje odločitve, vere in potrjevanja. Savlov padec s konja in Petrovo vprašanje: »Quo vadis, domine?« sta že davno za njim. Pred njim se vzpenja pot s svetlim ciljem, ki pa je tako drugačna od vseh drugih, zložnejših in širših cest, da se lahko komu, ki ni odprt za Trobišev miselno-izkustveni horizont, zdi nerealna, celo donkihotska. Le kdo še dandanes razmišlja o grehu, križu, trpljenju, milosti, miru, sreči, večnosti, smrti, moči molitve, kesanju, premagovanju skušnjav, vesti, odpovedovanju tostranstvu, odkrivanju božjega, predajanju dobroti, duhovnosti, vsepresegajoči Ljubezni, minljivosti telesnega, hrepenenju po duhu? Pred bralcem se odkriva spoznanje, da se je Trobiš odločil za to, čemur bi lahko rekli pot svetosti, pot k Bogu, kot se izvir umiri v morju in se barve združijo v »belem Soncu«, kakor zapiše v sonetu *Bela iz cikla Barve na platnu*.

Cilj se torej zdi jasen, edina »ovira« na poti do njega so človeške slabosti, ki jih pesnik v vsakem trenutku opaža in jih, zavedajoč se svoje šibkosti, dobrohotno sprejema. V tem pogledu je zbirka neverjetno enotna, osredotočena in intenzivna. V svoji mistiki se vedno znova vrača k abstraktnim, duhovnim temam, ki jih včasih zgolj niansira, drugič zopet postavlja v različne življenjske situacije. V ospredju je vedno spoznanje, sporočilo, Trobiševa filozofija, beseda. Bolj pritegne s svojo izpovednostjo kot umetnostjo. S svojo večinoma izrazito refleksivno, pa tudi razpoložensko liriko posega na področja, ki v človeku prebujajo morda nekje uspavano ali ob vsakodnevem bombardiranju s takšnim

ali drugačnim nasiljem in nemirom celo omrtvičeno etično zavest. *Zaveza* je odprta za različna branja, kar po svoje priča o njeni večdimenzionalnosti. Možno jo je brati na »klasičen« način, iskati v njej poistovetenje z lirskim subjektom, ki je – mimogrede – največkrat prisoten kot pesnikov jaz. Možno jo je brati kot meditativno čtivo, in to kljub dramatičnosti pesnikovega potrjevanja ter nihanja med vztrajanjem in omahovanjem, saj se slednje vedno znova umiri v spoznanju gotovosti, da je edina možna pot Ljubezni, Dobrote in Miru. Možno jo je brati celo v terapevtskem smislu – Trobiševa vedno pozitivna, vsesprejemajoča, potrpežljiva in optimistična narava vzbuja občudovanje in željo po posnemanju. A potrebno jo je brati z odprtim srcem.

Zlasti na tej točki, v temeljni življenjski drži in odnosu do vsega bivajočega in narave, je čutiti pesnikovo ponotranjenje filozofije Rabin-drana Tagoreja ter njegove »poti k popolnosti«, ki jo Trobiš poskuša uresničevati znotraj krščanstva. Podobno kot Tagore se tudi Trobiš na svoji poti radostno predaja vsemu, kar smo in kar nas obdaja, nesebična ljubezen pa je tako za velikega Bengalca kot za Novomeščana Trobiša tista, ki združuje človeka s sočlovekom, z naravo in konec koncev z bogom in duhovnimi bitji. Podobno kot povezuje Tagore resnico in lepoto, ko v *Sadhani* na nekem mestu pravi, da je lepo resnično in resnično

lepo, stori tudi Trobiš v sonetu *Bolečina* iz cikla *Izpovedi*. Tu najbolj eksplicitno, a še zdaleč ne edinokrat, enači resnico z lepoto in v krščanskem smislu na prvem mestu doda še bolečino, brez katere se človeku ne zjasni pogled, saj edina govori resnico in je obenem lepota, ki vse rešuje.

V osredju Trobiševe pesniške izpovedi tako ni niti trohice za pričujoči duhovnozgodovinski trenutek še vedno tipičnega tematiziranja nihilizma in izpraznjenosti sveta in vrednot. Pesnik daleč za seboj pušča vprašanje o Biti in Niču, pravzaprav se ga skoraj ne dotika, saj je trdni temelj njegove lirike prav gotovost eksistence, utemeljene v transcendenci krščanskega Boga. Trobišu gre torej za iskanje »svetosti«, za vztrajanje na pravi poti kljub vzponom in padcem, za spoznavanje velike, prave Ljubezni. V *Zavezi* lahko beremo izrazito filozofsko-religiozno liriko, ki se večinoma giblje v območju pojmovno-abstraktnega, a jo kljub temu doživljamo kot do konca iskreno izpoved, ki nas toplo nagovarja, nas o ničemer ne prepričuje, pa hkrati tudi ne pušča hladnih. Pesnikova drža je izjemna, saj se naravnost prometejsko upira razčlovečujoči povodnji sodobnega materialističnega in individualiziranega sveta, na drugi strani pa njegova lirika razkriva blago, nežno, čutečo in ranljivo notranjost, ki vse sprejema, se razgalja in se daje kot ptica pelikan.

Rasto Božič

LUMPERTOV PRVENEC ✓

Igor Lumpert: *Innertextures. Goga musica, Novo mesto 2004*

Stari meščani vedo povedati, da so se svoje dni znali izvrstno zabavati ob novih ritmih, glasbi in plesu, ki ga je po svetu ponesel nov stil, imenovan jazz. V »dolenjski metropoli« njegov prihod beležimo tam nekje pred začetkom druge svetovne vojne, ko »lahko na Gimnaziji v Novem mestu zasledimo tudi glasbene skupine, ki so imele sestav klasičnih jazz zasedb«, kot pravi *Janez Gabrijelčič*, ki je za *Novomeški zbornik* iz leta 2000 z naslo-

vom *Oblikovanje kulturnih ustanov in razvoj Novega mesta v kulturno središče Dolenjske* prispeval na straneh 135-144 članek z naslovom *Jazz na dolenjski glasbeni sceni*.

Nova glasba se je predvsem med mlajšimi prijela in z leti postajala tradicija. Povojna revolucionarna oblast je, povzeto po besedah starejših, sprva na to zahodnjaško modno glasbo gledala s proletarskim prezirom in marsikaterega povojnega gorečega ljubitelja boogie-woogieja je lahko

doletel nenapovedan obisk, vendar vse to pohoda glasbe ni ustavilo.

Jazz kot zabava in umetnost je tako že dolga leta prisoten v naših krajih. Sicer se v preteklih letih ne moremo pohvaliti s kakšnimi večjimi koncerti ali posnetki sploh, vendar se je nekaj le dogajalo in se v zadnjih letih korenito spremenilo. Vse več je jazzovskih nastopov, koncertov, imamo mednarodno priznano poletno delavnico Jazzinty, za nami sta že dve sezoni zapored letnega Jazzinty abonmaja, v Kulturnem centru Janeza Trdine je vse več posluha za tovrstno glasbo, posledično se oblikuje vse boljše poslušalstvo, Lokalpatriot pa je v zaspano mesto tako in tako prinesel svežega duha. Poleg tega Novo mesto premore nekaj izvrstnih poznavalcev tako svetovnega kot domačega jazzovskega dogajanja, naj omenim le najvidnejšega zanese-njaka Janka Hrovata.

Iz našega okolja prihaja vse več jazzovskih glasbenikov, Marko Boh, Marijan Dovič, Jelena Ždrale, Igor Lumpert, in v Novem mestu že nekaj let intenzivno deluje založba Goga, ki je do poletja 2004 na trg poslala kar štirinajst CD plošč z vrhunsko domačo improvizirano ali kako drugače z jazzom povezano glasbo, kar je tudi v slovenskem merilu izreden uspeh in dosežek, navkljub krizi glasbene industrije, pauperizaciji medijev in vseprežemajočemu konzumiranju izdelkov instant kulture.

Prvega maja letos je založba Goga izdala ploščo z naslovom *InnerTextures*, prvenec novomeškega tenor saksofonista in skladatelja, doma iz bližnje Lešnice, *Igorja Lumperta* in tako obenem založila prvi samostojni na plošči izdani jazzovski avtorski projekt kakšnega dolenjskega glasbenika. Novo mesto z vsem naštetim ni več samo ljubiteljsko gnezdo, ampak vse bolj postaja eden izmed slovenskih, celo srednjeevropskih centrov jazz glasbe.

Igor Lumpert, tenor saksofonist in skladatelj se je rodil leta 1975 v Novem mestu, odraščal je na bližnji Lešnici, po osnovni šoli končal srednjo kemijsko, osem let hodil v novomeško glasbeno šolo, kjer se je učil harmonike in med počitnicami nekega poletja presedlal na tenor saksofon.

To poletje je s saksofonom v glavnem »tulil«
okoli domače hiše in

podil kure. Na radiu je v jazzovski oddaji slišal saksofonista Sonnyja Rollinsa, kar je spodbudilo njegovo zanimanje za jazz in saksofon. Postal je ljubitelj tovrstne glasbe, poslušal plošče in obiskoval koncerte, kmalu pristal v novomeški pihalni godbi, sodeloval z domačo pop-rock skupino Društvo mrtvih pesnikov in na nekem nastopu v Črnomlju spoznal Braca Doblekarja, uglednega slovenskega glasbenika, tolkalca in saksofonista, člana mnogih v nekdanji Jugoslaviji vodilnih skupin, med njimi rock-jazz zasedbe September.

Zatem je v Ljubljani obiskoval Doblekarjevo delavnico, dvakrat neuspešno poskusil priti v ljubljansko srednjo glasbeno šolo in zatem po priporočilu mariborskega glasbenika, jazz kitarista Igorja Bezgeta, ki je tam že študiral, odšel v avstrijski Linz.

Devetnajstleten se je sprva vzdrževal sam, saj doma nad njegovim početjem niso bili najbolj navdušeni. Za preživljanje z glasbo in igranjem še ni imel zadostnega znanja. Počel je razne stvari, tudi v trgovini prodajal preproge. Imel je težave z jezikom, saj se je moral nemščine še priučiti, vendar je hotel igrati in temu je moral predrediti vse. Bilo je sicer veliko samoodrekanja, finance so se sčasoma uredile, po dveh letih študija je začel dobivati denarno pomoč novomeške občine.

V Linzu je bil štiri leta, kjer je na jazz oddelku Konservatorija Bruckner študiral pri Dougu Hammond, Adelhaldju Roidingerju in Harryju Sokalu. Pot ga je za nadaljnja slaba štiri leta peljala v svetovni center jazz glasbe New York, kjer je kasneje obiskoval New School University, z učitelji, kot so znana jazzovska imena George Garzone, Reggie Workman, Buster Willimas, Billy Harper, Chico Hamilton in Chris Potter.

Seveda tovrstno šolanje ni poceni, zopet je nastopila težava s šolnino. Ko je prišel na sprejemne izpite, mu je pomagal svetovno znani temnopolti kontrabasist, poročen z Mariborčanko, Reggie Workman, s katerim je kasneje leta 2002 nastopil tudi na Ljubljanskem jazz festivalu v Križankah. Nekaj denarja za šolnino 5.000 ameriških dolarjev je brez prošnje dobil od mesta Linz, ker je tamkajšnje šolanje končal z odliko in

igral za njihov klub. Letno šolnino, ki je znašala 23 do 24 tisoč dolarjev, je bilo težko zbrati. Nekaj je dala šola sama, del slovensko ministrstvo za kulturo in novomeška občina, novomeški Lionsi, ves čas šolanja mu je pomagal slikar Jože Kumer. Za preživljanje je v New Yorku počel še dodatne stvari, nastopal in opravljal različna honorarna dela, v računalniškem centru ter podobno.

Plošča *Innertextures* je tako prišla ravno na prelomnem obdobju tega mladega in obetajočega glasbenika, ob koncu študija, na začetku poklicne glasbene poti. Pravzaprav je bolj kot debitantski album zanimiva kot dokument zgodnjega obdobja in razvoja Igorja Lumperta. Tri leta in pol je bil v newyorški šoli, veliko je nastopal ter se v Ameriki že po šestih mesecih od prihoda predstavil z lastno skupino in glasbo.

Z avtorskimi posnetki hitreje prideš do nastopa in tako je na hitro z mladimi najetimi glasbeniki posnel skladbe, ki so letos spomladi izšle kot njegov prvi izdelek.

Posnetki so nastali v aprilu leta 2001 v New Yorku v studiu New School University. Sodelovala je ekipa mladih ameriških glasbenikov, poleg Igorja s tenor saksofonom še pianist Robert Glasper, kontrabasist Boris Kozlov, bobnar Jonathan Blake, na treh posnetkih slišimo kitarista z imenom Jacob Bro, dvakrat se pojavijo trobentač Leron Thomas. Producent je bil znani slovenski mojster tolkal Blaž Celarec, ki deluje tudi z založbo Kuhna.

Lumpertova plošča prinaša le borih dobrih 33 minut glasbe, skupaj šest skladb, od katerih jih je pet njegovo delo. Predstavlja se nam kot komponist z glasbo, ki jo nekateri slovenski avtorji označujejo kot kombinacijo elementov jazzja, vzhodnoevropskih ritmov in vložkov neo-bopa. To vsekakor drži, vendar bi glasbo s plošče sam še dodatno označil kot Igorjevo življenjsko poslanstvo.

Res je, da posneta glasba ne prinaša žara in dinamike, kot bi ju dali od

sebe že formirani glasbeniki in uigrana zasedba. Prav tako so posnetki nastali na hitro, po notah in skoraj brez vaj. Po drugi strani pa nam predstavljajo in dokumentirajo mladega razmišljajočega ter raziskujočega glasbenika na začetku poti, ko se postavlja in meri ob boku svetovno znanih glasbenikov ter vzornikov, ki jih navaja na ovitku plošče in se jim zahvaljuje za »maksimalno vizijo zvoka, ljubezni in humanosti«. Lumpertova glasbena izvedba, pri kateri je povsod v ospredju prisoten ton njegovega saksofona, je izvedena na še nekoliko šolskem, vendar solidnem nivoju. Bistvena pri vsem njegovem početju je iskrenost podajanja, združena z izredno nadarjenostjo in pridobljenim znanjem, kar je pri njegovih devetindvajsetih letih s prvo ploščo dobra popotnica na pragu obetavne glasbene kariere tako samostojnega glasbenika kot vodje skupine in skladatelja, ki je že sedaj močno preseгла meje rodne dežele.

Sam pravi, da bo dosti več kot s to prvo izdajo povedal z novo ploščo, ki bo izšla za špansko založbo Freshsound Records, pri kateri je začelo veliko znanih ameriških jazz glasbenikov.

Dotakniti se moramo še ovitka albuma v okolju prijazni papirni izvedbi. Založba Goga je poleg glasbene založniške dejavnosti vredna pohvale tudi pri oblikovanju ovitkov. Tokrat je ploščo oblikoval design Hg (Sandra Hrovat Grum), fotografije so delo Žige Koritnika in Boštjana Puclja, urednik izdaje je Marijan Dovič. Vsi drugi podatki so dostopni na elektronskem naslovu: www.zalozba-goga.si.

Igor Lumpert in njegov jazzovski prvenec, ki ga je na večer prvega maja na žalost le s triom ob kontrabasistu Milanu Nikoliću in bobnarju Andjelku Stuparja, oba sta Beograjčana, predstavil v Kulturnem centru Janeza Trdine, sta za Novo mesto velika glasbena dogodka ter posledica dolgoletna jazzovskega snovanja in želja.

Fake Orchestra, Fake World, Goga musica 2004.

V tej številki Rasti predstavljeni izdaji novomeške založbe Goga se je v začetku letošnjega poletja pod zaporedno številko 14 pridružila plošča domače v Ljubljani delujoče skupine Fake Orchestra.

Samostalnik fake prevajamo iz angleškega jezika kot goljufijo in ponaredek, enako zapisani glagol označuje ponarejanje, pretvarjanje, pomeni nekaj hliniti oziroma zamenjevati za pravo stvar. Ali lahko glede na ime in naslov plošče katero izmed opisanih lastnosti ali početij pripišemo naši skupini?

Leta 1997 jo je po vrnitvi iz ZDA ustanovil kitarist, multiinstrumentalist Igor Leonardi, ki je pred tem več let preživel v New Yorku in San Franciscu. V Ameriki je prišel v stik z danes na žalost pokojnim trobentačem in pomembnim inovatorjem etno/jazza Donom Cherryjem, ki mu je nesebično posredoval del lastnega glasbenega znanja in ga posvetil v harmolodični pristop, ki se ga je Cherry učil pri nekdanjemu sodelavcu, velikem saksofonistu Ornettu Colemanu.

Igor Leonardi je bil že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pomemben del slovenskega glasbenega prizorišča. Široko razgledan, raziskujoč in večš glasbenik je bil soustvarjalec v slovenskih novojazzovskih glasbenih skupinah od Begnograd do Quatebriga. V obeh sta igrala tudi basist Nino de Gleria in bobnar Aleš Rendla, ki sodita prav tako med ustanovne člane Fake Orchestra. Poleg tega vso trojico zaznamuje še sodelovanje s številnimi domačimi etno in jazz zasedbami ter še drugovrstno ubadanje z glasbo, recimo glasba za televizijo, gledališče, film in podobno.

Pa začnimo s prvencem Fake Orchestra z naslovom *Fake Life*, ki so ga pred tremi leti izdali med prvimi ploščami novomeške založbe Goga. V naše kraje je prinesel smelo zastavljeno in precej nenavadno improvizirano glasbo, ki je temeljila precej globoko v jazzovskem izrazu in izročilu Dona Cherryja. Šlo je za koncertne posnetke iz leta 2001, ki so nastali v okviru Jazz Festivala Cerkno.

Skupina je zatem z nastopi obredila kar velik del Slovenije, omejenega leta smo bili deležni njenega nastopa v Kostanjevici na Krki. Letos se je predstavila, sicer še starim gradivom na 45. jazz festivalu v Ljubljani in konec avgusta že z novim v novomeškem Kulturnem centru Janeza Trdine v sklopu Poletnega festivala glasbe in poezije Muzejski vrtovi in predstavila novo ploščo *Fake World*, ki je prinesla, za razliko od prvega albuma in vseh dotodanjih nastopov, presenetljivo povsem novo glasbo in drugačen pristop s pevkami in nekaterimi novimi vlogami starih članov, oziroma članice zasedbe, izvrstne po poreklu novomeške violinistke Jelene Ždrale, ki se sedaj povsem suvereno predstavlja tudi kot pevka in vokalna aranžerka.

Plošča, ki je pristala v naših rokah, je nekaj povsem novega na slovenskem glasbenem trgu. Dobili smo izredno svež, izviren, zvočno bogat, dobro zasnovan in izredno kakovostno izveden glasbeni izdelek.

Skupina z glasbo nove plošče *Fake World* močno presega sam termin jazz, da ne bo pomote, jazzovske elemente zasledimo skozi vse izvajanje. Pri poslušanju odkrijemo še vse kaj drugega, prikaže se nam povsem nov, pisan glasbeni pristop. Glasba je na prvi poslušalnik lahkotnejša, kot smo bili vajeni, zvočno in idejno je zelo pestra, ritmična, novi so vokali in petje, ki ga na prvi plošči sploh ni bilo. Izredno živobarvna izvedba, polna veselja do življenja, se ponekod sumljivo približa vsakdanji popevki, prevzame jo ljudski napev, vendar se nikoli ne pretvarja, kot bi sodili po veselo in izvorno oblikovanemu ovitku, naslovu albuma in nazivu skupine.

Ničesar ni tukaj nepravlega, zlaganega in potvorjenega, ampak le izredni glasbeni pristop in obširna zvočna razgledanost, vse uporabljeno in pregneteno z znanjem ter pretanjenim glasbenim okusom. Tudi oznaka etno/jazz, ki smo jo maloprej uporabili pri Donu Cherryju, katerega vpliv je močno opazen tudi na tej plošči, nam dosti ne pomaga, saj

je glasbeni izraz skupine dosti bolj ohlapen, pravzaprav uporabi vse, kar ji pride prav.

Najdemo tako rekoč vse. Obdelave slovenskih, hrvaških in bosanskih ljudskih pesmi, jazzovske standarde in zimzelene popevke, avtorsko glasbo ter glasbila in zvoke, zbrane z raznih delov sveta, da različnih glasbenih stilov sploh ne omenjamo.

Album se začne veselo in poskočno s slovensko pesmijo *Slaviček*, ki ji za osnovno podlago služi Brown Rice, znana tema pokojnega vzornika in učitelja, in se razposajeno nadaljuje v afriški maniri s souksom, ki začini zopet našo *Po polju pa rož'ce cvetejo*. Naslednja avtorska pesem Igorja Leonardija je kolo-bocija najmanj treh jezikov, hrvaškega, španskega in slovenskega, izvedena v lenobnem stilu kubanskega sona in zafrkljivo naslovljena *Život je ljep*, seveda tudi z Leonardijem! kot pevcem. Nadaljuje se s priredbo zimzelene *Que Sera Sera*, zopet v afriški preobleki z balafo-nom, skoraj v stilu malijske tako imenovane »Apollo Music«. V nadaljevanju slišimo še vse od hrvaške ljudske *Ružica*, slovenske *Šetala se*, do ragtimea in venčka turške, italijanske, bosanske ter avtorske skladbe. Proti koncu nam pot prekriža standard *Fly Me To The Moon* v udarni domiselno veseli reggae izvedbi, predzadnja je krasna slovenska ljudska *Nocoj*, spremenjena v nežno jaz-zovsko balado, in zadnja hrvaška tradicionalna *Stara Baško* v mešanici stilov in zvokov z nekaj zanimivi izjavami vrste »druže Tito was a friend of mine« in podobno.

Ob poslušanju plošče sem se izvrstno zabaval, predvsem sta me nav-

dušili obe novinki, pevki, ki obvladata tudi odrski nastop, Ana Vipotnik in Janja Majzelj. Vse tri vokalistke, skupaj z omenjeno Jeleno Ždrale, so pojavno in vokalno močno različne, vendar ubrane in na odru slikovite, velik adut razširjene zasedbe, ki jo sestavljata še saksofonist in flavtist Primož Fleischman ter tolkalec Blaž Celarec.

Pri snemanju je sodelovalo še nekaj gostov: Primož Vitez - vokal in tolkala, vseprisotni Boštjan Gombač - klarinet, flavta in vokal, Drago Ivanuša - harmonika, Andraž Polič - poezija, David Jarh - trobenta, Marko Gregorič in Žarko Živković - oba vokalista.

Posnetki so nastajali v različnih studijih, Glasbeni arboretum, Studio 14, Studio 26 in SMG. Za dober zvok so zaslužni številni tonski mojstri, ki jih na tem mestu ne bomo naštevati, saj njihova imena lahko preberete na ovitku, pod katerega oblikovanje se je podpisal Samo Lapanje. Uporabljene so umetniške slike Dragana Radovića, fotografije so delo Žige Koritnika. Plošča ponuja še dodatek, video CD ROM s štirimi posnetki,

Kaj dodati k temu glasbenemu izbruhu, ki močno presega slovensko glasbeno povprečje in brez kompleksov pred velikim svetom govori o umeščenosti naših krajev? Svet na prepihu kultur, na križišču starih in novih poti, brez kompleksov in vse bolj neznosnega klobasanja o Evropi, z velikim kulturnim bogastvom in izročilom, ki le čakata na našo pozornost.

Nam mogoče vse to skuša z novo ploščo in brez pretvarjanja povedati Fake Orchestra?

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (20)

Naselitvena podoba preostalih štirih dolenskih trgov je neprimerno bolj zamegljena. Prav nikakršnih podatkov nimamo o **Turjaku**, ki tedaj kakor tudi pozneje ni predstavljal več kot kajžarski privesek grajskemu kompleksu. Medtem ko poznamo za Ribnico in Radeče do druge polovice 16. stoletja le podatke o posamični posesti, je za obkolpske **Poljane** znano, da je Friderik Celjski tržanom leta 1421 potrdil posedovanje šestih hub bližnje opustele vasi Drage.¹ O prvotni srednjeveški posestni podobi trga prejkone govori vsota 19 oštатов v urbarju poljanskega gospostva iz leta 1576.² Ob dejstvu, da izkazuje urbar samo 14 gospodarjev, pa se postavlja vprašanje, kakšno je bilo dejansko poselitveno stanje v zadnjih desetletjih 15. in prvih desetletjih 16. stoletja, ko je bil ta obmejni tržec izpostavljen permanentni nevarnosti in je ob gradu v bližnjih Poljanah nastal refugij s pomenljivim imenom Tržič ali Novi trg.³

Ribnico, tako kot Poljane ustanovo Ortenburžanov, prepoznamo po tipični hubni posesti in vrstni parcelaciji kot prvotno kolonizacijsko vas. Za poznosrednjeveško obdobje je gotovo le število hub – 21 gosposčinskih in 3 župnijske.⁴ Prvi ohranjeni davčni register ribniškega gospostva iz leta 1564 ima v ožjem trgu 33 gospodarjev na hubni posesti ter 30 podružnikov,⁵ takšno stanje pa najbrž precej odstopa od onega pred koncem srednjega veka. Med sicer skupimi listinskimi omembami posesti v 15. stoletju srečamo le hube,⁶ kar je razumljivo in samo po sebi še ne pomeni, da kajžarske posesti tedaj še ne bi bilo. Zagotovo so že tedaj obstajali maloštevilni pozneje izpričani oštati, ki že z imenom pričajo o večji starosti od kajž – podružništev.

Precej bolj gotova je zgodnja večja obljudenost trga **Radeče**, kjer nikoli ne zasledimo podružnikov, ampak vseskozi, od najstarejšega urbarja leta 1575⁷ dalje, samo oštate in vmes kakšno hišo. Četudi so bile Radeče razdeljene na starejši trški del in na mlajše Krakovo onstran potoka Sopota, v krakovskem delu pogrešamo podružnike. Pogled na franciscejsko katastrsko mapo pove, da gre tudi tam za razmeroma pravilno, na vzhodnem koncu poudarjeno vrstno parcelacijo, kakršne kajžarska pritrška naselja praviloma ne poznajo. Zgodnji nastanek Krakovega, morda še v 14. stoletju, potrjuje celjska fevdna knjiga iz leta 1441, po kateri je grofov kuhar Martin prejel v fevd hišo s pritklinami "in der Krakaw bei vnserm markt Ratschach gelegen".⁸ Če je bilo pred koncem srednjega veka vseh 91 oštатов, kolikor jih je imel leta 1575 trg skupaj s Krakovim,⁹ resnično zasedenih s hišami, potem Radeče po velikosti niso zaostajale za Žužemberkom in so tako kot slednji prednjačile pred Višnjo Goro in Kočevjem. Toda spričo samo 69 posestnikov na 91 oštatih leta 1575 je tudi za čas pred 1500 realnejše manjše število domov.

V nasprotju z znanim številom domov za vsaj del mest in trgov je vsem nedokumentirano številčno stanje prebivalstva. Mogoči bi bili le približni izračuni, denimo z največkrat uporabljanim količnikom pet ljudi na hišo, pri čemer je treba spričo nemirnih časov računati z večjimi in manjšimi nihanji.

Izvor in pritek mestnega in trškega prebivalstva

Na obravnavanih tleh je vsekakor veljala temeljna značilnost srednjeveških mestnih in trških naselbin širšega prostora, da velika večina priseljencev izvira iz njihovega zaledja in sploh iz vrst podložnega prebivalstva, samo manjši del pa iz bolj oddaljenih ruralnih in urbanih naselij.¹⁰ V zgornjih družbenih slojih je bil poleg tega delež priseljencev iz urbanega okolja neprimerno višji kot med nižjimi socialnimi plastmi, v katerih so prevladovali podeželani. Skladno s pomenom naselja se je večal in manjšal tudi radij priseljevanja, omejen zlasti pri trgih na manjše območje.

Mestni oziroma trški gospod je razumljivo že ob ustanovitvi poskrbel za čim ugodnejše naselivitvene pogoje, ki bi v novo naselbino pritegnili ne samo zadostno število ljudi, ampak tudi gmotno trdne naseljence. Močno podporo pri kolonizaciji so Habsburžani dali Novemu mestu, ki je z ustanovnim privilegijem (1365) dobilo za vse prihodnje priseljence sedemletno prostost plačevanja vseh bremen. Določilo je značilno za novoustanovljeno mesto, ki v tem času še zdaleč ni bilo polno zasedeno.¹¹ Starejši kostanjeviški privilegij, izdan že obstoječemu mestu, takšnega poročila temu primerno ne pozna, zato subsidiarno ni moglo veljati niti v obeh belokranjskih meščanskih naselbinah, hčerinskih mestih kostanjeviškega mestnega prava.

Pri naseljevanju mest kakor tudi trgov je nujno prihajalo do nasprotij interesov. Velika večina novih naseljencev je izvirala iz vrst osebno nesvobodnih podložnikov oziroma širše – rojenjakov (*erbholden*), tj. vseh oseb, ki so z rojstvom pripadle zemljiškemu gospodu, na katerega zemlji so se rodile.¹² Velik, pravzaprav odločilen pomen, ki ga je imel za razvoj mesta pritek kmečkih ljudi, se odraža v zgodnjem pravnem definiranju naseljevanja. Odnos zemljiški gospod – podložnik – mesto je namreč predmet zapisanega mestnega prava, deželnega prava in poznejših mestnih ustanovnih listin. Mestni gospod in ustanovitelj je kakorkoli moral tudi v tem oziru dati mestu trdno pravno osnovo, ne da bi s tem kršil pravice drugih.

Splošno uveljavljeno srednjeveško načelo, da postane podložnik svoboden po enem letu in enem dnevu nemotenega bivanja v mestu,¹³ je v 13. stoletju veljalo tudi že na Kranjskem, kjer je tekel proces oblikovanja prvih mest. Različna stremjenja mest in zemljiških gospodov so se odrazila v deželnem miru kralja Rudolfa iz leta 1276, sicer prvem deželnem privilegiju za Kranjsko. Določilo, naj nihče ne sprejema tujih podložnikov brez dovoljenja njihovega gospodarja, vendar naj ostanejo pravice mest nedotaknjene (!), daje mestnim naseljem pomembno prednost.¹⁴ Uveljavljenost načela "mestni zrak osvobaja" potrjuje v začetku 14. stoletja privilegij Henrika Goriško-Tirolskega za Kostanjevico. Podložnika, ki se je neovirano naselil v mestu, je moral njegov gospod tožiti pred mestnim sodnikom. A tudi če je pravdo dobil, mu mesto podložnika še vedno dva tedna ni bilo dolžno izročiti in je temu medtem celo pustilo oditi, kamor koli je hotel. Kogar pa njegov gospod leto in dan po naselitvi ni zahteval nazaj, je mogel neovirano ostati v mestu.¹⁵ Enako določilo je bilo

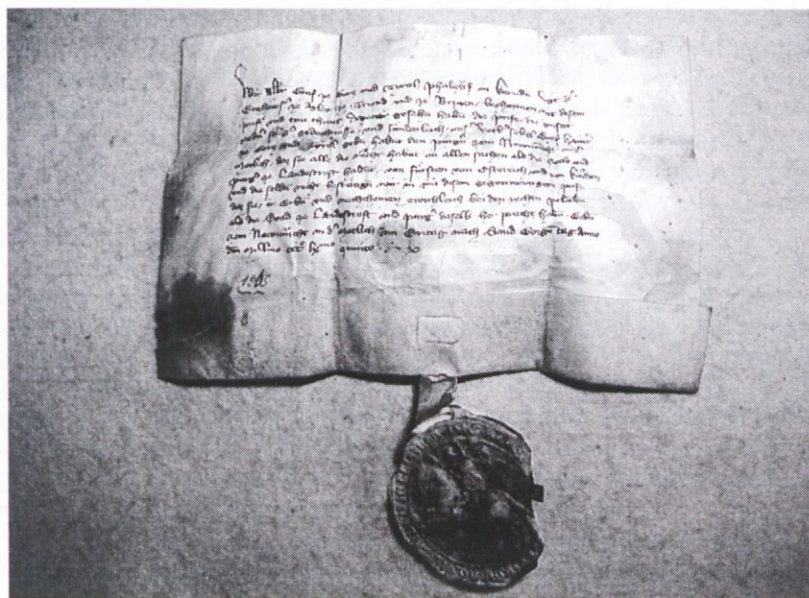
leta 1365 vneseno tudi v ustanovni privilegij Novega mesta¹⁶ in ga je S. Vilfan označil za "razmeroma svojevrstno", saj je pribeglemu podložniku jamčilo svoboden odhod in ga varovalo pred vrnitvijo zemljiškemu gospodu.¹⁷ Kostanjeviško–novomeško mestno pravo iz 14. stoletja je ob koncu srednjega veka načeloma veljalo za pet dolenjskih mest, razen Krškega in morda Višnje Gore, kar pomeni tudi subsidiarno veljavo členov o naseljevanju podložnikov. Kot smo videli, je bilo to področje urejeno svobodneje od splošnih norm. V tem kontekstu je pomenljivo dejstvo, da ustanovna listina Krškega (1477) določa glede priseljencev enake pravice, kot jih ima Novo mesto, čeprav Krško ni dobilo novomeških, temveč pravice štajerskih mest.¹⁸

Navzlic privilegijskim zagotovilom naletimo že zelo zgodaj na njihova kršenja po znanem načelu srednjega veka, da ima ožji pravni krog prednost pred širšim. Najstarejša izpričana omejitev naseljevanja v mestih je iz leta 1256, ko je vojvoda Ulrik Spanheimski izdal stiškemu samostanu privilegij o vračanju podložnikov (*coloni ac subditi*), ki jih sprejmejo "nedavno zgrajena mesta" (*oppida noviter constructa*).¹⁹ Prav tako sta samo v mlajših regestih ohranjeni dve drugi prepovedi sprejemanja stiških podanikov. Privilegij vojvode Majnharda leta 1288 prepoveduje sprejemanje meščanskim naselbinam nasplošno (*aliqua fora*), medtem ko je vojvoda Leopold leta 1411 naslovil prepoved na Novomeščane.²⁰ Stiška posest je bila sicer omejena na zahodno Dolenjsko in se ni niti dotikala novomeškega mestnega pomirja,²¹ a je Novo mesto očitno veljalo za priljubljen cilj pobeglih samostanskih rojenjakov. Za nadvojvodom Ernestom (1414) je namreč prepoved Novomeščanom, da bi sprejemali ljudi brez opatovega dovoljenja, še dvakrat ponovil Friderik III. (1445 in 1461).²²

Natančno vsebino omejitev priseljevanja v Kostanjevici spoznamo iz privilegija Henrika Goriško–Tirolskega tamkajšnji cisterci, ki ga je kostanjeviško mestno predstojništvo leta 1317 razglasilo s posebno listino. Kostanjevičani so se pri tem obvezali, da ne bodo dovolili naseljevanja ubeglih samostanskih podložnikov (*huobman oder erpman*), če pa bi se to zgodilo brez njihove vednosti, jih bodo na zahtevo nemudoma izročili samostanu, in sicer brez vsake pravde (*an alles taidinch*),²³ kar je v očitnem nasprotju s Henrikovim privilegijem mestu.²⁴ Da so se samostanski rojenjaki tudi pozneje "nelegalno" priseljevali v mesto, pričata spor iz leta 1449 in obveza mestnega sodnika, sveta in občine o spoštovanju starih samostanskih privilegijev, po katerih samostanskih podložnikov ne smejo sprejemati med meščane (*ir lewtt ze pürgern nicht aufzenemen*).²⁵

Kmalu po svoji ustanovitvi si je deželnoknežji privilegij glede podložnikov izposlovala tudi kartuzija Pleterje. Ko ji je vojvoda Ernest Železni leta 1407 potrdil enake privilegije, kot so jih imele druge kartuzije v njegovih deželah, je mestom Novo mesto, Kostanjevica in Metlika hkrati prepovedal sprejemanje pleterskih rojenjakov (*klosterholden*), a tudi obrnjeno.²⁶ Obojestransko prepoved prav tako vsebuje privilegijska listina vojvode Friderika leta 1433,²⁷ ki so jo nato do druge polovice 16. stoletja potrjevali njegovi nasledniki.²⁸ V prvi tretjini 15. stoletja je moral biti beg v mesta še precej aktualen problem, saj je grof Herman II. Celjski leta 1427 naslovil v tej zvezi poseben mandat na Metliko, Kostanjevico in Novo mesto, ki so bili tedaj v njegov rokah (*unser stett*). Mestom je prepovedal sprejemanje samostanskih podložnikov in ukazal takojšnjo izročitev tistih ubežnikov (*fluchtig leut*), ki so jih sprejela med meščane ali med svoje

Listina, s katero grof Albert Goriško-Tirolski potrjuje, da je grof Henrik podelil Metliki enake pravice, kot jih ima mesto Kostanjevica (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1365 IV. 29., Metlika)

podložnike na deželi (zu purgern oder auf dem land aufgenommen hett).²⁹

Poleg samostanov, ki so s svojimi privilegiji nagloblje posegli v določila kostanjeviško–novomeškega prava in v splošna načela o naseljevanju v mestih, si je predpravice na tem področju pridobilo tudi plemstvo grofije v Marki in Metliki. Znani privilegij grofa Alberta IV. Goriškega iz leta 1365 se mest še ne dotika,³⁰ v njegovi potrditvi leta 1407 pa vojvoda Leopold izrecno poudarja, da določilo o neodvzemanju podložnikov velja tudi za Črnomelj in Metliko,³¹ kar je leta 1414 potrdil še vojvoda Ernest Železni.³² V naknadnem vnosu obeh belokranjskih meščanskih naselbin v besedilo privilegija se torej odraža njun povečani pomen glede na šestdeseta leta 14. stoletja, ko sta bili šele na poti preobrazbe v mesti.

Spremenjene razmere v drugi polovici 15. stoletja so zahtevale tudi drugačen odnos deželnega kneza do njegovih, tj. deželnoknežjih mest. Cesar Friderik III. je dal pri kolonizaciji posebne ugodnosti tistim kranjskim trgom, ki jih je predvsem iz obrambnih razlogov povzdignil v mesta. Neovirano naselitev in prebivanje v mestu po zgledu svoboščin Novega mesta je leta 1477 dovolil Krškemu³³ in Ložu, slednjemu zapovrh še s šestletno oprostivitvijo bremen.³⁴ Višnja Gora je dobila naslednje leto celo pravico do neomejene naselitve podložnikov katerega koli gospoda (*wes lewt oder holden die sein*), pri čemer nihče in na noben način ni mogel zahtevati vrnitve priseljencev.³⁵ Posebnih ukrepov za povečanje prebivalstva so bila v istem času deležna tudi nekatera starejša mesta. Tako je cesar leta 1476 ukazal Ljubljčanom, da ne smejo odkloniti, izročiti ali izgnati nobenega cesarskega ali drugega podložnika, ki bi se pred turško nevarnostjo hotel naseliti v mestu, pri čemer ni nikjer govor o pogoju enoletnega bivanja. Dve leti pozneje je neomejeno pravico do naselitve podelil še Kamniku, Radovljici, Novemu mestu in morda tudi Kranju. Toda novomeški privilegij vendarle vsebuje pridržek, da morajo cesarski podložniki, ki se naselijo v mestu, še naprej obdelovati svoja polja,³⁶ kar implicitno govori o začasnosti ukrepa.

Četudi cesar in njegovi nasledniki niso preklicali ugodnosti, pridobljenih v izrednih okoliščinah, posebne pravice vendarle niso mogle biti trajnejše od splošnih določb deželnega prava. Brž ko so se razmere stabilizirale, je namreč svobodno naseljevanje v mestih postalo vprašljivo. Višnjani so se že leta 1515 v prošnjah deželnemu vicedomu med drugim pritoževali, da jim deželni stanovi odrekajo od cesarja podeljeno pravico, po kateri se smejo obrtniki s podeželja nemoteno seliti v mesto, si v njem postaviti domovanja in nositi mestna bremena.³⁷

Šele iz nekoliko poznejšega časa imamo konkretne podatke o naseljevanju tudi za edinega med dolensjimi trgi – za krški Mokronog. Njegov trški red iz leta 1531 je določal, da se sme neovirano odseliti le tujec (*ain fremder mann*), ki se je priselil iz drugega gospostva in postal tržan, medtem ko se sme tržan, ki je bil rojen v domačem gospostvu in hoče zapustiti trg, naseliti le na kakšni hubi pod gospostvom.³⁸ Kot vse kaže, ne v Mokronogu ne v drugih trgih in še manj tržcih ni veljalo pravilo “mestni zrak osvobaja”, pogojeno z enoletnim neoviranim bivanjem.

Migracijski tokovi

Drugače kot za nekatere pomembne rodbine srednjeveške Ljubljane³⁹ in tudi drugih večjih mest ni znano, odkod so prišli v dolensjka mesta in trge začetniki tukajšnjih vodilnih rodbin. Pred koncem srednjega veka prav tako ne poznamo nobenega konkretnega primera naselitve, ki bi bil, denimo, povezan z nakupom hišne posesti. Pravzaprav se po kraju svojega izvora nedvoumno označuje en sam meščan, in sicer leta 1400 novomeški učitelj in meščan Štefan iz Mistelbacha v Spodnji Avstriji (*Stefan dem schulmeister von Mistelbach purger czu Ruodolfsward*).⁴⁰

Za dobo nastajanja večine priimkov, tj. v poznem srednjem in zgodnjem novem veku, je na krajevni izvor osebe oziroma njenih bližnjih prednikov mogoče sklepati iz priimka – **etnika ali etnonima**. Ta je bil namreč ob pojavu v virih tega časa pogosto šele last prve generacije nosilcev ali pa vsaj časovno blizu svojemu nastanku. Toda bera srednjeveških etnikov in etnonimov je v obravnavanih krajih nasplošno pičla, saj jo omejuje že majhen nabor znanih imen. Med redkimi poimensko izpričanimi Metličani se je utegnil s Švabskega priseliti leta 1424 izpričani meščan Thomas Swab ali njegovi predniki.⁴¹ Pri Novomeščanih zasledimo v 15. stoletju le dva etnika: Artter (1495, 1498) in Neustetter (1498), morda pa spada v to skupino še priimek Gregorja Sočana (1452).⁴² Z etniki in etnonimi prav tako ni bogat seznam novomeških hišnih gospodarjev leta 1515.⁴³ V mestu so živeli trije Nemci (*Nimetz*), po en Tajčer ali Tajšer (*Jannse Thaischer*),⁴⁴ Vogrin in Kroat, dva Ribničarja, dva Kočevarja, Kostel, Krajnčar, Rakar, Grabnar in Jamšek. Sem gre prišteti še Jurija (*Jury*) Gerschendorfa, katerega priimek navzlic nemški obliki zanesljivo izhaja iz nekega slovenskega kraja.⁴⁵ Poleg navedenih je bilo leta 1515 med hišnimi gospodarji šest okoličanov, ki so bodisi stalno bivali v mestu bodisi imeli v njem samo oštat.⁴⁶

V drugih mestih in trgih poznamo nasploh veliko manj imen prebivalcev ali celo niti enega, še največ iz urbarialnih virov na prelomu v 16. stoletje. Tako med 52 Kočevci v urbarju iz okoli leta 1494 srečamo etnonim Talian in peščico etnikov: trikrat Kerner in po enkrat Steyrer, Preinperger, Sthuler, Wandiner in Grueber,⁴⁷ ki slejkoprej izvi-

rajo iz (mikro)toponimov s Kočevskega.⁴⁸ Nič bolj pisana ni podoba Mokronoga leta 1502. Poleg etnonima Walch (Lah) je nekaj oseb označenih po okoliških krajih in mikrotoponimih: Bistrici pri Šentrupertu (*Fewstrizer*), Slepčjeku (*von Plinttenpach*), Klancu (*von Glanz*) in Ostrožniku (*von Pranpach*).⁴⁹ Pri Svibenčanih (pred 1439) in Žužemberčanih (1506) pa tovrstne oznake v najstarejših urbarjih sploh pogrešamo, razen ko gre za imetnike kašč, doma iz okoliških vasi.⁵⁰

Sodeč po priimkih in tudi osebnih imenih je bilo do zatona srednjega veka neslovenskih prebivalcev obravnavanih mest in trgov zelo malo, neupoštevaje seveda mesto Kočevje sredi nemškega jezikovnega otoka. Če bi bilo drugače, ne bi nastopile potrebe po označevanju z etnonimi (Valh, Taljan, Nemeč, Krobot), ampak bi se prineseni priimki hitreje integrirali v obstoječi imenski fond. To je – že zaradi nemškega zapisovanja – najbolj uspevalo priimkom nemških priseljencev. Meščanov in tržanov iz romanskih dežel in s slovanskega juga je bilo očitno le za pokušino, tako poleg že omenjenih Valhov kostanjeviški meščan Jakob Markovič (*Markobicz*).⁵¹

Sklepanje na izvor prebivalstva iz etnikov, etnonimov in enoznačno tujerodnih priimkov izgublja pomen z večanjem časovne distance od nastanka priimka. V poznejšem času moremo pri priseljencu sicer prepoznati tuje korenine priimka, ki pa ga je lahko v deželo zanesel že davni prednik. Pri nemških obrtniških priimkih (Schuster, Tischler, Zimmermann idr.) bi bilo tovrstno opredeljevanje sploh brez osnove, saj so bili na slovenskih etničnih tleh avtohtoni in močno razširjeni. Za nemške bi jih mogli označiti šele, če bi se za njihove nosilce nedvoumno izkazalo, da so se priselili iz nemškega jezikovnega okolja. Nemški, romanski, južnoslovanski ali slovenski priimek sam po sebi tudi ni kriterij za spoznavanje etnične podobe prebivalstva, ampak lahko kvečjemu izpričuje, v katerem etničnem okolju je nastal.⁵²

V 15. stoletju, ko so priimki že dovolj jasno izoblikovani, je moč ugotoviti, da so v mestih in še posebej v trgih v veliki večini slovenskega izvora. Analiza priimkov Novomeščanov leta 1515, ki more dati sicer samo približne rezultate, je pokazala, da je bilo tujerodnih priimkov celo v največjem in najbolj tranzitnem dolenskem mestu malo. Med 272 gospodarji oštator so domala vsi (263) navedeni s priimki, od tega največ z nesporno slovenskim (157 ali 59,7%), nato z obrtniškim (65 ali 24,7%), približno desetina z nedoločljivim nemškim ali slovenskim (28 ali 10,7%) in le vsak dvajseti (13 ali 4,9%) z enoznačno nemškim priimkom, ki pa niso nujno odraz etničnega izvora nosilcev.⁵³ Kočevje, edino dolensko mesto, za katero imamo razmeroma popoln seznam gospodarjev še iz časa pred letom 1500, je razumljivo dajalo povsem drugačno podobo. Med 52 hasnovalci zemljišč iz leta 1494 jih je nosilo priimke 50, a bi mogli večino (32) označiti kot nemške, 15 kot obrtniške in največ tri kot slovenske (Polan, Nahod in morda še Taljan).⁵⁴

Kot rečeno, moremo na podlagi analogij (ter neprimerno trdnejših ugotovitev za zgodnji novi vek) tudi za srednjeveško obdobje sklepati, da je velika večina priseljencev v obravnavana mesta in trge izvirala iz njihovega zaledja. Razloge in način priselitve je slejkoprej pogojevala premoženjska diferenciacija kmečkega življa. Gotovo je bil beg edini izhod za revne, ki so polnili vrste mestnega in trškega nižjega sloja, medtem ko moramo pri petičnejših podložnikih računati na odkup iz rojenjaštva in povsem legalno odselitev z zemlje. Pri prise-

ljevanju v trge pa je treba poleg tega upoštevati še druge dejavnike, predvsem drugačen pravni položaj trškega prebivalstva od statusa mestnega življa, zagotovljenega s privilegiji.

KONEC

OPOMBE

¹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), Urkunden, 1421 II. 24., Celje, vidimus: 1599 IV. 4., Gradec.

² Dušan Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje), Ljubljana 1991, str. 282.

³ Prim. Dušan Kos, Bela krajina v poznem srednjem veku, v: Zgodovinski časopis (ZČ) 41 (1987), str. 416.

⁴ Ribniško župnijsko posest poznamo šele po terezijanskem katastru iz srede 18. stoletja (Arhiv Republike Slovenije (ARS), Terezijanski kataster (TK), RDA, N 26, No. 8, s. d.), vendar je moč vse tri župnijske hube po legi prepoznati kot sestavni del kolonizacijske vasi.

⁵ ARS, Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 105, I/59, lit. R II–5, davčni register gospostva Ribnica 1564, s. p.

⁶ Leta 1458 je Friderik III. Hansu Čušperškemu potrdil oprostitev bremen od hube "in vnsrem markht Reiffnitz gelegen," ki jo je temu podelil grof Friderik Celjski (Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Hs. B. 360, fol. 114, po tipkopisu B. Otorepca, ZRC SAZU).

⁷ Najstarejši urbarji gospostva Radeče so naslednji: urbar 1575 (ARS, TK RDA, N 168, No. 43, s. p.), 1576 (ARS, Vic. A., šk. 107, I/60, lit. S X–1, s. p.) in 1602 (istotam, lit. S XI–2, s. p.).

⁸ ARS, Zbirka rokopisov, I 57r, fol. 101v.

⁹ ARS, TK RDA, N 168, No. 43, urbar Radeče 1575, s. p.

¹⁰ Prim. Wolfgang Leiser, Städtische Zentralität im agrarisch-feudalen Umfeld, v: Städtisches Um- und Hinterland in vorindustrieller Zeit, Köln 1985, str. 12.

¹¹ Sergij Vilfan, Novomeški mestni privilegij, v: Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor–Novo mesto 1969, str. 105.

¹² O pojmu rojenjak gl. Sergij Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije, Ljubljana 1961, str. 79, 384. – Prim. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja, Ljubljana 1980, str. 347–348.

¹³ Prim. geslo Stadtluft macht frei v: Lexikon des Mittelalters, VIII, München 1996, str. 23.

¹⁴ Fran Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 24.

¹⁵ ARS, Zbirka rokopisov, II 68 r, privilegijska knjiga mesta Kostanjevica, fol. 3. –Netočna je Zwittrova trditev (n. d., str. 24), da je podložnik po enem letu in dnevu z zastaranjem pravice zemljiškega gospoda "postal polnopraven svoboden meščan". S. Vilfan je opozoril, da taki prebivalci niso nujno postali meščani. Imenoval jih je "nov svobodnjaški sloj", tako imenovane "gostače" (inwohner) (S. Vilfan, Pravna zgodovina, str. 162).

¹⁶ S. Vilfan, Novomeški mestni, str. 101.

¹⁷ Sergij Vilfan, Pravna zgodovina, str. 162.

¹⁸ Prim. objavo privilegija v: Jože Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477–1977, Krško 1977, str. 42–44.

¹⁹ ARS, Samostan Stična, fasc. 1, potrditev privilegija 1256 s. d., insert v: 1360 III. 30., Ljubljana, prepis. – Objava: Franz Schumi, Urkunden- und Regestenbuch es Herzogtums Krain, II. Band 1200–1269, Laibach 1884 u. 1887, str. 175. – Prim. F. Zwitter, n. d., str. 20.

²⁰ ARS, Zbirka rokopisov, 152 r, Chronographium etc., fol. 26–26'. – F. Zwitter, n. d., str. 25, op. 152.

²¹ Prim. zemljevid stiške urbarialne posesti v: Jože Mlinarič, Stiška opatija 1136–1784, Novo mesto 1995, str. 292–293.

²² ARS, Zbirka rokopisov, 152 r, Chronographium etc., fol. 38'–39, 41, 43'.

²³ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1317 XI. 11., s. I. – Objava: F. Zwitter, n. d., str. 69–70, št. 3.

²⁴ Ker Kostanjevičani Henrika Goriško–Tirolskega naslavljajo kot češkega kralja, je moč sklepati, da je privilegij nastal pred letom 1311. Za njegovo razmerje s Henrikovim privilegijem kostanjeviškemu mestu niti ni pomembno, kateri od obeh pravnih aktov je starejši. F. Komatar je dokazoval, da je privilegij za Kostanjevico nastal v letih 1295 do 1307 (Franc Komatar, Kostanjeviške mestne pravice, v: Jahresbericht des k.k. Gymnasiums in Krainburg 1910/11,

str. 1 sl.), medtem ko S. Vilfan (Novomeški mestni, str. 97, op. 2) ni izključeval tudi nekoliko poznejšega nastanka.

²⁵ ARS, Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin, pola 32, 1449 I. 30., s. I. – Prim. Jože Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234–1786, Kostanjevica na Krki 1987, str. 227–228.

²⁶ Regest 1407 X. 12., Gradec v: Fr. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach, v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain (MMVK) XIV (1901), str. 42, št. 19.

²⁷ Regest 1433 VI. 21., Gradec v: F. Komatar, n. d., str. 58–59, št. 68.

²⁸ Prim. Jože Mlinarič, Kartuzija Pleterje, Pleterje 1982, str. 116–118.

²⁹ Regest 1427 V. 12., s. I. v: F. Komatar, n. d., str. 54, št. 55.

³⁰ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1365 IV. 29., Metlika. – Objava in komentar v: Peter Štih, Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem, Ljubljana 1994, str. 178–180.

³¹ ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj. – Prim. Wladimir Levec, Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte, v: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 19 (1898), str. 267. – Prim. F. Zwitter, n. d., str. 25.

³² ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1414 III. 11., Ljubljana.

³³ Prim. objavo privilegija v: J. Mlinarič, Krško, str. 43.

³⁴ Prim. objavo privilegijev v: Janez Kranjc, Privilegij mesta Lož iz leta 1477, v: Notranjski listi I, Postojna 1977, str. 58, 63.

³⁵ Prim. objavo privilegija v: J. E. Mauring, Utemeljitev mesta Višnje Gore, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV (1894), str. 31.

³⁶ Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Zweiter Jahrgang 1852, Wien 1852, str. 382, št. 524. – Prim. F. Zwitter, n. d., str. 26.

³⁷ ARS, Vic. A., šk. 285, I/145, lit. W I–12, s. d., 1515, Supplication stat Weichselberg.

³⁸ Trški red, ki ga je izdal krški škofijski administrator Anton, naj bi bil po uvodnih besedah sestavljen v času škofa Matevža (Matevž Lang, škof v letih 1505–1519). – ARS, Trg Mokronog, fasc. 1, 1531 II. 23., Strassburg. Objava: Peter Hitzinger, Auszug aus dem Archiv des Marktes Nassenfuß, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain VIII (1853), str. 17.

³⁹ Prim. Milko Kos, O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku, v: ZČ X–XI (1956–1957), str. 7 sl.

⁴⁰ Regest 1400 V. 1., s. I. v: France Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva (Acta ecclesiastica Sloveniae 17), Ljubljana 1995, str. 58–59, št. 26.

⁴¹ ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Samostan Pleterje, 1424 IX. 25., s. I. Regest: F. Komatar, n. d., str. 53, št. 51.

⁴² F. Baraga, n. d., str. 77, 104, 110. – Matija Neustetter pač ni mogel dobiti imena po Novem mestu, temveč po mestu z enakim imenom južno od Dunaja.

⁴³ ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, R V–1, Der zaichnus abschrift der hoffstett der statt Ruedolphswerth anno 1515.

⁴⁴ Tajčer ali Tajšer pomeni Nemeč. Kapiteljski urbar iz leta 1525 pozna na šmihelskem Vidmu hasnovalca z imenom "Hans Taittsch Schuester" (Kapiteljski arhiv Novo mesto, šk. 42, ur. 1, kapiteljski urbar 1525, pag. 6).

⁴⁵ Prim. Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 83–85. – Pri toponimu Gerschendorf prihaja v poštevsaj šest dolenskih krajev z imenom Češnjice ter Češnjica pri Mirni Peči.

⁴⁶ Poleg "gospoda" Janeza iz Trebnjega zasledimo može Andreja, Štefana in Marka z Ločne ter Urbana in Lovreta iz Prečne.

⁴⁷ Popis hasnovalcev zemljišč iz mesta Kočevje v urbarju gospostva Prem (ARS, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI–2, urbar Prem 1494, fol. 8–9).

⁴⁸ Pogosti priimek Kerner morda kaže na Mlako (Kerndorf) pri Stari Cerkvi.

⁴⁹ Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA), Hs. 1230, Urbar Gurk 1502, fol. 76–78, 97–100.

⁵⁰ HHStA, AAu, A–15–57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 1–5. – Wlad. Milkowicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains, v: MMVK II (1889), str. 18.

⁵¹ ARS, Gospostvo Dol, fasc. 179, prepisi listin, pola 33, 1455 X. 16. s. I.

⁵² Prim. Sergij Vilfan, Tipologija srednjovekovnih gradov Slovenije i etnička struktura njihovog stanovništva, v: Jugoslovenski istorijski časopis (1975), str. 24–25.

⁵³ ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, R V–1, Der zaichnus abschrift etc.

⁵⁴ Popis hasnovalcev zemljišč iz mesta Kočevje v urbarju gospostva Prem (ARS, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI–2, urbar Prem 1494, fol. 8–9).

SEPTEMBER

Saksofonist Igor Lumpert med nastopom v Knjigarni Goga

KRŠKO, 2. septembra – Zakaj ptiči? je naslov slikarske razstave avstralske Slovenke Nataše Škof, ki so jo odprli v Dvorani v parku. O razstavi je spregovorila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj, avstralski svet in izseljenstvo pa je s pesniško besedo predstavil Bert Pribac.

NOVO MESTO, 2. septembra – Knjigarna Goga je na literarni večer povabila pisatelja Lenarta Zajca ob izidu romana Hevimetal. Z njim se je pogovarjala Mojca Nadles. Odprli so tudi razstavo ilustracij Špele Gumzelj.

KOSTANJEVICA, 3. septembra – V lapidariju Galerije Božidarja Jakca so odprli razstavo skulptur Petra Dolića iz Zagreba. Umetnika je predstavil Milan Bešlić.

NOVO MESTO, 3. septembra – Novomeški saksofonist Igor Lumpert je imel solo koncert v Knjigarni Goga. Na kitari ga je spremljal Robert Jukič.

PODHOSTA, 3. septembra – Fant gre na faks je naslov komedije, ki jo je gledališka skupina Grad Teater iz Trebnjega uprizorila v kulturnem domu.

ČATEŽ OB SAVI, 4. septembra – V župnijski cerkvi sv. Jurija so predstavili knjigo Zvezde nad Cirknikom Jožeta Packa.

KRŠKO, 4. septembra – Ob otvoritvi prenovljenih prostorov Mladinskega centra so v Klub Milka povabili na koncert skupine Elina.

ZIELONA GORA, 4. do 11. septembra – Folklorna skupina KUD Otona Župančiča iz Artič se je udeležila 21. mednarodnega folklornega festivala na Poljskem.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. septembra – Šmihelski oktet je pospremil otvoritev samostojne razstave belokranjskega likovnika Janeza Muhviča v Hotelu Kristal. Pesmi iz zbirke Modra poezija, ki jo je likovno opremil Muhvič, je prebirala Janja Vovko iz Mirne Peči.

LESKOVEC, 8. septembra – Na Aninem glasbenem večeru je v cerkvi sv. Ane nastopil violončelist Tilen Artač.

LJUBLJANA, 8. septembra – Veleposlanik ZDA v Sloveniji Johnny Young je kot pokrovitelj v Galeriji Krka odprl likovno razstavo novomeškega akademskega slikarja prof. Branka Suhyja z naslovom Manhattan Srebrenice/Srebrenice Mannhattana.

NOVO MESTO, 8. septembra – V sklopu Novomeškega glasbenega festivala je bil v evangelijski cerkvi koncert kitarskega tria Vivaldi. – V frančiškanski cerkvi sv. Lenarta je po maši potekal orgelski koncert mlade glasbenice Željke Spinčič, študentke Glasbene akademije v Zagrebu, v razstavnih prostorih samostanske knjižnice pa so odprli likovno razstavo grafik iz znamenite dunajske državne grafične zbirke Albertina.

BRESTANICA, 9. septembra – V Gostišču Dular ob ribniku Mačkovec so odprli skupinsko likovno razstavo članov Društva ljubiteljev likovne umetnosti iz Radeč.

DOLENJSKE TOPLICE, 9. septembra – Družinski trio Novina je povabil na humanitarni koncert v Hotel Kristal.

NOVO MESTO, 9. septembra – Na literarnem večeru so na Muzejskih vrtovih predstavili knjižni prvenec novomeškega pisatelja Nejca Gazvode Vevericam nič ne uide, ki je izšel pri Založbi Goga.

BELA CERKEV, 10. septembra – 8. novomeški glasbeni festival se je zaključil s koncertom organista Milka Bizjaka v župnijski cerkvi.

KOSTANJEVICA, 10. septembra – V Lamutovem likovnem salonu so na ogled postavili dela slovenjgraškega umetnika Luke Popiča. O sodelovanju obeh galerij sta govorila njuni vodji Bojan Božič in Milena Zlatar.

KRŠKO, 10. do 11. septembra – Društvo zaveznikov mehkega pristanaka je priredilo Luksuz festival poceni filma, na katerem so prikazali okrog 70

Otvoritev novih razstavnih prostorov Galerije likovnih samorastnikov v Trebnjem

kratkih igranih, dokumentarnih, animiranih in eksperimentalnih filmov predvsem mladih in še neuveljavljenih domačih in tujih avtorjev.

ŠKOCJAN, 10. septembra – V Gostilni Luzar je potekalo medobmočno srečanje pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž.

ŽUŽEMBERK, 10. septembra – Zaključni večer Poletnih grajskih prireditvev so v grajski kleti oblikovale pevke v narodnih nošah, pesnik Jurij Marussig, pisatelj Ivan Malavašič, slikarka Irena Ameršek, harmonikarica Lidija Virant in drugi gostje.

PODSREDA, 11. septembra – Glasbeno poletje se je nadaljevalo s celovečernim koncertom ruskih šansonov skupine Ira Roma na dvorišču gradu.

VESELA GORA, 11. septembra – S pesmijo na Veselo Goro je naslov prireditve, na kateri so nastopili moški pevski zbori: Vinogradniškega društva Šentrupert ter gostje iz Ljubljane, pevci moških pevskih zborov Barje in Ljubljanskega potniškega prometa, ki jih vodi Venčeslav Zadavec. Dogodek je popestril Krjavelj, ki ga je zaigral Drago Razboršek.

PRESKA, 12. septembra – Na kmetiji Hrovat je potekal tradicionalni koncert slovenskih ljudskih pesmi *Le to me veseli*, katerega gost je bil Rafko Irgolič, odprli pa so tudi fotografsko razstavo *Melodija, misel, slika*.

TREBNJE, 13. septembra – Minister za šolstvo in šport dr. Slavko Gaber je odprl nove prostore Galerije likovnih samorastnikov v nekdanji trgovini Dolenjka. Na slovesnosti, ki so jo popestrile pevke dekliške skupine Ragle, so spregovorili trebanjska županja Marica Škoda, direktorica Centra za izobraževanje in kulturo Darinka Tomplak ter Janez Gantar in dr. Zoran Kržišnik iz umetniškega sveta Tabora likovnih samorastnikov.

ČRNOMELJ, 16. septembra – V knjižnici so se na četrtem bralnem srečanju pogovarjali o knjigi *Alamut* Vladimira Bartola. – V podružnici Nove Ljubljanske banke so na ogled postavili slikarsko razstavo motivov iz Bele krajine Janka Butale. Umetnika je predstavil Jožef Vrščaj, otvoritev pa sta popestrila kitarista Urška Jakša in Nejc Adlešič.

KOČEVJE, 16. septembra – Marjanca Kočever in Peter Kuhar sta se v gimnaziji pogovarjala z udeleženci literarnega natečaja za srečanje seniorskih piscev iz osrednje Slovenije in Gorenjske.

METLIKA, 16. septembra – Knjigo *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji - Bela krajina* dr. Ivana Stoparja so predstavili v Belokranjskem muzeju.

ČRNOMELJ, 17. septembra – V kulturnem domu so pripravili zaključno prireditev knjižnega kviza Srečko Kosovel in Primorska, na kateri so podelili tudi nagrade. Podoben dogodek je bil tudi v brežiški knjižnici ter v novomeškem Narodnem domu, kjer je bila gostja Aksinja Kermauner, ter nekaj dni pozneje na metliškem gradu, kjer so v goste povabili klovneso Evo Škofič - Maurer. Svoje pesmi so predstavili otroci iz vrtca, učenci osnovnih in srednjih šol ter člani Literarnega kluba Metlika.

KRŠKO, 17. septembra – V Galeriji Krško so odprli razstavo del Rajka Čubra.

NOVO MESTO, 17. septembra – Ob 50-letnici tovarne zdravil Krka je v Kulturnem centru Janeza Trdine potekal koncert Pihalnega orkestra Krka in Mešanega pevskega zbora Krka. – Žabjak bend je povabil na koncert v Knjigarno Goga.

PODBOČJE, 17. septembra – Na trgu so pripravili prireditev *Srečanje pod vaško lipo* in odprtje razstave lutk iz mavca Anice Kos Varszak.

RADEČE, 17. septembra – V Dvorani v Radečah so se srečali ljudski pevci iz okolice, nastopile pa so tudi ljudske pevke Solzice iz Budne vasi.

SEVNICA, 17. septembra – Gost na koncertu Big banda Sevnica na gradu je bil pevec Oto Pestner.

ARTIČE, 18. septembra – Ob krajevnem prazniku so v Prosvetnem domu na ogled postavili pregledno razstavo del, ustvarjenih na območni likovni koloniji Artiče 2004. O delih je spregovorila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Grošelj, nastopili pa so Fantje artiški, citrarka Alenka Ilijaš ter recitator Drago Pirman.

NOVO MESTO, 18. septembra – V Narodnem domu so odprli razstavo

Pot po Sloveniji je razstava Kartuzija Pleterje 600/100 začela v Galeriji Krka v Novem mestu

del, nastalih na 5. bienalni likovni koloniji Stoletja svetlobe in senc - Novo mesto 2004. Na slovesnosti, ki so jo popestrili kantavtorica Stanka Macur, pesnik Smiljan Trobiš in recitator Tomaž Konciliija, so spregovorili vodja občinskega oddelka z družbene dejavnosti Slavko Gegić, vodja Galerije Škof Jožica Škof, umetnostni vodja kolonije umetnostni zgodovinar Jožef Matijević ter v imenu umetnikov kipar Alojz Rak. – V Klubu LokalPatriot je bil ob obletnici smrti Jimmija Hendrixa koncert tria Eperience z gostujočimi glasbeniki.

NOVO MESTO, 21. septembra – V počastitev šeststoletnice ustanovitve Kartuzije Pleterje in stoletnice njene ponovne poselitve, so v Galeriji Krka odprli zanimivo razstavo, ki jo je pospremil tudi katalog. Pobudnik in glavni snovatelj razstave in kataloga je Zvone Pelko. Na slovesni otvoritvi razstave, ki jo je odprl državni sekretar Mnistrstva za kulturo Ciril Baškovič, so predstavili tudi prevod Zlatega pisma kartuzijanom na Božji gori. Razstava se bo selila v Ljubljano, Maribor, Koper ter v Švico. Zapel je oktet Adoramus.

METLIKA, 22. septembra – Udeleženci medobmočnega srečanja starejših piscev Dolenjske, Bele krajine in Posavja so si ogledali Belokranjski muzej in film o Beli krajini, potem pa so se udeležili literarne delavnice, ki jo je vodil literat, urednik revije Rast in novinar Milan Markelj.

TREBNJE, 22. septembra – Na glasbenem recitalu, ki ga je v Baragovi galeriji pripravila Glasbena šola Trebnje, sta se predstavila klarinetist Boštjan Dimnik in pianistka Kristina Arnič.

NOVO MESTO, 23. septembra – Dobro jutro je naslov razstave črnomaljskega likovnega pedagoga in slikarja Jureta Šuštaršiča, ki so jo odprli v kavabaru Pri slonu. Otvoritev je popestril kitarist Janez Weiss, nekaj besed o slikarju pa je povedal Slavko Čečura iz KUD Laterna. – Organist Matej Burger in pevka Urška Damiš Burger sta pospremila recital pesmi iz nove pesniške zbirke Zaveza Smiljana Trobiša v frančiškanski cerkvi. – V Narodnem domu so predstavili knjigo mag. Danice Sternad Motnje hranjenja od besed, ki ranijo, do besed, ki zdravijo.

SEVNICA, 23. septembra – V Lekos Galeriji Ana so na ogled postavili pregledno razstavo Od kraškega ruja do krilatega pegaza.

TREBNJE, 23. septembra – Obiskovalci so se v Kulturnem domu lahko nasmejali komediji Denis&Ditka Toneta Partljiča v izvedbi Jerneja Kuntnerja in Mojce Partljič.

KOČEVJE, 24. septembra – V Likovnem salonu so odprli razstavo klekljanja, kvačkanja in vezenja.

KOSTANJEVICA, 24. septembra – V nekdanji samostanski cerkvi v Galeriji Božidarja Jakca so odprli razstavo del akademskega slikarja prof. Toneta Sušnika iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 24. septembra – Zapisi v krajini je naslov razstave krajinske arhitekture, ki so jo odprli v Kulturnem centru Janeza Trdine. Zbrane je nagovoril novomeški krajinski arhitekt Mitja Simič, oris razvoja krajinske arhitekture pri nas pa je podal prof. dr. Davorin Gazvoda.

RIBNICA, 24. septembra – V počastitev 75-rojstnega dne Miroslava Zdovca so v Miklovi hiši odprli pregledno razstavo njegovih fotografij.

TREBNJE, 24. septembra – V piceriji Gostilne Šeligo je potekal prvi glasbeni večer v Kamri s skupino Caminoigra.

CERKLJE OB KRKI, 25. septembra – Moška pevska skupina Koledniki iz Bušeče vasi je večletno delo kronala s kaseto in zgoščenko Zvonovi lepo pojejo, ki so ju pevci javno predstavili na prireditvi, srečanju ljudskih pevcev.

KRŠKO, 25. septembra – V dvorani v parku je potekal koncert mešanega pevskega zbora Ljubljanski madrigalisti.

MALA LOKA, 25. septembra – Ana Rokvič je vodila gedališko delavnico na gradu, ki jo je pripravil zavod Arti.

NOVO MESTO, 25. septembra – V Klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti predstavitevemu koncertu projekta basista Tadeja Rozmana s skupino Playfulness.

SOTESKA, 25. septembra – Na zaključnem večeru Poletnih kulturnih

Nejc Gazvoda in Smiljan Trobiš na predstavitvi knjižnih novosti Založbe Goga

priređitev v občini Dolenjske Toplice sta v Hudičevem turnu nastopila violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman. Na ogled je bila tudi razstava glinenih izdelkov domačink, ki so vse leto ustvarjale pod vodstvom lončarke in oblikovalke unikatne keramike Vesne Majes.

VELIKA GORICA, 25. septembra – Trebanjske mažorete so nastopile na mednarodnem srečanju mažoret v organizaciji Združenja turopolskih mažoretk Kuče.

SEMIČ, 26. septembra – V Taborski hiši so odprli razstavo del, nastalih na 18. semiški likovni koloniji Jesen v sliki. Umetnike je predstavil umetnostni zgodovinar Iztok Premrov, v kulturnem programu pa je nastopil mladi trobentač Luka Derganc.

GROSUPLJE, 27. septembra – Pred OŠ Brinje so slovesno zaključili projekt Grosuplje - mesto kipov 2004, v katerem je sodelovalo pet kiparjev.

KOČEVJE, 27. septembra – Nastop Adija Smolarja je popestril otvoritev razstave karikatur Boža Kosa v knjižnici.

LJUBLJANA, 28. septembra – Uveljavljeni novomeški fotograf Borut Peterlin se je v Galeriji P74 predstavil s serijo fotografij Rečne plaže, nekaj dni pozneje pa še z razstavo v Garaži za umetniško fotografijo v Mariboru.

STIČNA, 29. septembra – V Slovenskem verskem muzeju je sakralna dela razstavila Elda Piščanec.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 29. septembra – V Zdravilišču sta se z izborom novjših slik predstavila Zdenka Vinšek z Iga pri Ljubljani in Andria Girardi iz Zagreba. Za zabavo pa je poskrbel duo Palma.

KOČEVJE, 30. septembra – Kočevska poje 2004 je bil naslov območne revije vokalnih skupin, na kateri so v Šeškovem domu nastopili: skupina Nagelj, Prijatelji in Cantate Domino. Revijo je strokovno spremljal Mitja Gobec, ki je glasbeni program dopolnil z recitalom Kosovelovih pesmi.

KRŠKO, 30. septembra – Duo Platin je povabil na koncert v Kulturni dom.

AJDOVŠČINA – Na prodajni likovni razstavi Slovenska umetnost na Finskem v galeriji Lična hiša so bili med deli devetih slovenskih likovnikov na ogled tudi izbrana dela novomeškega slikarja Janka Orača.

BLANCA, septembra – Ob tednu otroka je na osnovni šoli nastopila gledališka skupina OŠ Sava Kladnika s predstavama Maršovčki in Obtoženi volk. Igro so uprizorili tudi na OŠ Tržišče, na OŠ Krmelj so se predstavili z igro Na podstrešju, pripravili pa so tudi likovno delavnico Spoznajmo Evropo.

BREŽICE, septembra – V klubu Mladinskega centra so novo prireditveno sezono pričeli z razstavo reportažnih fotografij Branka Čeaka z naslovom Novi dan ter z nastopom skupine Big Surfing Elephant. – V Viteški dvorani gradu je tukajšnja glasbena šola pripravila koncert, na katerem sta se predstavila Komorni zbor Ipavska in domača vokalna skupina Solzice.

DAMELJ OB KOLPI, septembra – V organizaciji domačega ljubiteljskega slikarja Janeza Muhviča je potekala likovna kolonija, na kateri je sodelovalo sedem slikarjev in kipar iz Slovenije in Hrvaške.

LJUBLJANA, septembra – V Galeriji Lek se je s svojimi deli predstavil akademski slikar Jože Marinč iz Dob pri Kostanjevici na Krki.

METLIKA, septembra – Tamburaši Folklorne skupine Ivana Navratila so se kot edina slovenska folklorna skupina predstavili na Festivalu mediteranskih folklornih skupin in ljudskih umetnosti v španskem mestu Calella.

NOVO MESTO, septembra – Izšla je zgoščenka, ki jo je dirigent Pihalnega orkestra Krka Miro Saje posnel maja z radijskim pihalnim orkestrom iz Leipziga za belgijsko notno založbo Beriato. – Pri Založbi Goga so izšle tri nove knjige: pesniška zbirka Novomeščana Smiljana Trobiša Zaveza, knjižni prvenec Nejca Gazvoda Vevericam nič ne uide ter prevod romana Rdeča trava francoskega pisatelja Borisa Viana. – Mešani pevski zbor Pomlad je bil na tridnevni turneji v Bosni in Hercegovini.

SEVNICA, septembra – Na gradu so odprli razstavo del osmih udeležencev 5. likovne kolonije Arspekta. Otvoritev je popestril nastop flavtistke Vanje Ivanković in pianistke Katje Krnc s sevniške glasbene šole. – Na OŠ Sava

SEPTEMBER

Kladnika so povabili na predstavo skupine Filip in Gib iz Pirana.

STIČNA, septembra – Stiški kvartet je pospremil otvoritev obnovljenega križnega hodnika cistercijanskega samostana Stična. Zbrane so nagovorila ministrica za kulturo Andreja Rihter, opat dr. Anton Nadrah, vodja Restavratorskega centra Jernej Hudolin ter arhitektka Mateja Kavčič, ki je skupaj z mag. Natašo Polajnar iz Slovenskega verskega muzeja pripravila posebno razstavo Nova odkritja v križnem hodniku stiškega samostana.

TREBNJE, septembra – Društvo Arti je izdalo publikacijo barvnih reprodukcij izbranih slik iz cikla Cigani samoukega slikarja, lastnika gradu Mala Loka, Dušana Šparovca.

21. do 28. septembra – Dneve evropske kulturne dediščine, tokrat posvečene restavratorstvu, so na našem območju obeležili s prikazi restavratorskih posegov. V trebanjski občini so na kapeli Petra Pavla Glavarja na Lanšprežu pripravili predstavitev restavratorskih postopkov, restavratorska delavnica je delovala pri cerkvi sv. Barbare na Okrogu nad Šentrupertom, na Jurjevi domačiji na Občinah pa so pripravili dan odprtih vrat ter vodene ogleda. V Kostanjevici so v stari samostanski cerkvi prikazali začetke restavriranja nagrobnika, Pokrajinski muzej Kočevje pa je odprl razstavo restavriranega križevega pota iz porušene župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika v Kočevski Reki. Območna enota Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto je pripravila dneve odprtih vrat svoje restavratorske delavnice na gradu Grm.

Dušan Šparovec ob svoji sliki Cigana

OKTOBER

PODSREDA, 1. oktobra – Na gradu so odprli razstavo Iz albuma Sandora Erdodyja, narodna noša Moslavine in Hrvaškega Zagorja.

NOVO MESTO, 2. oktobra – Oblačilna kultura v prazgodovini in v rimskem času na ozemlju Novega mesta je naslov projekta in razstave avtorice, univ. dipl. inž. oblikovanja in tekstilij Lavre Fabjan, ki so ju predstavili v Dolenjskem muzeju. – V okviru fotodelavnice ob stoletnici rojstva in dvajsetletnici smrti arhitekta, konservatorja in publicista Marjana Mušiča so v sejni dvorani na Rozmanovi 10 predavali o njegovi arhitekturi in arhitekturni fotografiji. – V atriju Knjigarne Goga so odprli razstavo risb s tušem, svinčnikom in flomastrom Gašperja Klančarja.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 3. oktobra – Letošnji Anini glasbeni večeri so se zaključili s koncertom Leskovškega okteta v cerkvi sv. Ane.

NOVO MESTO, 4. oktobra – Violinist Marijan Dovič ter kitarist in pevec Jan Tomšič sta glasbeno pospremila otvoritev razstave izbranih slik akademskega slikarja Slobodana Ivankovića Bauda v Galeriji Krka. O slikarju in razstavi je spregovorila Tatjana Pregl Kobe, o svojih ustvarjalnih prizadevanjih pa tudi avtor sam. – V dolenski prestolnici je gostoval znani britanski dokumentarni fotograf Martin Parr, ki je imel v Klubu LokalPatriot projekcijo svojih fotografij, predavanje in pogovor.

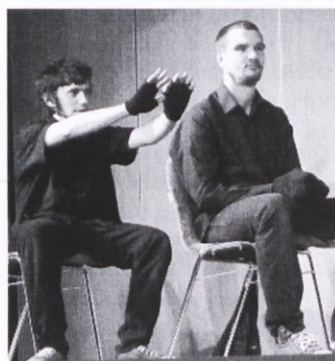
NOVO MESTO, 5. oktobra – V jedilnici Splošne bolnišnice Novo mesto so odprli slikarsko razstavo članov študijskega krožka Akvarelno slikanje in članov Univerze za tretje življenjsko obdobje. Likovniki so se izobraževali pod vodstvom akademske slikarke Nataše Mirtič in diplomirane slikarke Jožice Medle – slednja je skupaj z mentorico krožka Cvetko Klobučar predstavila razstavo. Na otvoritvi sta v kulturnem programu nastopila Sandi Ravbar na harmoniki in Alenka Klobučar na flavti.

KRŠKO, 6. oktobra – Pod okriljem Zavoda Neviodonum so v Kulturnem domu premierno postavili na oder gledališko delo Vaje v slogu v izvedbi brežiških gledališčenikov Bojana Levaka - Gusa in Saše Pipiča - Pipija.

BREŽICE, 7. oktobra – V Mladinskem centru so odprli območno razstavo fotografij osmih avtorjev na temo Ljudje mojega kraja in splošno. Najboljšim so podelili nagrade.

KRMELJ, 7. oktobra – Osnovna šola je ob tednu otroka uprizorila lutkovno predstavo Začarane rožice prijazne čaravnice.

NOVO MESTO, 7. do 9. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine se je pričel tridnevni Slovenski slavistični kongres, katerega vodilna tema je

Igralski duo Gus & Pipi na premieri predstave Queneaujevih Vaj v slogu

Jožica Medle na otvoritvi svoje razstave v Dolenjskem muzeju

bila Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih. S predavanji so obeležili tudi nekaj pomembnih obletnic, kot so stoletnica rojstva Edvarda Kocbeka, Srečka Kosovela in Nikola Šopa ter osemdesetletnico rojstva Alojza Rebule. Med kongresom je zasedal tudi občni zbor Slavističnega društva, predstavili so nove strokovne in znanstvene knjige ipd. – V Narodnem domu so predstavili knjigo folklornih pripovedi iz Bele krajine *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* avtorice Bogomire Kure.

SEVNICA, 7. oktobra – Mini teater iz Ljubljane je v Domu kulture gostoval z lutkovno predstavo *Trije prašički*.

TREBNJE, 7. oktobra – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v Domu kulture uprizorila komično satiro *Hamlet v Dolenjih Guzincih*.

BREŽICE, 8. oktobra – V dvorani Glasbene šole je bil koncert citrarke Irene Zdolšek v okviru koncertnega cikla mladih GM oder.

ČATEŽ, 8. do 10. oktobra – V Termah je potekala delavnica *Glasba na terenu* pod mentorstvom prof. Mirjam Žgavec in prof. Nataše Mirtič ter ob asistenci lektorice prof. Vere Bizjak.

NOVO MESTO, 8. oktobra – V Dolenjskem muzeju so odprli likovno razstavo diplomirane slikarke Jožice Medle iz Šentjerneja z naslovom *Geneza in apokalipsa*. O delih je spregovoril muzejski kustos Jožef Matijević, za glasbeno popestritev pa je poskrbel harmonikar Miha Debevc.

PODZEMELJ, 8. oktobra – 68 mladih likovnikov iz vseh belokranjskih osnovnih in srednjih šol ter pobratimi iz Rok, Wagne in Ozlja so se udeležili 23. ekstempora mladih likovnikov Bele krajine. Ustvarjali so pod geslom *Mavrične barve za mavrično šolo*.

ŠENTRUPERT, 8. oktobra – Ob 25-letnici umetniškega ustvarjanja je Milko Bizjak povabil na orgelski koncert v župnijsko cerkev.

BREŽICE, 9. oktobra – Glasbena šola je v župnijsko cerkev sv. Lovrenca povabila na zborovski koncert z domačim ženskim pevskim zborom *Solzice* ter klapo *Volat iz Pučišća* na otoku Brač.

DOLENJSKE TOPLICE, 9. oktobra – Društvo K2M je pripravilo delavnico oblikovanja keramike in lončarstva pod vodstvom Vesne Majes.

MOKRICE, 9. oktobra – Na gradu je potekal strokovni posvet *Kultura in razvoj*.

NOVO MESTO, 9. oktobra – V Klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti koncertu ljubljanskega raperja Trkaja.

NOVO MESTO, 11. oktobra – Mestno gledališče ljubljansko je v Domu kulture uprizorilo *Dvanajst jeznih mož* in predstavo ponovilo naslednji dan.

METLIKA, 12. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli likovno razstavo *Otroci potujejo Vrta Ciciban*.

NOVO MESTO, 12. oktobra – V Knjigarni Mladinska knjiga so predstavili Enciklopedijo glasbe, ki je pred kratkim izšla pri založbi Didakta. Za kitarsko spremljavo je poskrbel kantavtor Matej Krajnc. – Vrtec Ciciban je v sodelovanju s Kulturnim centrom Janeza Trdine pripravil četrto srečanje in odprtje razstave *Vrtičkarji razstavljajo*. Otvoritev so s programom popestrili otroci.

NOVO MESTO, 13. oktobra – Duo Platin je povabil na koncert v Kulturni center Janeza Trdine.

STARI TRG OB KOLPI, 13. oktobra – V osnovni šoli so predstavili knjigo dr. Petra Kapša *S prehrano proti raku*.

BREŽICE, 14. oktobra – V knjižnici so pripravili predstavitev knjig otroških slik dveh skupin otrok *Vrta Mavrica*. – Slovensko konservatorsko društvo je redno letno skupščino organiziralo v Posavskem muzeju.

ČRNOMELJ, 14. oktobra – V Pastoralnem centru so predstavili knjigo *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji - Bela krajina* dr. Ivana Stoparja.

METLIKA, 14. oktobra – V Ljudski knjižnici so spregovorili o knjigi *Vladimira Megreja o jasnovidki Anastaziji*.

NOVO MESTO, 14. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine si je bilo mogoče ogledati plesno predstavo *Pavčkove pravljice Juri Muri v Afriki* v izvedbi *Plesne šole Mojca*. – V Narodnem domu so predstavili slovenske prevode knjig za otroke *Moja družina* in Lektor Jakob hrvaškega pisatelja

Kašmirja Huseinoviča in ilustratorke Andreje P. Huseinovič. Nastopila je instrumentalno-vokalna skupina Klasje KUD Žumberak. – V LokalPatriotu je bil koncert novomeške skupine Snafu.

TREBNJE, 14. oktobra – Na literarnem večeru v piceriji Kamra Gostilne Šeligo se je Ivan Gregorčič pogovarjal z glasbenikom in pisateljem Stanetom Pečkom iz Mokronoga. Nastopil je ženski pevski zbor Svoboda z Mirne, Beti Jevnikar in Barica Kraljevski pa sta prebirali odlomke iz Pečkove proze.

KOČEVJE, 15. oktobra – Amaterski slikar Karlo Kozic je svojo prvo veliko razstavo v Likovnem salonu združil s proslavitvijo Abrahama.

KRŠKO, 15. oktobra – V Kulturnem domu je bil koncert moškega pevskega zbora DSM Ljubljana in Pihalnega orkestra Videm Krško.

NOVO MESTO, 15. oktobra – V gostilni Pri Belokranjcu so odprli kiparsko-likovni projekt 9 apostolov in stalno likovno razstavo Novomeščanke Katje Markovič.

BREŽICE, 16. oktobra – V gradu je potekala 3. revija izbranih oktetov Slovenije. Nastopili so: oktet Adoramus iz Novega mesta, Logaški oktet iz Logatca, oktet TES iz Šoštanja, nonet Brda iz Dobrova, nonet Vitra iz Ribnice, oktet Valvasor iz Litije in oktet Gallus iz Ribnice.

NOVO MESTO, 20. oktobra – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekala revija pevskih zborov društev upokojencev Slovenije. Nastopilo je več kot štiristo pevcev 14 zborov. – V LokalPatriotu so pripravili literarni večer V spomin Gregorju Strniši z gostom Jožetom Hudečkom, s katerim se je pogovarjal Matjaž Grum.

CERKLJE, 21. oktobra – V Galeriji vojašnice so odprli likovno razstavo in predstavili pesniško zbirko Sem v besedi in barvi Brežičanke Brede Videnič Kuplenik. O umetnici je spregovorila umetnostna zgodovinarica Alenka Černelič Krošelj, kulturni program pa so oblikovali povezovalc Drago Pirman, recitator Tadej Horžen in glasbenik Dragutin Križanič.

KRŠKO, 21. oktobra – V Kulturnem domu je potekal dobrodelni koncert Sončka Posavje.

NOVO MESTO, 21. oktobra – Knjižna čajanka za dedke in babice Pota knjige je v knjigarni Mladinska knjiga potekala s svetovalko Slavko Kristan. – V Knjižnici Mirana Jarca so predstavili knjigo dr. Johna E. Sarne Ozdravimo bolečine hrbta: povezava uma in telesa.

SEMIČ, 21. do 24. oktobra – V počastitev občinskega praznika in 50-letnice delovanja Kinosekcije Semič so v kulturnem domu potekali večeri slovenskega filma.

SEVNICA, 21. oktobra – Kinetkon Ljubljana je v knjižnici uprizoril lutkovno predstavo o miški.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 21. do 23. oktobra – Štirinajst slikarjev iz Slovenije, Hrvaške ter Bosne in Hercegovine se je udeležilo mednarodne slikarske kolonije Kaplja vode v organizaciji Zdravilišča. Prvi dan kolonije, katere umetniški vodja je bila Tatjana Pregl Kobe, so predstavili knjižno novost založbe Jasa Žuborenje Slovenije.

HROVAČA, 22. oktobra – Klub prijateljev Miklove hiše je povabil na Škrabčevo domačijo na predstavitev knjige Katje Mihurko Poniž Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobne ženskosti.

KOČEVJE, 22. oktobra – V knjižnici so odprli razstavo slik belokranjskega amaterskega slikarja Janeza Muhviča.

KOPRIVNICA, 22. oktobra – V osnovni šoli so na ogled postavili razstavo umetniških grafik Urške Jekler. V kulturnem programu so sodelovali učenci domače šole in pesnica Marija K. Mirtič.

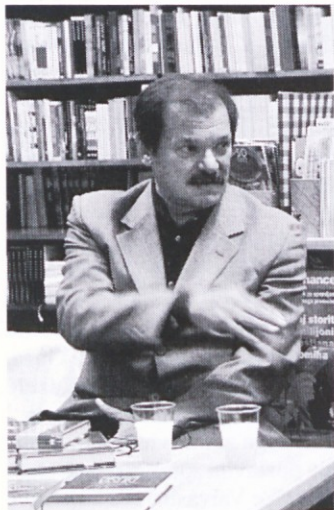
KRŠKO, 22. oktobra – V Kulturnem domu je potekala repriza glasbene drame Vražje dekle skladatelja Milka Lazarja in scenarista Silvestra Mavsarja v izvedbi Simfoničnega orkestra Glasbene šole Krško in solistov.

NOVO MESTO, 22. oktobra – V LokalPatriotu je bil promocijski koncert opsavske skupine Shyam in njenega novega albuma Sonce v senci.

BREŽICE, 23. oktobra – V Viteški dvorani gradu je bilo mogoče prisluhniti letnemu koncertu mešanega pevskega zbora Viva. Podelili so Gallusove znač-

Jože Hudeček je v Klubu LokalPatriot obudil spomine na pokojnega pesnika in dramatika Gregorja Strnišo

Željko Kozinc v knjigarni Mladinska knjiga v Novem mestu

ke. – Mladinski center je pripravil filmski seminar.

KOSTANJEVICA, 23. oktobra – Na prireditvi Zapijmo pod Gorjanci so se srečali ljudski pevci v počastitev krajevnega praznika. Zapeli so: ženski pevski zbor Aktiva kmečkih žena Pod Gorjanci, Solzice iz Budne vasi, Bučenski ramplači, Pevci z Rake, Trebeški drotarji in Dušice iz Podbočja.

KRŠKO, 23. oktobra – V Klubu Milka so pripravili koncert nadebudnih posavskih skupin s skupino Jetrokill iz Sevnice.

NOVO MESTO, 23. oktobra – Pesem povezuje je bil naslov koncerta novomeškega mešanega pevskega zbora Pomlad in moškega pevskega zbora Srečka Kosovela iz Ajdovščine v Narodnem domu. – V trgovskem centru Hedera so odprli novo knjigarno Felix založbe Učila International.

RIBNICA, 23. oktobra – Ob občinskem prazniku je slavnostni občan postal Tone Petek, ki je nagrado prejel za trajne uspehe na umetniškem, kulturnem, vzgojno-izobraževalnem in humanitarnem področju.

SEMIČ, 23. oktobra – V okviru praznovanja občinskega praznika so v Taborski hiši pripravili prikaz izdelave lectovih izdelkov, na ogled pa je bila tudi razstava Jesen v sliki.

VELENJE, 23. do 24. oktobra – Na 2. mednarodnem tekmovanju pihalnih orkestrrov v koncertnem igranju Slovenija 2004 sta nastopila tudi Občinski pihalni orkester Trebnje in Pihalni orkester Kočevje. Prvi je v B kategoriji osvojil srebrno, drugi pa zlato priznanje.

NOVO MESTO, 25. oktobra – Klubski center Sveta knjige v knjigarni Mladinska knjiga je obiskal pisatelj, pesnik, scenarist, novinar in popotnik Željko Kozinc, ki je v pogovoru z novinarko Bogi Pretnar predstavil svoj najnovejši roman Visoki tujec.

RIBNICA, 26. oktobra – V Miklovi hiši so odprli fotografsko razstavo To ni (za)snežot Blaža Budje.

KRŠKO, 27. oktobra – Roček na drugem koncu sveta je naslov predstave, ki jo je Lutkovna skupina Uš uprizorila v Kulturnem domu.

BREŽICE, 28. oktobra – V Knjižnici Brežice so predstavili knjigo Poti iz sanj Toneta Jakšeta.

KARLOVEC, 28. oktobra – Mestna knjižnica Ivana Gorana Kovačiča je v počastitev slovenskega dneva knjige v sodelovanju s Knjižnico Mirana Jarca iz Novega mesta pripravila predstavitev del pisatelja, prevajalca, publicista in urednika Damjana Šinigoja iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 28. oktobra – V veliki sejni dvorani v Hiši društev je potekala okrogla miza o starem mestnem jedru ter o arhitekturi prof. Marjana Mušiča. Na pomolu ob Ljubljanski vratih so nato odprli fotografsko razstavo del fotodelavnice na temo Arhitektura Marjana Mušiča.

TREBNJE, 28. oktobra – KUD Klas Mirna je v Kulturnem domu uprizoril dramo Poršija Koklin.

BREŽICE, 29. oktobra – Ob praznovanju 5-letnice delovanja Kluba MC Brežice je nastopila afriška skupina bobnarjev Kesukozi, didžej Mahmundo in glasbena skupina Moonlight Sky.

NOVO MESTO, 29. oktobra – V Klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti koncertu hrvaške skupine Flyer.

PLETERJE, 29. oktobra – V stari samostanski cerkvi so pripravili deseti spominski requiem v počastitev spomina na nekdanjega pleterskega priorja p. Janeza Drolca. Nastopil je Moški komorni zbor Lek z organistom Tonetom Potočnikom pod vodstvom prof. Milivoja Šurbeka.

ŠENTRUPERT, 29. oktobra – Pravljica o mezinčku je naslov otroške lutkovne predstave, ki je bila na ogled v OŠ dr. Pavla Lunačka.

BLANCA, 30. oktobra – Sekcija Ljudski pevci z Blance KUD Franceta Prešerna je v Kulturnem domu uprizorila ljudsko pevsko igro Sinoči sem pri ljubci bil.

RIBNICA, 30. oktobra – Z izborom pesmi na temo Pesmi skozi cerkveno leto se je v cerkvi sv. Štefana na koncertu predstavilo Umetniško društvo Župnijski pevski zbor Ribnica pod vodstvom Alojza Osvalda.

VINICA, 30. oktobra – KUD Otona Župančiča je ob 40-letnici društva

povabil na kulturni večer v osnovno šolo. Na ogled je bila fotografska razstava o delu društva, v goste pa so povabili folklorno skupino iz Lancove vasi in glasbeno skupino Smo prijatli iz Butoraja.

RAŠICA, 31. oktobra - Na prireditvi ob dnevu reformacije, ki jo je na Trubarjevi domačiji pripravilo Slovensko protestantsko društvo Primoža Trubarja, je bil slavnostni govornik Viktor Žakelj. V kulturnem programu sta nastopili Danica Kavrakova in Slavica Marinković iz Glasbene šole Ribnica. Premierno so prikazali film Božidarja Jakca iz leta 1951.

CELOVEC, oktobra – V galeriji Alpe-Jadran je bila na ogled mednarodna razstava sodobne umetnosti pod naslovom Svet brez mej, na kateri sta se tokrat med šestimi slovenskimi umetniki predstavila tudi Jožica Medle iz Šentjerneja in Rudi Stopar iz Sevnice.

DRAŠIČI, oktobra – Devet likovnikov pod vodstvom Slavka Čečure iz KUD Laterna je sodelovalo na drugi slikarski koloniji Soseska Drašiči 2004 v organizaciji krajevne skupnosti.

IVANČNA GORICA, oktobra – Knjižnica Ivančna Gorica je gostila Suhokranjko Irmo Jančar, ki je predstavila svojo prvo knjigo Tonka z Gore. Na predstavitvi so sodelovali igralka Anica Horvat, citrarka Mihaela Kuzele in ravnateljica knjižnice Roža Kek. Avtorica je tudi razstavila vezene prte.

KRŠKO, oktobra – Ob stoletnici rojstva literarnega zgodovinarja in bibliotekarja prof. Alfonza Gspanu mu je krška občina postavila spominsko obeležje. O Gspanu je na otvoritvi govorila direktorica krške Valvasorjeve knjižnice Ida Merhar.

METLIKA, oktobra – Ljudska knjižnica je povabila na prireditev Romi, povabljeni v knjižnico, na kateri jim je gledališče Fru.fru pripravilo lutkovno predstavo Jabolko.

NOVO MESTO, oktobra – Upokojeni novinar Slavko Dokl je izdal enajsto knjižico anekdot, prigod in šal z naslovom Zdravo, smeh. – Novomeški filmski ustvarjalec Filip Robar Dorin je v dolenski prestolnici pričel snemati igrano dokumentarni televizijski film Trdinov ravs, posvečen stoletnici pisatelja in etnologa Janeza Trdine, ki bo prihodnje leto. – Mladi novomeški umetnik Vladimir Andrič se je z akrili predstavil v Kulturnem centru Jagodina v Srbiji. V kulturnem programu so nastopili učenci novomeške Glasbene šole Marjana Kozine.

RIBNICA, oktobra – Ribniške mažorete so na 9. evropskem prvenstvu v Švici ubranile lansko tretje mesto.

SEVNICA, oktobra – V knjižnici so reševanje letošnjega slovenskega knjižnega kviza zaključili z gostom, pisateljem Primožem Suhadolčanom.

Med snemanjem filma Trdinov ravs v zapuščenem vrtu nekdanje Ribje restavracije

(Vse foto v Kroniki: Milan Markelj)

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, DECEMBER 2004, št. 6 (96) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA: Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
- SOIZDAJATELJICE: Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Loški Potok, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in Založba Goga
- SVET REVIJE: Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Občina Trebnje in Mitja Ličen (Založba Goga)
- UREDNIŠTVO: Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA: Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si
- TAJNIK REVIJE: Franc Zaman
- LEKTOR: Peter Štefančič
- NAROČNINA: Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Opovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI: Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisni na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA: 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK: MiM
- TISK: Tiskarna Novo mesto

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, občine soizdajateljice in Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo

Suzana Bricelj: LETEČA LIMONCA, akril

*Vesele božične praznike ter srečno novo leto vsem sodelavcem,
naročnikom in bralcem revije Rast!*

Uredništvo

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Rasto Božič, sodelavec iz Novega mesta, Novo mesto

Marijan Brezovar, univ. dipl. filozof, dramaturg, Ljubljana

Suzana Bricelj, dipl. oblikovalka vizualnih komunikacij, samostojna kulturna delavka, Ljubljana

Marijan Dovič, dr., mladi raziskovalec za literaturo ZRC SAZU Ljubljana, Novo mesto

Boris Dular, dr. znanosti, Krka, tovarna zdravil Novo mesto, Novo mesto

Afanasij A. Fet, ruski lirik (1820 – 1892)

Boris Golec, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, Ljubljana

Ivan Gregorčič, prof. slovenskega jezika in književnosti, OŠ Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Stanka Hrastelj, teologinja, Leskovec pri Krškem

Milan Jazbec, dr., diplomat in publicist, državni sekretar na Ministrstvo za obrambo RS, docent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani, Ljubljana

Tomaž Koncilija, univ.dipl. komparativist in prof. slovenščine, OŠ Grm, Novo mesto

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju, Ljubljana

Borut Križ, univ. dipl. arheolog in zgodovinar, arheolog – konzervator, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Lidija Markelj, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Milan Markelj, novinar, urednik, pesnik in pisatelj, Novo mesto

Joža Miklič, univ. dipl. ekonomistka, svetovalka, generalistka, Novo mesto

Tone Pavček, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Stane Peček, glasbenik, Mokronog

Nataša Polajnar Freljih, mag. umetnostne zgodovine, višja kustosinja, Slovenski verski muzej Stična, Ljubljana

Zorka Skrabl, prof. zgodovine in sociologije, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto

Barica Smole, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Tomaž Šalamun, pesnik, svobodni umetnik, Ljubljana

Franci Šali, prof. sociologije, Vavta vas

Dušan Štepec Dobernik, univ. dipl. etnolog in kulturni antropolog ter prof. umetnostne zgodovine, konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Šentvid pri Stični

Branko Šuster, šolski in likovni pedagog, OŠ Grm Novo mesto, Novo mesto

Alojzij Šuštar, nadškof in nekdanji metropolit, Ljubljana

Rozina Švent, mag. zgodovine, vodja Retrospektivne bibliografije v NUK Ljubljana, Ljubljana

